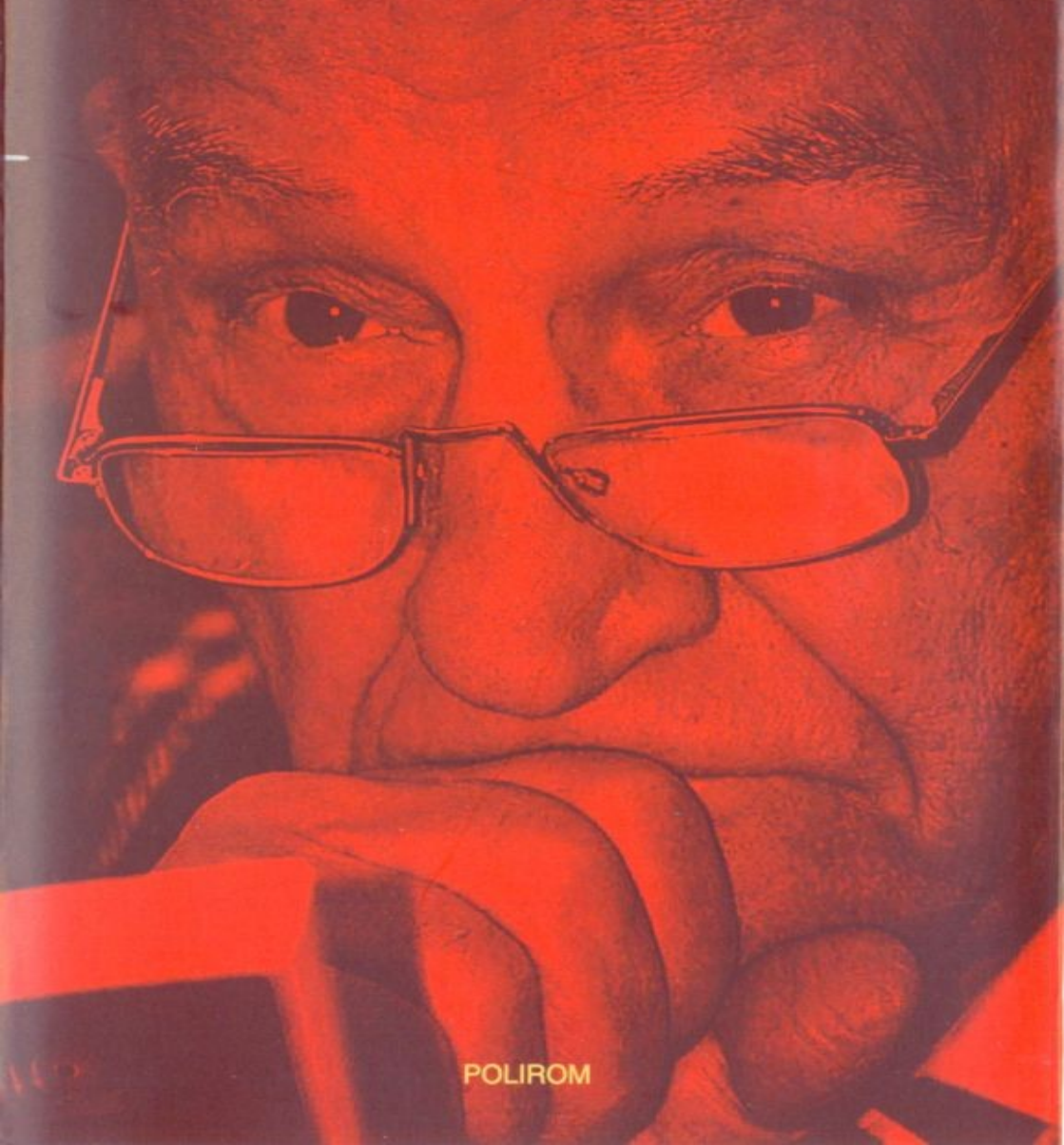

OCTAVIAN
PALER

Don Quijote în Est

POLIROM

OCTAVIAN PALER

Don Quijote în Est

Cuprins

O acută radiografie identitară.....	4
Într-o sală de așteptare.....	14
O mică „nebunie”.....	30
Cel care rămâne.....	37
Estul sălbatec.....	42
Între două mituri.....	51
A treia Romă.....	59
Dreptii.....	65
Șanse ratate.....	77
Probabil, și iluziile îmbătrânesc.....	92
Mai e posibil un dialog Est-Vest?.....	101
Primum vivere.....	110
Luminile de poziție.....	123
Filosofia supraviețuirii.....	131
Vina intelectualilor.....	146
Acrobația ca boală.....	156
Hotel „Tranzit”.....	167
Dictatura celebrității.....	174
Un „nebun patentat”.....	181

Octavian Paler s-a născut la 2 iulie 1926, în comuna Lisa, județul Brașov.

Vă urma, ca bursier, Liceul „Spiru Haret” din București (1937-1944), făcând însă ultima clasă la Liceul „Radu Negru” din Făgăraș și susținând bacalaureatul la Sibiu, în 1945.

Este, concomitent, student la Facultatea de Litere și Filosofie, respectiv Facultatea de Drept din București (1945-1949). După absolvire, e recomandat de Tudor Vianu pentru a rămâne asistent la Catedra de Estetică, însă declină propunerea și se angajează la Radiodifuziune.

Aici va fi corespondent special, apoi redactor-șef adjunct la redacția culturală. Este corespondent Agerpres la Roma, câteva luni, la sfârșitul anului 1964, iar în următorii ani director general al Televiziunii Române (1965-1968), director general adjunct la Radio (1968-1970), redactor-șef la *România liberă* (1970-1983). Demis în 1983 din motive politice, se va pensiona medical în același an, reintrând în „arenă” odată cu Revoluția din 1989, când devine director onorific al ziarului *România liberă*. Ulterior s-a aflat în aceeași postură la *Cotidianul*.

Scriitorul a debutat publicistic în 1958, cu versuri în *Luceafărul* iar editorial, abia în 1970, cu volumul de poezii *Umbra cuvintelor*. Urmează, pe linia jurnalelor de călătorie sau pe cea a literaturii parabolice, volumele care i-au dimensionat statura de important autor contemporan: *Drumuri prin memorie (Egipt-Grecia, 1972, Italia, 1974; ediția a III-a, Polirom, 2009)*, *Mitologii subiective* (1975; ediția a III-a, Polirom, 2008), *Apărarea lui Galilei* (1978; Premiul Academiei Române; ediția a II-a, Polirom, 2009), *Scrisori imagine* (1979), *Caminante* (1980; Premiul Uniunii Scriitorilor), *Viața pe un peron* (1981), *Polemici cordiale* (1983; ediția a II-a, Polirom, 2008), *Un om norocos* (1984; ediția a II-a, Polirom, 2008), *Un muzeu în labirint* (1986), *Viața ca o coridă* (1987; ediția a II-a, Polirom, 2009), *Don Quijote în Est* (1993), *Vremea întrebărilor* (1995), *Aventuri solitare* (1996; ediția a II-a, Polirom, 2008), *Deșertul pentru totdeauna* (2001; ediția a II-a, Polirom, 2009), *Autoportret într-o oglindă spartă* (2004), *Calomnii mitologice* (2007). În 2005 a primit Premiul *Opera Omnia* al Uniunii Scriitorilor. Octavian Paler a încetat din viață pe 7 mai 2007, la București.

O acută radiografie identitară

„Seara, deschid televizorul, să văd
cu ce i-am mai uluit pe străini”.

Octavian Paler

Prima carte apărută după 1989, *Don Quijote în Est* (București, Editura Albatros, 1994) constituie în opera lui Octavian Paler un moment de răscruce, într-un sens cât se poate de propriu al termenului: aici se întretaie și se decantează modalități de scriitură, teme și obsesii care vin din cărțile anterioare (iar unele se îndreaptă spre viitor) cu altele, dacă nu complet noi, atunci mult nuanțate, cu probleme și atitudini pe care căderea dictaturii le-a adus la expresie, fie și pentru că, trecând „peste un prag de foc și de sânge”, devine obligatoriu „să-ți judeci viața până la capăt”. La fel ca în cărțile anterioare (similitudinile fiind, mai ales, din acest punct de vedere, cu *Polemici cordiale*, 1983), și acum scriitorul recurge compozițional la îmbinarea discursivă (care l-a consacrat și a impus, chiar, în mare măsură, timbrul scriiturii sale) dintre epistolă, confesiune și eseu, în ceea ce s-ar putea numi eseu autobiografic tocmai pentru că preeminența ideilor supune celelalte modalități. În cărțile ulterioare, raportul se schimbă, pentru ca în *Deșertul pentru totdeauna* (2001) și *Autoportret într-o oglindă spartă* (2004) confesiunea să devină dominantă.

Aici, ca și în cărțile sale anterioare, Octavian Paler păstrează legătura cu activitatea sa de publicist și reia în volum unele articole care în prealabil au apărut ca editoriale în *România liberă* (unde deținea funcția de director onorific). *Don Quijote în Est* nu este, însă (și aici

cartea se desparte de cele mai multe dintre volumele eseisticii sale predecembriste, inclusiv de *Polemici cordiale*), o culegere de articole, așa încât textele preluate din gazetă își pierd autonomia și sunt integrate ca părți indivizibile (după ce au fost îndepărtate, de cele mai multe ori, referințele punctuale la evenimentele zilei care au funcționat ca pretext pentru reflecție) ale unei construcții unitare și de mare rigoare. De altfel, la un moment dat, cărții la care lucrează cu atâta pasiune, Paler îi consacră, în ziar, O *confesiune*: „Fie că am fost crezut sau nu, eu am spus adevărul când m-am considerat un Don Quijote care se bate cu morile de vânt. Și știu că riscul lui Don Quijote este eșecul. Dar mai știu ceva: că uneori eșecurile ne definesc mai bine decât reușitele deoarece arată până unde au năzuit iluziile și credințele noastre. Dacă n-am renunțat, încă, la gazetărie este pentru că n-am putut. N-am reușit să nu ies din singurătatea scrierii cărții la care lucrez («Don Quijote din Est»!) pentru a spune ce cred despre o lume care se îndepărtează, din nenorocire, din ce în ce mai mult de ceea ce am așteptat în decembrie 1989”¹.

Elaborată la începutul fierbinte al anilor '90 (și păstrând acuitatea aceluia timp), *Don Quijote în Est* fixează o figură care îl obsedează pe Octavian Paler încă de la 20 de ani, care îi traversează mai toate cărțile, păstrându-se constant de la *Scrisori imagine* (1979) și pe care se gândise s-o prindă într-o carte (potrivit mărturiei din *Autoportret într-o oglindă spartă*) încă din anii '80. Momentul postcomunist al redactării și faptul că era destinat publicării în Occident, fiind scris la îndemnul lui Constantin Tacou², dă proiectatului volum o altă

¹ Octavian Paler, „O confesiune”, în *România liberă*, anul LI, serie nouă, nr. 843, 12 ianuarie 1993, p. 1.

² În notița care deschide ediția din 1994 se precizează: „Această carte a fost scrisă la îndemnul directorului editurii pariziene «Les Editions de l'Herne», d-l Constantin Tacou, care a autorizat apariția versiunii românești la Editura «Albastros»”. Din păcate, proiectul nu

anvergură. Planul meditației individuale (constant în scrierile autorului) este dublat și, mai mult, surclasat de un plan al interogației colective. *Don Quijote în Est* e, întâi de toate, o carte complexă și foarte nuanțată despre identitatea românească ce, după aproape cinci decenii în care fusese confiscată și fabricată politic, are, în sfârșit, posibilitatea de a fi reflectată de o gândire liberă. Cine și cum suntem noi românii este întrebarea obsedantă a cărții prin care aceasta se înscrie, de altfel, într-o istorie a complexului identitar românesc care, cel puțin pentru scriitori, a început cu pașoptiștii, a trecut prin marile dezbateri și polemici ale epocii interbelice și își păstrează întreaga intensitate (inclusiv temperatura înaltă a interogațiilor și incertitudinilor) până astăzi. Din acest punct de vedere, *Don Quijote în Est* este înrudit, în perimetrul strict al istoriei recente, cu *Românii despre ei înșiși* de Mihai Botez, *Apel către lichele* de Gabriel Liiceanu, *Românii după '89* de Alina Mungiu, *Cele două Românii* de Gabriela Adameșteanu, *Focul ascuns în vatră* de Adrian Cioroianu, *Țară europsită* de Călin-Andrei Mihăilescu, *Adio, adio patria mea cu î din i, cu â din a* de Radu Pavel Gheo, *Năravuri românești* de Ruxandra Cesereanu ori *Europa dumitale* de Mircea Vasilescu.

Structura cărții este concepută ea însăși pentru a sluji tema identitară. După o confesiune autonomă (primă meditație la temă prilejuită de reîntoarcerea în țară dintr-o călătorie făcută în 1992 în SUA³), volumul este alcătuit

s-a realizat, deși cartea rămâne și astăzi cu un mare potențial pentru traducerea în Occident.

³ O altă călătorie americană, petrecută câțiva ani mai târziu, face obiectul unui consistent *Jurnal american* publicat în *Aventuri solitare* (1996). În zborul „spre State, invitat de comandantul aeronavei în cabina piloților, scriitorul face o descoperire emoționantă: „Descopăr, uluit, apoi, în fața comandantului, pe bordul cabinei, cartea mea *Don Quijote în Est*. Niciodată nu m-am simțit mai răsplătit pentru singurătățile din fața mașinii de scris. Am și mărturisit asta în dedicația pe care am dat-o pe acel volum, la nouă mii de metri altitudine, undeva deasupra pustietății Oceanului”

sub forma unui dialog epistolar purtat cu un foarte bun prieten din tinerețe (făgărășan de origine, având tată partizan, executat politic, el însuși fiind exmatriculat din facultate și invitat, mai târziu, să devină colaborator al Securității), emigrat în Occident. Epistolele încapsulează paginile de meditație și confesiune, permițând abordarea romanității din unghiuri complementare, nu o dată divergente. Cei doi interlocutori (al doilea, în opinia mea, fiind realizat ficțional) nu se tem, de altfel, să-și confrunte opiniile contrare. Andrei îi încredințează pe cei din țară cărora „puțin le-a păsat că România se rupea de tradițiile ei, transformându-se într-o colonie penitenciară. Altceva îi preocupa, să parvină, să profite, să fie pe creasta valului”, ca și pe scriitori pentru că „v-ați mulțumit să faceți «literatură» într-o vreme în care scriitorul trebuia să strige, ca Soljenițin, toate ororile care se petreceau în jurul lui”. Cel rămas în țară este nemulțumit și uimit „de ce țineți voi, neapărat, să fiți procurorii noștri” și constată amar diferența care trece inclusiv prin semnificația cuvintelor: „Suntem români, și cei din emigrație și cei de aici, dar limba română vorbită de voi și limba română vorbită de noi, chiar dacă utilizează aceleași cuvinte, au ajuns, s-ar zice, să fie aproape două limbi diferite. Cea din cărțile noastre este o limbă vorbită cu călușul în gură, plină de șoapte, de revolte înăbușite, o limbă, uneori scrâșnită, din care respiră frica și speranța. Exact cum a fost viața noastră! E un document! într-o cafenea din Paris sau într-un apartament din Washington, se vorbește, desigur, altfel”.

Acest tensionat dialog duce la fixarea (nu o dată în fraze memorabile) a trăsăturilor romanității, unele dintre ele de regăsit în mai toate scrierile consacrate temei. Astfel (veritabil laitmotiv al cărții), românilor le lipsește apetența pentru tragedie („poate că acesta e cel mai

mare cusur al nostru, de care suntem și mândri, că nu există tragedie pe care să n-o putem persifla”), căreia îi preferă melodrama (care „are la noi un succes garantat”), ca și cea pentru gravitate, sfințenie ori respectul pentru sentimente. Suntem, în schimb, bârfitori, resemnați, versatili, solidari doar în frică și divizați în mai toate celelalte: „Niciodată nu mi-aș fi închipuit că voi descoperi tocmai aici, între ai mei, că *homo hominis lupus* nu e o născocire calomnioasă a poezilor și filosofilor. Ne-am isterizat cu toții, am devenit o societate de lupi liberi și hămesiți. Și cum să accept că frica ne ținea laolaltă, iar libertatea ne învrăjbește?”. Această imagine identitară (contrazicând stereotipurile curente din comunism) devine, chiar pentru cel care o înregistrează, înspăimântătoare: „Doamne, oare chiar așa arătăm?”.

Nu lipsesc din radiografia identitară nici referințele la trecutul comunist, nici cele (veritabil fir roșu al discursului identitar românesc) la Occident. Acesta ni s-a înfățișat, în opoziție la sloganurile comuniste, „doar ca un pământ al făgăduinței” sau ca spațiu ocrotitor pentru transfugi: „Occidentul a devenit ceea ce, în mod tradițional, în istoria noastră a fost pădurea. Nici tătarii, nici turcii, nici arnăuții domnilor pământeni nu aveau mijloace să cotrobăie munții și să-i prindă pe cei ascunși acolo”. Paler nu ezită, însă, să vorbească nici despre frustrările românilor ajunși în Occident, „tratați ca niște provinciali ai Europei”, și nici despre neajunsurile civilizației occidentale: „Aici, comunismul a creat un «om acrobatic». Acolo, pragmatismul a creat un om robotizat, o mașină superioară și eficientă de făcut bani”.

„Omul acrobatic” este sintagma prin care Octavian Paler încearcă să surprindă atributele omului care a suportat dictatura comunistă: a trăit într-o cușcă, a fost dirijat și supravegheat, a învățat să execute jonglerii sau să meargă pe sârmă, atât pentru a-i face pe plac „dresorului”, cât și din iluzia că astfel se poate sustrage acestuia, astfel încât „strădaniile noastre «acrobatic»

ne-au împins uneori să imităm duplicitatea bufonilor din tragedii”. Lumea post-totalitară îl obligă, însă, să rămână în rol: „Am ieșit dintr-o lume închisă și, în loc să ajungem la lumea deschisă pe care o speram, ne-am trezit într-un haos agresiv, alunecos, ca o mângă. [...] Cele două lumi, una lăsată în urmă, alta foarte tulbure, deocamdată, plină de riscuri, pentru care nu sunt, poate, pregătit, mă atrag la fel de puțin, la drept vorbind, în clipa de față. Atârn între ele. Îmi continui, deci, în condiții schimbate, destinul de «acrobat»”,.

Ce legătură există, însă, între tribulațiile identității românești și Don Quijote? Doar în Estul Europei, crede Octavian Paler, cavalerul își poate recâștiga forța exemplară pentru că: „Îndeosebi într-un infern iluziile sunt necesare. De aceea Don Quijote a înfruntat în Est teroarea și spitalul psihiatric, după ce în Occident a înfruntat indiferența și râsetele”. În România, în particular, Don Quijote ar trebui așezat pe soclul rămas gol după retragerea falșilor idoli politici, cu șanse, astfel, de a juca un rol terapeutic: „în atmosfera încărcată de ura care ne otrăvește viața, azi, capacitatea lui Don Quijote de a iubi are multe șanse să pară un miracol și să ne pună, în consecință, pe gânduri”. Nu în ultimul rând, Don Quijote întrupează valoarea eșecului, atât de prețuită de Octavian Paler; figura lui trebuie să fi prezidat revoluția din decembrie 1989 (sunt pagini de intensă evocare a evenimentelor din 21 și 22 decembrie la care scriitorul a participat nemijlocit) și, mai ales, iluziile care i-au urmat în Piața Universității, acolo unde „noi ne-am permis să participăm la mitul unui eșec. [...] Socotelile celor care ne-au persiflat au ieșit, de altfel, pe dos, fiindcă evenimentele au confirmat întru totul destinul lui Don Quijote. Hulită, batjocorită, «Piața Universității» a devenit, spre disperarea detractorilor săi, o legendă”.

Proiectat acum la scară comunitară și continentală, Don Quijote a funcționat în cărțile anterioare, ca și în volumul de față, de altfel, ca „un fel de alter ego

sentimental”, câştigat la ieşirea din adolescenţă. „Emul voluntar” al cavalerului, scriitorul încearcă „prin intermediul lui Don Quijote să-mi înving sau să-mi ascund unele slăbiciuni”, fiind vorba despre „o utopie prin care am încercat să-mi dau curaj împotriva unor inhibiţii, dar, în măsura în care o pasiune poate oglindi calităţile şi cusururile unui om, aici, în această utopie, am pus, probabil, tot ce e mai bun în mine ca ardoare şi ca naivitate”. Nu mai puţin, modelul prezidează, prin comparaţie, şi o necruţătoare examinare de sine: „N-am săvârşit conştient nicio porcărie, n-am provocat, conştient, niciun rău nimănui, însă mă tem că am tăcut prea mult, că am strigat prea puţin, că m-am controlat excesiv, că mi-am controlat prea mult vorbele, atitudinile, că mi-am pus singur zăbala în gură, că m-am îmbrăcat singur cu o cămaşă de forţă nevăzută, şi m-am silit să dorm, să umblu, să trăiesc în ea, că mi-am tăiat mereu ghearele, obligându-mă să nu stârnesc un mare scandal, chiar atunci când îmi venea să urlu, că am preferat prea des gustul sălcii al unei vieţi rezonabile, iar acum, trecut de şaizeci de ani, am nostalgia sincerităţii «nebuneşti» a lui Don Quijote”⁴.

Înclin să cred că Don Quijote are o rădăcină mai adâncă în biografia lui Octavian Paler, că această fantasmă

⁴ Octavian Paler revine constant în opera sa la funcţiile acestui dublu. Cred că cel mai lămurit lucrurile sunt spuse în convorbirile purtate cu Daniel Cristea-Enache: „De fapt, voiam să par un ins «tare», ca să ascund groaza mea de ridicol! Nu suportam să par caraghios. Nicio ruşine nu mă inhiba mai mult. Teama că, într-o împrejurare sau alta, mă puteam face de răs mă bloca, mă paraliza, Pur şi simplu, nu eram în stare s-o controlez. Aşa că «seriozitatea» lui Don Quijote m-a uimit şi mi-a pus nişte întrebări. Ce anume îl ajuta pe Don Quijote să nu se sinchisească de cei care râdeau de el? Scrânteala? Sau o credinţă? Şi ce credinţă? întemeiată pe ce? [...] Ce încerc să vă spun e că aventurile lui Don Quijote nu m-au amuzat! Nu m-au fermecat asalturile eroice ale cavalerului. Nici poveştile lui. M-a impresionat calmul cu care ridicolul era dus la sublim” (Daniel Cristea-Enache, *Convorbiri cu Octavian Paler*, Bucureşti, Corint, 2007, p. 138).

livrescă îl leagă, în mod paradoxal, de figura paternă. După cum o mărturisește în mai multe rânduri, scriitorul s-a format într-un adevărat cult al tatălui, țăran din Lisa, care a avut întotdeauna o încredere extraordinară în destinul fiului (menit să ajungă, încă din copilărie, un om mare, de preferință subsecretar de stat), mort în 1954, după ce în spital i se refuzaseră antibioticele pentru că nu era colectivist. Este una din traumele nevindecate la care autorul revine mereu: „Am vorbit despre toate acestea în trei cărți ale mele, dar în forme care să nu alerteze cenzura, și nu pot să-mi iert că am reușit să fiu discret când logic era să urlu că tatăl meu a fost victima unui asasinat politic. Am închis în mine o rană, care nu s-a cicatrizat nici azi, dar nu cumva ar trebui să recunosc, oare, că am mers pe sârmă chiar în jurul mormântului tatălui meu?”. Scriitorul păstrează, în schimb, toată viața în imediata apropiere fotografia tatălui, făcută în 1914, „călărind un superb cal negru și cu sabia ridicată”. Descrisă de două ori în *Don Quijote în Est*, fotografia revine în *Autoportret într-o oglindă spartă* însoțită de precizarea: „Calul e negru, ca pana corbului, cu ținte albe pe frunte și pe glezne. Și mă făcea să mă gândesc la faimosul Ducipal al lui Alexandru «Machedon»”⁵, ale cărui istorii tatăl i le povestea adesea. Sunt tentată să cred, astfel, că propria fantasmă este construită în replică omagiantă la imaginea din obsedanta fotografie paternă: împăratul exemplar își găsește însoțitorul în cavalerul rătăcitor și livresc.

Scrisul de o frumusețe concisă, atică, dramatismul vibrant al ideilor, autenticitatea și profunzimea implicării fac din *Don Quijote în Est* una dintre cele mai substanțiale și, probabil, mai exacte radiografii identitare, nu tocmai puține, care au încercat să surprindă nevrozele, dilemele, nesiguranțele, spaimele și speranțele romanității, să

⁵ Octavian Paler, *Autoportret într-o oglindă spartă*, București, Albatros, 2004, p. 87.

răspundă întrebării: cum suntem noi românii? Cu oarecare efort, spune aici Octavian Paler, am putea deveni frații lui Don Quijote, mai mult o aspirație (ca orice fantasmă), decât un model tangibil.

Sanda Cordoș

N-are armură, nici cal. E îmbrăcat în haine obișnuite și întregul lui aspect e al unui pieton oarecare. Nici nu-l observi, în primul moment, în vânzoleala tulpure a străzii. De abia într-un târziu îți atrage atenția prin felul său descumpănit și ezitant de a se strecura prin mulțimea grăbită. Înțelegi, atunci, că bărbatul acesta, de o vârstă nesigură, fără să fie bătrân, se simte ca un strigoi, printre ceilalți, și-l privești mai puțin distrat, încercând să-ți explici unde l-ai mai văzut. O clipă, vrei să te iei după el, din curiozitate. Apoi, renunți. Ce rost are? Trebuie să fie unul din acei încăpățânați care mai cred în idealuri într-o lume haotică. Un posibil ratat, care n-a priceput că, pentru ceilalți, „nebunie” înseamnă „ceea ce n-avem curajul să facem”. Te mai uiți o dată spre el, aproape cu duioșie. Dar un singur om poate avea dreptate, vreodată, împotriva majorității? La urma urmei, înainte de a muri, Don Quijote însuși a recunoscut că a fost nebun.

Într-o sală de așteptare

Mă aflu în imensul aeroport din New York, e aproape amiază, stau, cu bagajele lângă mine, pe un scaun mai retras, și-mi spun, poate dintr-un complex de provincial, că trăim într-un paradox aproape perpetuu azi. Lumea se umple cu „săli de așteptare”, în vreme ce se grăbește din ce în ce mai mult. Altădată, înainte de apariția trenurilor și avioanelor, nu existau săli de așteptare. În schimb, faimosul *festina lente*, al romanilor, încă mai avea un înțeles. Dovadă că a fost preluat în diverse limbi. *Hâtez-vous lentement*, sună un vers celebru din Boileau. *Eile mit Weile*, au zis germanii. Iar noi: „Graba strică treaba”. Dar apariția sălilor de așteptare a fost un semn că omenirea nu mai e dispusă să se grăbească încet. Alergăm între naștere și moarte. Ne-a cuprins o nevroză a nerăbdării care ne face să ne simțim, uneori, pe scaunele sălilor de așteptare, ca într-o cușcă.

Într-un fel, sunt atins și eu de acest morb, chiar dacă, în alte privințe, mă dovedesc un retrograd. N-am mai avut răbdare să stau la hotel, deși camera era plătită până la ora douăsprezece, mi-am luat valizele și am venit la aeroport. Mă temeam de traficul newyorkez. Mi-am zis că e mai prudent s-o pornesc din vreme, să nu risc vreun ambuteiaj.

Sau, cine știe, poate că atât mi-a rămas din înțelepciunea țăranilor din satul copilăriei mele care se duceau la gară cu multe ceasuri înainte pentru a fi siguri că nu vor pierde trenul. Acum îmi pare rău că m-am grăbit și trebuie să mă înarmez cu răbdare. Mai sunt vreo cinci ore până la plecarea avionului spre București și, cum

punctualitatea nu face parte dintre calitățile românești, acest răgaz poate spori și mai mult cu ajutorul Tarom-ului. Funcționarul american pe care l-am întrebat, mai adineaori, când vor fi primite bagajele pentru cursa Tarom a zâmbit cu tâlc. S-ar părea că începem să fim cunoscuți exclusiv prin defectele noastre.

Ceea ce ar fi, totuși, un progres, dacă mă gândesc la sondajul de opinie făcut pe Broadway, de corespondentul unui ziar românesc, din care rezultă că strada americană nu știe, de fapt, mai nimic despre noi. Cel mult, a auzit de legenda sinistră a lui Dracula, de „un general sau un președinte dement care a sfârșit prin a fi împușcat”, acesta fiind Ceaușescu, sau de mititei și sărmăluțe. În rest, răspunsurile date la întrebarea „ce știți despre români și despre România?” mi-au provocat o stare care oscila între disperare și umilință. Unii ne-au plasat prin America de Sud, iar alții aflau cu acel prilej că existăm. Un polițist a stat o clipă pe gânduri, încurcat, după care a zis, pe jumătate glumind, pe jumătate serios: „O luați pe prima stradă la dreapta, vă duceți la aeroport, vă urcați în avion, coborâți în Europa și mai întrebați”. Să râzi? Să plângi? Nu credeam că ignoranța americanilor, în ce ne privește, e atât de mare. Și noi care, la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, i-am așteptat, ani la rând, să ne vină în ajutor! Eram convinși că nu-l vor lăsa pe Stalin să pună stăpânire pe noi. Bietul tata a murit fără să afle că americanii nici nu știau prea bine unde ne găseam noi.

Cu ce gânduri mă despart de America? într-o seară, în Florida, am trecut printr-o spaimă care altora li se poate părea stupidă. Eram la St. Petersburg. Găsisem muzeul „Dali” abia la ora închiderii, după ce ameteisem în mașină din pricina căutărilor infructuoase, și am pornit-o înapoi spre Tampa. Deodată, am avut senzația că ne învârteam printr-un labirint care nu se mai termina. Casele cochete, cu un singur etaj sau doar cu parter, vopsite în culori pastelate, care, în mod normal, trebuiau să-mi dea

impresia unui fericit antioraș, lipsit de nevrozele metropolelor moderne, au ajuns să-mi pară, prin infinita lor multiplicare, pe spații de neimaginat în Europa, ca făcând parte dintr-un peisaj aproape abisal. Ceea ce nu mi s-a întâmplat la New York, lângă zgârie-nori, mi s-a întâmplat în acel „sat” monstruos ca întindere, parcă fără început și fără sfârșit, în care ne afundam ca într-o mlaștină elegantă. Am intrat în panică. Nimeni nu mergea pe jos, condiția de pieton fiind, practic, suprimată din cauza distanțelor. Un motiv în plus ca aceste distanțe să mi se pară neomenești. La un moment dat, m-am simțit ca un disc stricat care se va învârti până ce se va rupe arcul. Eram conștient că sensibilitatea mea conservatoare îmi juca o festă, de aceea nici n-am vorbit cuiva despre faptul că, în acele clipe, până și jungla mi se părea mai logică. Orice american s-ar fi uitat la mine lung. Și pe bună dreptate. Asemenea reacții nu sunt firești, oricât m-aș strădui eu să le explic. Una e să te simți într-un aeroport, ca acesta, în pântecul unei balene și alta să te sperii de un oraș ca St. Petersburg sau Los Angeles, fiindcă ies din ceea ce m-am obișnuit eu să consider „oraș”.

Și, totuși, n-aș zice că mă număr printre europenii care antipatizează America. E vorba de o incompatibilitate, de fapt. Eu nu pot iubi decât orașe ca Florența sau ca Aix-en-Provence. Ori Făgărașul, din adolescența mea. Am nevoie de o ambianță care să nu mă anihileze, fie prin prea multă singurătate, fie prin prea puțină. La New York, au fost momente când m-am simțit ca un barbar într-o Romă supertehnicizată, dar n-am avut, în genere, impulsuri de frondă. Cel mult, mi-am permis mica răutate de a le sugera unor bravi americani că, în America, istoria se află la nivelul albumelor de familie. Deschizi un album, vezi străbunii unui american și cu asta ai ajuns aproape de începutul istoriei Americii. Cuiva care mi-a vorbit despre iluziile americanului obișnuit i-am mărturisit, cu o ironie involuntară, că eu nu reușesc să mi-l închipui pe Don

Quijote, aici, altfel decât ca parodie, în costum de cowboy, amuzând spectatorii la un rodeo, sau ajutat de societățile filantropice care se ocupă de vagabonzi și de idealști ratați. America are o excelentă intuiție a valorii reușitelor. Îi lipsește, însă, cu desăvârșire, intuiția valorii eșecurilor, din care pricină progresul este aici mult mai la îndemână decât măreția, iar Don Quijote, sunt aproape sigur, n-ar avea șanse să fie înțeleș. Interlocutorul meu mi-a amintit că prin America bântuie misionarii ca altădată căutătorii de aur. E adevărat, dar acești misionari „modernizați” se folosesc de stații de amplificare sau de studiourile de televiziune, au nevoie de impresari, nu de scutieri, și nu se bat cu morile de vânt.

Dincolo de aceste răutăți mărunte n-am mers. Nu e genul meu să dau cu tifa. Și de ce aș face-o? Nu vreau să fiu ipocrit, mi-ar plăcea să am și eu un cont la bancă, o casă frumoasă și un automobil bun, din care să nu curgă piesele, ca din al meu. Nu disprețuiesc câtuși de puțin bucuriile „vulgare”, legate de confort, de attributele civilizației. Problema e alta. Îmi e greu să mă împac cu un anumit cult al reușitei, al succesului, care transformă în „afacere” totul, prietenia, cultura, conversațiile zilnice. Mă îndoiesc că, în accepțiunea pe care i-o dau pragmaticii, „a reuși” înseamnă, cu adevărat, a da existenței un sens. Pot pricepe că filosofia celebrului *time is money* a creat prosperitatea Americii, dar înțeleg mult mai bine filosofia hamalului care, într-o dimineață, în gară la Napoli, când l-am rugat să-mi ducă valizele, mi-a răspuns zâmbind: „Nu, domnule, azi am mâncat”. Cu lipsa mea de spirit practic nici nu e de mirare, de altfel. Ceea ce nu înseamnă, Doamne ferește, că aș fi contra prosperității! Atât ar mai trebui ca, în mizeria de la noi, să susțin că ar fi cazul să ne ferim de pericolul de a trăi bine, pentru a ne apăra de o opulență găunoasă. Ar suna ca o necuviință. Dacă Occidentul e preocupat mai mult de combaterea colesterolului decât de combaterea

egoismului, nu rezultă de aici că de vină este bunăstarea și că noi avem motive să fim satisfăcuți de șansa de a o duce mizerabil.

Ce-ar fi să caut biroul Tarom-ului?... Nu, e mult prea devreme... Sau să mă descotorosesc de valize, ca să pot da o raită prin aeroport? Mai casc gura, trece timpul, îmi cheltuiesc ultimii dolari. Mai am cincizeci pe care i-am păstrat pentru orice eventualitate... Asta îmi aduce aminte de o întâmplare veche, oribilă, legată de singura călătorie pe care am făcut-o împreună cu fiul meu. Fusesem invitat la Congresul presei italiene și m-am zbatut să-i ofer și lui ocazia de a merge, pentru câteva zile, în străinătate. Era în 1974, spre sfârșitul verii. Congresul avea loc la Rimini. Ca să reușim să ne descurcăm acolo, am cumpărat „la negru” cincizeci de dolari. Am plecat cu ei. Nu știam că era interzis să ai bani străini. La frontieră, vameșul m-a întrebat: „Aveți valută?”. „Da, am.” Și i-am arătat cei cincizeci de dolari. „Adeverință aveți?”, a continuat vameșul. „Ce adeverință?” „Că aveți dreptul să dețineți acești bani.” „Dar sunt ai mei...”, i-am spus, de parcă eram căzut din lună și nu pricepeam de ce-mi trebuia adeverință pentru un ban ce-mi aparținea. Modul meu cam aerian de a trece prin viață (nimeni nu m-a crezut atunci că ignoram, într-adevăr, dispozițiile) mi-a jucat un renghi urât. „Mi-au rămas dintr-o altă călătorie”, am mințit. Am înțeles în cele din urmă în ce capcană căzusem, dar era prea târziu. Vameșul ne-a poftit, pe mine și pe fiul meu, să coborâm din tren. A trebuit să ne supunem, să pierdem biletele pentru vagonul de dormit și să așteptăm până seara când, după lungi ezitări, vameșii ne-au restituit pașapoartele, confiscându-mi cei cincizeci de dolari. Eram convinși că fusesem „prădat” și eram decis să protestez la întoarcere împotriva tratamentului umilitor la care fusesem supus, dar după ce am revenit în București m-am trezit convocat la Direcția Generală a Vămilelor unde un

ofițer de Securitate mi-a pus câteva întrebări în legătură cu blestemata sumă de cincizeci de dolari, apoi mi-a zis, sec, că serviciul vamal de la Curtici a greșit lăsându-ne să ne continuăm călătoria și că voi fi trimis în judecată pentru deținere ilegală de valută. Până la urmă, am fost fericit că am scăpat de proces...

Renunț la idee. Am depășit faza când mă uitam în vitrine, calculându-mi, în gând, puținii dolari din buzunar. Și, apoi, ajung și la noi azi mărfuri străine, chiar dacă multe provin din mahalalele Occidentului. Mai bine stau aici. Mă deranjează perspectiva de a porni cu valizele în căutarea unui depozit de bagaje. Sunt nu numai nemodern, ci și comod...

Un fost bucureștean, șofer de taxi la New York acum, pe care l-am cunoscut la o întâlnire a românilor, a trecut pe aici și mi-a spus, grăbit, că „e o problemă, se pare” cu avionul ce trebuia să vină de la București. „Un accident?” „Doamne ferește.” „Sau n-a plecat la vreme din București?” Nu știa. A aflat doar că avionul nu va sosi la ora normală.

Sper să nu fie nimic rău. Cât privește prelungirea așteptării... asta e, ce pot să fac? Și, în definitiv, așteptarea intră în stilul nostru de viață. Dacă orarul nu e respectat, un occidental se enervează, se înfurie, se plânge că n-are timp de pierdut, amenință. Îi lipsește resemnarea orientală care pe noi ne ajută să vârm orice în destin și să ne simțim într-o sală de așteptare ca într-o locuință provizorie. În optica noastră, timpul nu e al nimănui. Nici măcar al zeilor. Îl pierdem cu sentimentul că n-avem încotro. Și, hotărât lucru, nu ne plictisim la fel în Est și în Vest... Apoi, de o jumătate de secol, istoria însăși e pentru noi o sală de așteptare. Mai întâi, am așteptat să vină americanii, fără să ne gândim că Occidentul era obosit de războiul cu Hitler, nu ținea să înceapă unul cu Stalin, nu mai avea energie decât pentru un „război rece”. După aceea, am așteptat să moară Stalin. Pe urmă,

am așteptat să moară Ceaușescu. Acum așteptăm să ieșim din debandada post-totalitară. Așa că suntem obișnuiți să așteptăm. Ne-am făcut o bună educație, în această privință. Probabil, e singurul lucru pe care-l știm bine, să așteptăm și să ne mințim.

Ar trebui, totuși, să încerc să aflu ceva mai precis. O voi ruga pe doamna de alături să aibă grijă, puțin, de bagajele mele.

Avionul a aterizat forțat în Islanda. Sau în Irlanda. N-am înțeles bine. „Dar mai vine?” „Cred că da”, mi-a răspuns, evaziv, negresa de la *Informații*. „Când?” „Nu știu, domnule. *Sorry*.” N-ar fi exclus să-mi petrec noaptea aici, căci nu mai am bani pentru o cameră la hotel. Cincizeci de dolari nu-s destui.

Când am venit în America, în urmă cu trei luni, mi-am închipuit că, depărtându-mă de România, îmi voi găsi o brumă de detașare de care aș avea foarte mare nevoie. N-am făcut decât să mă conving de rezistența unor obsesii. Și iată-mă acum, într-un aeroport, mare el însuși cât un oraș, unde viața seamănă cu o bandă rulantă, gândindu-mă cu un sentimentalism idiot la câinii vagabonzi din București, la gropile care te împiedică, la noi, să umbli cu capul în nori sau la șoferii care te înjură, din nimic, greu de egalat în mitocănie. Depărtarea dă chiar prafului de pe străzile noastre ceva aparte. Tandru, aș zice, dacă nu m-aș teme că sună ridicol. Oricum, numai acolo decepțiile și singurătatea mea au un sens. Altundeva, ele nu înseamnă nimic.

Poate că, în genere, noi românii nu prea avem vocație de emigranți. Am cunoscut în America români plecați din România de o jumătate de secol care nu s-au vindecat de nostalgii nici acum. Întreabă mereu, pe oricine vine din București, „ce mai e pe-acasă?”. Nu mai au pe nimeni în țară, decât, cel mult, rude îndepărtate și, eventual, câțiva foști colegi, bătrâni acum, dar trăiesc mai departe cu un fel de ochi, nevăzut, în ceafă. S-ar zice că paradisul

pierdut al copilăriei e pentru noi o temniță din care nu putem evada. Sau, dacă se întâmplă s-o facem, avem nostalgia închisorii. Memoria nu e, în cazul nostru, un bagaj pe care-l lași la prima garderobă.

O explicație ar fi că avem în urma noastră multe generații de țărani legați de pământ. O mare parte a populației orășenești de la noi este născută la sat, a copilărit la sat, are mormintele la sate sau provine din părinți ori din bunici veniți de la țară, iar modernitatea noastră s-a înfiripat, se știe, pe o civilizație țărănească. Încât cosmopolitismul poate să prindă rădăcini doar în situații speciale la noi. Suntem sortiți să gândim că un om normal are o singură patrie. Restul sunt țări. Cei mai mulți dintre noi antipatizează sincer, am impresia, faimosul *ubi bene, ibi patria*. Ideea că, oricât de rea, pâinea de-acasă e mai bună stârnește de obicei un orgoliu liric. La drept vorbind, abia comunismul a adus, masiv, în România cosmopolitismul și a încercat să-l transplanteze cu forța, sub forma degradată a internaționalismului marxist.

Ar mai fi de spus că multor români plecați în lume le lipsesc, probabil, unele lucruri pe care, acasă, nici nu le observăm. Nici plăcerea românească a taifasului (care exprimă și o carență, poate, și anume că suportăm rău singurătatea, dovadă că au existat atât de puțini asceți la noi), nici înclinația noastră de a crea din nimic zvonuri, fiindcă ne sunt, se pare, mai necesare decât certitudinile, nici „filosofia” bășcăliei, care ne-a ajutat să ne defulăm, dar și să bagatelizăm nenorocirile, nu sunt apreciate în Occident. Probabil, nici înțelese. Din punctul nostru de vedere, occidentalii nu au prea mult umor. Noi avem prea mult și, din păcate, nu de calitatea cea mai bună. Nu rezistăm când e vorba să luăm ceva peste picior. Și poate că acesta e cel mai mare cusur al nostru, de care suntem și mândri, că nu există tragedie pe care să n-o putem persifla. Din toate nenorocirile abătute peste noi, nu cred să fi scăpat vreuna de care n-am râs. Ne-a fost mai ușor să opunem disperării o ironie decât o revoltă, ne-a fost

mai simplu să combatem amărăciunile prin zefleMEA. Numai de dorul care ne încearcă prin străini și de moarte nu s-a răs niciodată. Iar alăturarea aceasta spune multe, presupun.

Decalajul creat după război între Est și Vest pune și el probleme spinoase celor veniți în Occident când vor să-și exercite vechile profesii. De regulă, sunt nevoiți să treacă prin purgatorii umilitoare, să-și vadă invalidate experiența, pregătirea, capacitatea, iluziile, să îndure privațiuni la care nu s-au așteptat ori să facă munci pe care, acasă, le-ar fi socotit inferioare, până reușesc să-și asigure o situație mai stabilă și, cu puțin noroc, chiar mulțumitoare în plan material. În plan sufletesc, acomodarea se dovedește un proces și mai dificil, rareori dus până la capăt și, nu o dată, imigrantul est-european descoperă că indiferența lumii libere poate fi la fel de crudă ca poliția politică pe care a detestat-o acasă. Singurii care au reușit, de bine, de rău, să se integreze într-o nouă lume sunt cei care, într-un fel sau altul, au tăiat legăturile cu trecutul, devenind oameni „fără bagaj”. Ei au luat-o, practic, de la capăt. Ceilalți au ajuns să fie niște ființe ambigue. Nu mai sunt nici oameni ai Estului, n-au devenit nici „occidentali”. Unii regretă, poate, că au plecat, fiindcă în țările unde trăiesc se simt câteodată ca într-un ghetou psihologic, dar orgoliul și calcule materiale îi împiedică să se întoarcă definitiv. Vin doar în vizită, să-și impresioneze rudele și cunoscuții, cu aerele lor de occidentali care n-ar mai putea trăi într-un oraș atât de plin de praf, ca Bucureștiul, după care reintră în singurătatea lor civilizată și meschină unde duc dorul bârfelor din România.

Cât despre mine... în adolescență, mi-a plăcut deviza unuia din cei șapte înțelepți ai Greciei antice, Bias din Priene: „Port totul cu mine”. Nu aveam decât un cufăr plin cu cărți, uniformă liceului și două, trei cămăși, cam aceasta era toată bogăția mea. Nici azi nu sunt mult mai bogat. Am o mașină veche, vreo zece mii de cărți, un

dulap cu haine, cam pe aici se oprește toată averea mea. Locuiesc într-o casă plină de praf și de molii, de unde aștept să fiu dat afară. Dar niciodată nu m-am gândit serios să emigrez din România. Au existat momente, culmea, după revoluție, când am trecut de la euforie la lehamite, în care mi-am zis, obosit, dezorientat, de ce n-aș pleca? N-are importanță unde mă duc. Oriunde, dar departe. Să fiu ca un mort care nu se mai poate întoarce. Pe urmă, îmi spuneam singur: „Prostii”. Știam bine, în fond, că nu puteam face asta și de ce. Nici disperările mele nu au sens decât în lumea în care mă întorc.

A venit un grup masiv de pasageri asiatici. Thaiandezi? Chinezi din Taiwan? Nu mă prea pricep să disting diferențele și risc să fac greșeli grosolane. De altminteri, în general Orientul mă pune în încurcătură. În fața abisurilor Asiei m-am simțit totdeauna ca o gănganie. Am revelația insignifianței mele, individul din mine se simte redus la zero. În plus, n-am reușit să pătrund în intimitatea misterelor gândirii orientale. Nu sunt în stare să concep viața ca un zbor de muște purtate de vânt, nu-mi place să-mi imaginez omul ca pe o furnică așezată pe obrazul timpului, am nevoie de iluzia, foarte europeană, probabil, că „odiosul eu” e ceva mai mult decât o porcărie de care e bine să te detașezi. Cândva, am avut șansa unei călătorii în India, pe care am ratat-o lamentabil. Înainte de plecare, am citit sau am recitit cam tot ce am putut găsi despre înțelepciunea orientală, iar în ziua în care m-am suit în avion aveam cu mine patru sau cinci caiete, pregătite pentru a descrie cu lux de amănunte procesul inițierii la fața locului. Și am notat, conștiincios, totul, zilnic. Dacă la întoarcere aș fi îndrăznit să dau publicității acele caiete, aș fi oferit, probabil, mărturia neplăcută, dar sinceră a unui eșec, deoarece, pe măsură ce m-am afundat în lumea indiană, mi-am dat seama că nu înțelegeam aproape nimic din modul ei de a gândi, nu-mi apropiam decât banalități, clișee, amănunte pitorești, adevăruri exotice; celelalte îmi rămâneau străine, căci

continuum să judec misterele orientale după logica mea de european. Am priceput atunci că mintea și sufletul meu nu trec ușor de o graniță care s-ar situa, probabil, undeva între Caucaz și Urali. Până acolo e spațiul unde mai înțeleg câte ceva, deși... ei, da, mi s-a întâmplat aici să mă întreb dacă Europa există cu adevărat. America a fost descoperită și, în linii mari, acum știu ce e, bănuiesc. O țară unde totul e posibil, cu excepția gratuității eroice. Cavalerii rățăcitori sfârșesc aici prin a face chetă sau se apucă de altceva. Dar Europa? A fost descoperită, oare, sau există doar un continent botezat astfel? În ciuda faptului că mă simt sufletește, european și că aștept un avion care să mă ducă în Europa, nu ascund că am momente când mă tem că „Europa”, ca realitate spirituală, e un vis, chiar și la Paris sau la Roma, nu numai la București. Un vis de pe la 1600. Ca să descopere America, marinarii lui Columb n-au avut decât să străbată un ocean. Într-o zi, unul din ei, cățărât pe frânghii, a strigat fericit: „Pământ!”. Ca să descopere Europa, „exploratorii” au trebuit să străbată secole, iar expediția navighează încă în serioase incertitudini... La urma urmei, ce este specific gândirii europene? Mi-ar fi mai ușor, poate, să spun ce „nu este”! Îmi amintesc că în timpul revoluției culturale din China un pictor a fost obligat să meargă pe stradă, în semn de căință, cu un tablou legat de gât: un autoportret. Nu cred că unor europeni le-ar fi trecut prin cap că un autoportret este un lucru infamant. În Europa, Narcis s-a sinucis, dar n-a fost lovit cu pietre. Carnea și sângele în care clocotesc pasiunile noastre n-au fost socotite vulgare, nedemne, decât de cei care s-au tăvălit pe mărăcini ori și-au biciuit trupul, pentru a-și reprima dorințele, închipuindu-și că asta-i face plăcere lui Dumnezeu. În rest, spiritul european a oscilat mereu între Dumnezeu și istorie, neputând face abstracție de „eu”, care, inclusiv în formele sale detestabile, pare să fie o „specialitate” europeană.

Dar, dacă e așa, nu înseamnă oare că, în prezent, Estul

europăean este chiar mai european decât Occidentul? În Vest, individul se manifestă îndeosebi în afaceri, în inițiative economice, în comerț, în rețeaua serviciilor, pe scurt în domeniile unde are o șansă de a reuși, de a obține bani, de a-și crea o situație, pe când în Est, ieșit dintr-o lungă mortificare, el năvălește, zgomotos și dezorientat, în toate direcțiile. E isterizat de o libertate pe care nu știe s-o utilizeze, dar niciodată, probabil, n-au vorbit atâția oameni în același timp. Dacă la noi fiecare individ s-ar sui pe un bolovan pentru a-și rosti monologul, România ar semăna acum cu un imens Hyde Park. Oratori disponibili se găsesc din belșug. Numai ascultătorii lipsesc deocamdată. Eu însumi aș putea încropi un fel de discurs, susținând, în dorința de a părea cum nu sunt, că-mi place să calc prin gropi, că mi-a intrat în sânge această plăcere și nimeresc cu un instinct foarte sigur în cea mai mărunță groapă, oricât de dificil ar fi accesul la ea, în caz că se află în drumul meu; în fond, nu pentru asta există gropile pe lume, ca să cadă unii în ele, pentru a-i distra pe ceilalți?... De ajuns. Nu sunt în Hyde Park. Mă aflu într-o sală de așteptare a aeroportului din New York. Și am rămas singur. N-am chef să devin propriul meu clovn. Pe deasupra, sunt lucruri despre care nu se poate vorbi punându-ți făină pe obraz. Nici nu i-ar sta bine unui ardelean „cam *ombrageux*”, cum am fost caracterizat eu, să maimuțărească o dezinvoltură care-i lipsește.

Vin alți călători. Vin, de unde? Pleacă, unde? Ne intersectăm, o secundă, fără să ne întâlnim cu adevărat. Asta îmi aduce aminte de un film pe care l-am văzut aici, pentru că nu l-am prins în București, dacă va fi rulat vreodată la noi. E vorba de *Grand Hotel*. Un film ratat, după părerea mea. Mi-ar fi plăcut să dezvolte ideea de la care pornește, că, într-un furnicar de oameni care se lovesc zilnic unii de alții, schimbă chiar câteva cuvinte, pe scări, în lift, în hol, în restaurant, nimeni nu se întâlnește, în realitate, cu nimeni și că, în definitiv, așa-i viața. La

New York am înțeles mai bine ca oriunde că singurătatea cea mai atroce nu e cea de care te lovești într-un deșert, ci singurătatea pe care o descoperi uneori pe o stradă arhiaglomerată, iar aici mă simt ca unul din clienții de la Grand Hotel. Nu mă întâlnesc cu nimeni dintre cei care trec pe lângă mine sau stau pe scaunele din jur. Sunt singur într-o sală de așteptare care, acum, e plină de lume. Și, ca de obicei, mă dovedesc o natură contradictorie. Jinduiesc în singurătate după puțină gălăgie, dar când nimeresc în îmbulzeală am nostalgia liniștii.

Am rămas din nou singur. Un bătrân care a stat lângă mine a lăsat pe scaun un ziar unde se anunță că, în Germania, vremea e neobișnuit de rece. Cauza principală: „vântul din Est”. Firește, firește. Toate angoasele vin din Est. Se poartă „moda Est” în spaime, în violență, în nefericire. Polițiștii germani își pun, am auzit, mănuși de cauciuc când arestează est-europeni, prinși fără acte. Să nu se contamineze, probabil, de „boala Estului”... Oare unde vor fi fiind ceilalți călători pentru cursa Tarom? în mod normal, ar fi trebuit să-și facă apariția. E aproape patru după-amiaza.

În Biblie, se zice, undeva, că umblând prin lume ai mai multe șanse de a-l întâlni pe Dumnezeu. Eu, dacă nu săvârșesc astfel un sacrilegiu, cred exact pe dos. Aici, am avut permanent sentimentul că sunt un intrus. Nu mă pot converti la religia pragmatismului, sub semnul căreia trăiește America, la fel cum nu mă pot apropia de budism. Orientul te face să te simți ca o insectă. America m-a silit să văd în sentimentalismul meu o infirmitate. Don Quijote n-a trecut oceanul pe urmele conchistadorilor. Și, poate, chiar în restul Occidentului a murit.

Am aflat că avionul va veni. „Când?”, m-am grăbit să întreb, bucuros că, în sfârșit, ies din nesiguranță. „Întrebați mai târziu. Deocamdată, nu știm.” Cu această ocazie, am reușit să descopăr câțiva români într-o altă

sală. I-am recunoscut după bagaje. Niciun străin nu târăște după el într-o călătorie atâtea valize, pachete și sacoșe de mână, ca noi. M-am apropiat, am tras cu urechea și m-am convins că nu mă înșelasem. Vorbeau românește. O femeie, mai în vârstă, adormise. Mi-a revenit în memorie atmosfera sălilor de așteptare de la noi. Lipseau numai cojile de semințe, pe jos, și fumul acru. Încolo, aceeași resemnare placidă care ne ajută să așteptăm orice, oricât.

Iar am rămas singur... Alergătura cu mijloace din ce în ce mai perfecționate, spre ce?, pe care o percepi într-un aeroport mai bine ca oriunde, ascunde, presupun, o angoasă. Omul modern și-a pierdut, se pare, puterea de a sta pe loc și de a visa. Când nu aleargă, i se pare că nu face nimic, că lasă timpul să treacă inutil. Îl amenință atunci „răul de a exista”... Noi am fost cruțați de acest rău. Am fost ocupați să ne temem pentru viață. Frica noastră cea de toate zilele nu ne lăsa vreme pentru spaime de alt ordin. Dar nu tocmai de aceea reușeam să așteptăm fără să așteptăm nimic precis? Însăși așteptarea era, uneori, și poate mai este, o formă de speranță.

M-am mutat cu bagajele în sala unde i-am văzut pe pasagerii români care așteaptă cursa Tarom-ului. E șapte seara, acum. Trebuia să fim, la această oră, departe de țărmul Americii, deasupra oceanului, încep să dau semne de nerăbdare. Am obosit să tot laud capacitatea noastră de a aștepta. Îmi e și foame. Mă încăpățânez, totuși, să păstrez cei cincizeci de dolari. În România, această sumă înseamnă acum pensia mea pe două luni. Și nu am șanse să-mi rotunjesc pensia dacă mă las de gazetărie, cum mă bate gândul. Am scris prea multe articole cu care n-am reușit să clatin niciun fir de praf. Tot ce am izbutit a fost să-mi pierd câțiva prieteni și să-mi câștig câțiva dușmani. Și ar fi timpul să mă întreb dacă nu e mai convenabil să discut cu moliile din camera mea decât să perseverez

într-un idealism ridicol. La cei şaizeci şi şase de ani ai mei, a trăi cu idei false e mai rău decât a deveni dependent de sedative.

Fără să audă niciun anunţ, ceilalţi pasageri români s-au sculat de pe scaune şi au format o coadă. Au aflat oare că se vor primi bagajele? Sau au făcut-o din reflex? Decenii în şir, noi am trăit „anormalitatea” ca pe singura „normalitate” posibilă. Asta ne-a format într-un anume fel, dar ne-a şi deformat. Un negru, funcţionar al aeroportului, încearcă să explice pasagerilor de la coadă că e prea devreme, că n-are rost să stea în picioare, să se înghesuie. Vom fi anunţaţi când va începe operaţia de primire a bagajelor. Pasagerii ascultă, fără să spună nimic, şi nu se clintesc. „Deranjează pe cineva că stăm la coadă?”, se hotărăşte, în cele din urmă, o femeie corpolentă să-l lămurească pe negru. „Nu.” „Atunci?” în faţa acestei logici dezarmante, negrul dă înapoi. Ridică din umeri şi se îndepărtează. Nu pare să fi priceput mare lucru. Şi cum să priceapă? Pentru noi, cozile sunt ca nişte cântece de sirenă. Le rezistăm greu. Dacă nu te așezi la o coadă, ai senzaţia că pierzi „ceva” şi rămâi cu un vag sentiment de frustrare.

Adevărul e că nici noi nu ne mai înţelegem uneori, pe deplin. Multă vreme, nu mi-am dat seama ce anume mă intriga, mă nedumerea, după revoluţie, în felul nostru de a ne comporta. Abia mai târziu m-am lămurit că, ani la rând, am semănat unor acrobaţi care mergeau pe sârmă, concentrându-ne toate resursele de prudenţă în acest mers, specific omului care trăieşte într-un regim totalitar şi se vede obligat să fie atent unde pune piciorul. „Specialitate” învăţată de nevoie, „acrobaţia” ne-a intrat, cu timpul, în obişnuinţă, părându-ni-se normală. Ea ne-a ajutat să ne ferim de primejdii, să ne „descurcăm”, să „supravieţuim”, dar ne-a şi luat ceva. Acum ne vine greu să ne dezbărăm de ce-am învăţat. Reflexele noastre

continuă să funcționeze la fel ca înainte, făcându-ne să mergem, adesea, și pe pământ de parcă am avea o sârmă sub picioare, altminteri nu ne simțim în siguranță. Or, aceasta trebuie că ne dă în ochii străinilor un aer, în același timp, bizar și dramatic... Observ că inclusiv în confesiuni am reflexe de acrobat. M-a izbit aici în America un mod de comunicare, simplu, direct, practic, fără prea multe nuanțe și fără ocoluri, cu care eu unul mă împac greu. Mi se pare uscat, rece. Și nu cred că la mijloc e numai gustul meu pentru digresiuni, pentru speculație, care se vede contrariat. Mă tem că lunga deprindere de a vorbi cu gura închisă, de a mă folosi de aluzii, de subînțelesuri, pentru a trece de vigilența cenzurii, își arată, în continuare, efectele. Nu e chiar atât de simplu să spui că unu și cu unu fac doi, după ce te-ai ferit de asta aproape o jumătate de veac. În plus, la noi există, cum ziceam, o plăcere naturală, irepresibilă, de a sta de vorbă, la taifas („povestiți?” era întrebarea rituală în satul meu, în loc de „bună ziua”, când treceai pe lângă doi sau mai mulți oameni) pe care nu știu dacă alții o cunosc. La nivel național, avem gustul pălăvrăgelii, la fel cum americanii au geniul stoarcerii banilor din piatră seacă. La orice vârstă și chiar în pragul morții, nu ne săturăm să stăm de vorbă. Tradiția franceză a saloanelor presupune un spațiu închis, aristocratic. Noi, din acest punct de vedere, suntem infinit mai democrați. Nicăieri, poate cu excepția sudului Italiei, nu se bârfește atât de mult și cu atâta plăcere ca în România. Eu am reușit să devin guraliv chiar pe tema singurătății...

Dar mă opresc. Am impresia că ar trebui să mă așed și eu la coadă.

O mică „nebunie”

Nicio idee nu intră mai greu în capul unui bărbat ca ideea, extrem de simplă pentru o femeie, că pe un drum de o sută de pași, dacă ai puțin noroc, poți ajunge foarte departe. De aceea dă-mi voie să mă cam îndoiesc acum de felul în care judecă idolul tău, Don Quijote. Numai unui bărbat putea să-i treacă prin minte o asemenea nebunie: că va cuceri inima unei femei, plecând să se bată cu morile de vânt. Recunoaște că, dacă s-ar fi dus direct la Dulcineea, să-i spună că o iubește, s-ar fi scutit de toată tevatura care-l face de râs. Am impresia că la românii de aici, în nouă cazuri din zece, bărbații au fost la originea exilului. Femeile, de obicei, s-au supus, după lungi ezitări. Mie, care eram singur, mi-a fost mai ușor. N-a trebuit să conving pe nimeni. (Andrei)

Sting veioza și încerc să readorm. Mă văd copil, în prima sau a doua clasă primară. Tata mă trimisese să duc bulgări de sare oilor noastre, de la stână, și, la întoarcere, m-am rătăcit prin pădure. Se făcuse noapte. Mergeam pe frunze uscate care foșneau amenințător. Cu inima strânsă, așteptam să mă înhațe duhurile muntelui, despre care auzisem multe povești înfricoșătoare. Simțind că mă lasă nervii, am rupt o nuia cu care am început să izbesc arborii, în timp ce zbieram: „Nu-mi e frică, nu-mi e frică, nu-mi e frică...”. Asta mi-a dat curaj. Am reușit să ies din

pădure, să ajung acasă... Oare n-am evoluat deloc de atunci? E drept că frica se naște mai repede decât orice altceva, cum zice Leonardo. Mă revăd în nopțile de pe la mijlocul anilor '80 când, înainte de a mă culca, ascundeam A doua *poliție, un fel de jurnal* pe care intenționeam să-l trimit în Occident. Nu îndrăzneam să-l las pe masă, cu celelalte hârtii, de frica unei eventuale percheziții. Precauția mea era inutilă deoarece pentru specialiștii Securității ar fi fost, probabil, o joacă să-l găsească printre revistele vechi, dintr-un dulap, unde-l înghesuiam eu, însă nu mă puteam culca fără acest gest minim de prudență. Și degeaba îmi spuneam că represiunea se baza și pe frica de represiune, că tirania tiranizează și cu ajutorul celor tiranizați. Curajul, pe care încercam să mi-l insuflu, nu reușea să înfrângă frica animalică, pe care o simțeam când în creier, când în stomac. Ciornele nu le aruncam la pubelă. Le strângeam cu grijă și le ardeam la baie, pe rând, după ce închideam obloanele, ca nu cumva să se vadă flacăra.

Întunericul devine apos, tulbure. Încep să disting vag obiectele din încăpere. Iată-mă, din nou, într-o sală de așteptare. De data aceasta în propria mea cameră, așteptând zorile. Probabil, iarăși voi fi obosit toată ziua. Mă miră acum liniștea, neobișnuită, de-afară. Nu se aude nicio mașină trecând. Nu plouă, nu bate vântul, nu foșnesc plopii de peste drum, nu latră niciun câine din cartier. Oricât mă încordez, nu reușesc să surprind niciun semn de viață. Intrigat, mă ridic de pe canapeaua pe care dorm, ca un soldat spartan, ridic puțin jaluzelele, dar nu văd decât un bulevard pustiu, cu câteva pete de lumină slabă, de la puținele felinare rămase cu becuri. Parcă aș fi într-un oraș părăsit, abandonat. Vârându-mă la loc sub pătură, îmi amintesc că, undeva în Spania, paznicul îi oprește pe cei care vor să urce într-un turn părăsit, dacă sunt singuri. „Trebuie să fiți doi ca să urcați”, le explică el. „De ce?”, întreabă câte un turist nedumerit. „Pentru că există prea multe sinucideri”, le spune gardianul,

cuprinzând, fără să știe, într-o singură propoziție, cam tot ce se poate învăța într-o viață de om. Dar ce e asta? Parcă a avut loc o explozie puternică. Trec câteva clipe până să-mi dau seama că a tunat. Și aproape imediat se prăbușește peste casa mea o ploaie violentă.

Toarnă cu găleata și aud cum geme tabla de pe acoperiș, izbită de rafalele furioase. S-ar zice că s-au molipsit și ploile de la surescitarea în care trăim. Au căpătat o violență pe care nu țin minte să fi avu t-o vreodată, nici măcar în timpul marilor inundații. Acum chiar că n-aș mai putea adormi. Dacă furia ploii se prelungește, mă pot aștepta să se înfunde canalele. Am mai pățit-o de câteva ori. Va trebui să-mi încălț cizmele de cauciuc și să cobor să scot apa, cu găleata, din pivniță. De-ar trece mai repede această perioadă lacustră a primăverii! Ploile nu avantajează Bucureștiul, dimpotrivă, îl umplu de bălți și de o mâzgă purulentă care se scurge din molozul rămas pe maidane, de la casele demolate. Singurul avantaj e că mai spală orașul de praf. Căci am uitat de când n-am mai văzut o mașină a Salubrității pe acest bulevard. Curățenia e lăsată pe seama ploilor... E duminică, oare, azi? Uneori, pierd șirul zilelor. Dacă e duminică, ar trebui să aud mai încolo clopotul de la biserica Sf. Elefterie... Sincer să fiu, îmi plac mai mult zilele obișnuite, de la care nu am nicio pretenție. Sunt mai suportabile. Duminica, am senzația că trebuie să se întâmple ceva deosebit, de aceea o umplu mai greu. Și, de mulți ani, la noi, sărbătorile nu fac decât să pună în evidență ceea ce ne lipsește. Îmi e și puțin teamă, de fapt, de marile sărbători, cum ar fi Crăciunul și Pastele. În lumina lor, tristețea devine câteodată de-a dreptul hidoasă. În plus, eu n-am fost niciodată în centrul unei sărbători. Nu mi-am sărbătorit ziua de naștere niciodată. Părinții mei aveau alte griji. Mai târziu, mi s-a părut nepotrivit să-mi organizez singur o sărbătoare și nimeni n-a făcut-o în locul meu... Un sunet strident de sirenă sfâșie zgomotul ploii. Cine trece oare? în timpul lui

Ceaușescu, circulația în această intersecție era blocată cu aproape o oră înainte de apariția cortegiului oficial. Mașinile erau gonite pe străzi laterale, ca traseul să fie „curat”, iar pe bulevard se așternea o tăcere grea. Într-un târziu, apărea o mașină a Miliției, cu sirena în funcțiune. La cinci minute, alta. Apoi, o mașină neagră, probabil a Securității.

Și, din nou, o mașină a Miliției. Pe trotuare, pietonii care aveau nevoie să traverseze strada așteptau. Toți erau suspecti, de aceea mișunau agenții în civil. Abia peste o jumătate de oră sau și mai mult, coloana de mașini oficiale apărea în acel pustiu înarmat. Dintr-o mașină, se vedeau boturile câinilor lui Ceaușescu. Azi, ritualul s-a mai simplificat, dar polițiștii și-au regăsit, după o perioadă de ezitare, aplombul. „Mână, mă, la dreapta”, îți ordonă, lăsându-te fără aer, nu din cauză că trebuie s-o iei în altă parte decât ai vrut, ci fiindcă nu înțelegi de ce și azi, după o revoluție, poliția consideră că dreptul nostru de a circula pe stradă este o favoare care poate fi retrasă oricând... Trebuie să fie o mașină a Salvării. Spitalul municipal e foarte aproape... Sunetul sirenei s-a îndepărtat. Parcă s-a domolit și ploaia.

... La Otopeni, m-a izbit neplăcut aerul provincial al aeroportului, dar cum am ieșit afară, la soare, m-am relaxat. Ajunsesem „acasă”. Pentru mine, orice plecare e un soi de catastrofă intimă și am nevoie de argumente puternice ca s-o înfrunt. Drumul până în America mi-a fost ușurat de scrisorile de amenințare, iscălite ba „îngerii negri”, ba „un grup de... pe care le primeam în acea perioadă. De indiferență mă lovisem de multe ori. De ură, niciodată. Și m-a scârbit să mă văd insultat din pricina convingerilor mele politice. Am preferat să plec. Voiajele n-au fost, însă, niciodată specialitatea mea. Nu m-au atras și n-am știut să profit de ele când, într-un fel sau altul, viața mi le-a oferit sau mi le-a impus. Bărbații au comis, probabil, de multe ori greșeala de a căuta în altă

parte decât lângă ei ceea ce au visat. Numai că eu n-am nevoie să dau buzna în gări, în aeroporturi, la stațiile de benzină ca să nu observ ce se petrece lângă mine. Mi-a fost, în general, mai simplu să-mi ofer satisfacții într-o lume paralelă...

N-am vrut să spun mai mult, ca să nu-și închipuie că bravez, cum și-au imaginat alții când am mărturisit că necunoscutul mă sperie, îmi dă o stare de panică, de nesiguranță. La drept vorbind, înțeleg perfect de ce zicea Pascal că toată nenorocirea omului vine de-acolo că nu poate rămâne liniștit în camera sa. Am încercat să-mi înving teama de ambianțele care nu-mi sunt familiare, dar a fost în zadar. Și, de mulți ani, constat că se accentuează în psihologia mea un fel de tendință centripetă. Dacă în tinerețe am iubit iubirea, acum toate iubirile mele sunt concrete: un mormânt, o femeie, un arbore, o stradă, o amintire. În mod ciudat, gândirea mea și-a restrâns aria, și-a închircit aripile. A devenit nu mai liberă, ci mai dependentă. Andrei mă invită la el, iar din Australia un văr mă cheamă să țin conferințe românilor mutați printre canguri. Îmi plătesc ei și drumul, nu numai șederea. Dar nu cred că mă voi despărți curând de moliile din camera mea. Voi rămâne să primesc, eventual, scrisori de la „îngerii negri”, să mă văd înjurat de cei care au tremurat de spaimă când a căzut Ceaușescu și să privesc ploaia printr-un geam murdar. Semn rău? Părerea mea e că bucuria ne învață puțin despre dragoste. Abia tristețea îmi dă certitudinea că iubesc cu adevărat acest oraș care mi s-a părut fioros când m-am pomenit prima oară în el.

... Am avut un Paște, Andrei, nu foarte vesel. Prin alte părți, lumea aleargă după cadouri, în preajma sărbătorilor, râde fericită sau cu iluzia că e fericită. La noi, a fost o atmosferă cam cenușie. Am preferat să nu mai ies din cameră, după ce m-am întors de la înviere. Mi-am

amintit de Crăciunul din 1989, când m-ai sunat prima oară. Atunci, eram în al nouălea cer! Trecusem de un zid pe care nu sperasem să-l văd prăbușit în cursul vieții mele și mi se părea că toate aveau să fie altfel. Dar minunile durează puțin. După aceea se transformă în farsă. E adevărat, azi nu mai sunt nevoit să-mi ascund manuscritele ori să ard la baie ciornele. Și puțin îmi pasă că o ureche străină ascultă ce vorbesc la telefon. N-au decât! Dincolo de asta, însă, „plăcerile” se țin lanț. Lichelele înfloresc, pleava veche se amestecă, în grabă, cu noul strat de pleavă, demagogii își umflă piepturile, în vreme ce bieții „proști” continuă să pună întrebări inutile. Dacă n-au fost teroriști, cine ne-a vânat ca pe iepuri? Se vântură calomniile cu o ușurință care te îngheață. Oameni de care mă credeam apropiat s-au arătat, dintr-odată, ostili numai pentru că s-a întâmplat să avem păreri diferite despre ce se petrece aici.

Poate că și asta m-a împins într-o mică „nebunie”. M-am apucat să dezvolt o idee pe care am ezitat până acum s-o susțin deoarece pare extravagantă. E, probabil, ultima nebunie pe care mi-o pot permite, să încerc să fac dovada că prestigiul înțelepciunii are la bază o superstiție. Dar trebuie să-mi motivez convingerea, din ce în ce mai fermă, că Don Quijote s-a mutat în Est.

În rest, ce să-ți spun? Speram că, întorcându-mă acasă, îmi voi regăsi echilibrul. Până acum n-am reușit. Știi ce senzație tâmpită am? Că aștept fără să știu prea bine ce aștept. Și, crede-mă, e foarte obositoare senzația asta.

O femeie care precizează că are „29 de ani și șase luni” îmi trimite o scrisoare disperată unde găsesc și un avertisment pentru mine, în final: „Din tot ce mi-am dorit, nu m-am ales decât cu o dorință nebună de a pleca undeva departe, departe de tot, atât de departe încât să nu mai aud niciodată vorbindu-se românește. N-am stat niciodată la căpătâiul unui mort, dar dacă mă gândesc la cele trei zile și trei nopți petrecute pe străzi, la revoluție,

când am crezut că visez, că-mi pierd mințile de bucurie, am impresia că n-am făcut altceva decât să veghez un mort. Și mai am senzația că mulți români au vegheat același mort. Uneori, îmi vine în minte acea glumă tembelă în care se spune la sfârșit: «Domnilor, Adam a fost român. Pentru că numai un român poate sta gol, să mănânce mere pădurețe și să creadă că e în Rai». Dar nu mai am chef să râd. Nu mi-a fost și nu mi-e teamă de moartea propriu-zisă. Însă de moartea prin îndobitocire mi-e teamă. Simt că mă lasă puterile, și cel mai tare mă doare când fiica mea îmi reproșează că nu mai râd. Cum să-i spun că nu mai știu să râd deoarece, după ce ea adoarme, mă gândesc mereu ce va fi mâine? Cum să-i explic că nu pot râde decât cei liniștiți ori cei nebuni care nu știu pe ce lume trăiesc? Nimic nu mai e clar și drept. Don Quijote, pe care-l invocați dumneavoastră, era fericit! Dar cum să te bați *conștient* cu morile de vânt? Regret, nu se poate”.

Don Quijote e, într-adevăr, un „nebun” fericit. Pentru el n-are importanță dacă Dulcineea e cum o visează el. Îi e de ajuns că o iubește. Îi trimite la plimbare pe cei care, mai în glumă, mai în serios, îl îndeamnă să verifice adevărul. De ce să-i asculte? Ceea ce urmează să găsească duce, de fapt, în inima sa. Asta îi dă forța să schimbe hanurile sărăcăcioase în palate și prostituatele în domnițe. Nici nu vrea să audă că realitatea e alta decât își închipuie. La nevoie, ar fi în stare să trăiască în lumea iluziilor sale chiar dacă ar fi singurul ei locuitor. Poate că pasiunea mea pentru Don Quijote va rămâne o frumoasă impostură, nimic altceva.

Cel care rămâne

Întrucât n-ai experiența exilului, nu vei înțelege niciodată, probabil, de ce, înstrăinându-mă, mi-a devenit mai limpede că sunt român. Aici mi-am dat seama că orice biografie ajunge să fie, în cele din urmă, o patrie, pe care o târăști după tine și de care nu te poți rupe. Voi, însă, îi împărțiți pe români în „cei care au mâncat salam de soia”1 și „cei care n-au mâncat salam de soia”. Și numai cei care au mâncat salam de soia au dreptul să aibă păreri. Ceilalți sunt niște imbecili care nu pricep nimic. Nu contează că m-am izbit de toate gardurile „raiului socialist”, până ce n-am mai rezistat. Important e că am vrut să scap și n-am mai apreciat răbdarea românească. (Andrei)

Ce să-i explic, mai întâi, lui Andrei? Că eu însumi nu mai înțeleg uneori nimic? Înainte de revoluție, îmi imaginam libertatea într-un mod aproape pueril, ca pe o fericită relaxare care să pună capăt mersului pe sârmă. Nu bănuiam că buimăceala ieșirii din cușcă duce în prima fază la isterie. Încât m-a surprins tonul arțăgos din primele noastre discuții „libere”. De ce răcneam? Nu-mi venea să-mi cred urechilor. De la șoptă, s-a trecut direct la vacarm. Mă pomeneam eu însumi ridicând tonul, ca să mă fac auzit, și oboseam inutil, înainte de a spune ceva, după ce, altădată, simpla tăcere constituia, de multe ori, un act de cutezanță... Țin minte prima ședință a Consiliului Uniunii Scriitorilor, reunit la câteva ore după

fuga lui Ceaușescu. Era în seara lui 22 decembrie 1989. Ceaușescu încă nu fusese prins. Sau, cel puțin, așa credeam noi. Bucureștiul era fericit, dar anxios. Pe străzile întunecate, din jurul Radioului, staționau tancuri și camioane. Până și puținele becuri ofticoase ce mai spărgeau, de obicei, întunericul erau acum stinse. De oriunde, un glonte, rățăcit sau nu, te putea omorî. Trăisem mulți ani cu convingerea că bezna care făcea ca Bucureștiul să pară noaptea o omidă neagră era legată de dictatură. Îmi închipuisem-una din naivitățile mele – că libertatea va aprinde toate luminile și va da Bucureștiului o apoteoză strălucitoare. Or, noaptea dintre 22 și 23 decembrie semăna parcă și mai mult cu o baltă de întuneric în care plutea orașul. La Uniune, unii stăteau în curte. Nu îndrăzneau să intre în clădire. Ziceau că fusese minată, că vom sări în aer. Și câțiva au perseverat în această convingere până la sfârșit. N-au pus piciorul în sediu în seara aceea. Ceilalți, poate nu mai curajoși, ci mai inconștienți, ne-am strâns în sala de Consiliu, în jurul mesei lungi, în formă de „U”. Ardeau toate luminile din cande-labru, eram surescitați, vociferam ca să ne auzim, fiindcă nimeni nu avea răbdare să-l lase pe celălalt să vorbească, și deodată mi-am dat seama de unde venea senzația de zbatere în gol, care mă sâcâise la început, fără să mi-o lămuresc. Trăiserăm, în sala aceea, multe ceasuri de tensiune, rostind sau ascultând mici discursuri pline de adevăruri spuse aluziv sau cu precauții, în vreme ce la prezidiu oficialii notau crispați, știind că totul era ascultat de Securitate și poate chiar de Elena Ceaușescu și că, în consecință, aveau să fie trași la răspundere dacă nu luau atitudine împotriva „recalcitranților”. Acum, nu ne mai temeam de microfoanele ascunse, lipseau personajele oficiale, nu mai existau riscuri. Nu mai era „o nebunie” să vorbești fără să te controlezi. Puteam spune direct, fără nicio teamă, ce doream să spunem. Dar tocmai de aceea cuvintele nu mai aveau parcă energie. După primele înflăcărări, am resimțit în sală o oboseală

curioasă pe care intervențiile isterice nu făceau decât s-o pună în evidență. Mă deranja tonul ridicat, aproape țipăt, cu care se discuta. Mi se părea exagerat, demagogic. De abia vestea că, în apropiere, dincolo de Muzeul Colecțiilor se trage și că Biblioteca Centrală Universitară a luat foc a risipit această senzație. Ne-am continuat ședința într-o atmosferă încordată. Din când în când, se auzeau, afară, rafale care sfârtecau întunericul. Drept care ne-am grăbit să hotărâm ce aveam de hotărât. Nu era vreme de discursuri. Când am ieșit în curte, întunericul era plin de amenințări. Am pornit-o, mai mulți, spre Piața Victoriei, zicându-ne că erau mai puține șanse, în direcția aceea, să fim nimeriți de vreun glonte. Nu bănuiam ce va urma.

Iartă-mă, de unde ai scos bazaconia că eu ți-aș contesta dreptul să ne judeci? Ceea ce susțin e că nu-mi place să fim priviți de românii din exil ca niște handicapați moral. Prea mulți m-au lăsat să înțeleg că nu suntem la înălțimea speranțelor pe care și le-au pus în noi, că i-am dezamăgit grav prin ceea ce facem și, mai ales, prin ceea ce nu facem, frustrându-i de șansa de a fi mândri, acolo, în Occident, de calitatea lor de români. Mi-a fost jenă de jalnica teorie a „salamului de soia”, dar, în aceeași măsură, simt o strângere de inimă de câte ori îmi imaginez un grup de români emigrați, discutând despre tragedia românească la o cafea, cu mirări disprețuitoare, declarându-și că se rușinează cu noi. În realitate, adevărul e exact contrariul celui de care mă suspectezi tu. Nu numai că nu mi-a trecut vreo clipă prin cap să am rezerve față de cei care au preferat exilul, dar, sincer să fiu, nici nu știu cine ar trebui să judece pe cine. Tu care ai părăsit România fiindcă n-ai mai suportat compromisurile sau eu care am rămas aici și am tăcut când ar fi trebuit să strig ori am apelat la parabole ca să spun ce aveam pe suflet? În fața lui Dumnezeu, poate că tu ai fost mai onest. Ai ieșit din minciună, în vreme ce eu am îndurat-o. Și nu e o vorbă goală că a îndura istoria e, uneori, un mod

de a o face. Noi, aici, ne-am văzut vârați într-un soi de mașină de tocat carne care ne-a stâlcit destinele. Puțini dintre cei care n-au trecut prin pușcării au ieșit întregi. În schimb, pe voi, depărtarea v-a ferit de mutilări. Ați suferit de nostalgii, dar nu de rușine. A trebuit să biruiți numai amintirile și dificultățile de a vă integra într-o altă lume decât a noastră, nu și situațiile, aproape zilnice, care, nouă, ne puneau la încercare puterea de a nu ne rostogoli în mocirlă. Îți aduci aminte ce deviză a ales clasa noastră pentru tabloul de absolvire a liceului? Per aspera ad astra. Ce-i drept, am avut parte de „căi aspre”, dar nu pentru a ne îndrepta spre „stele”. Tot ce a urmat a obligat generația noastră să descopere egoismul înainte de a ști ce este generozitatea. În loc să înfruntăm „astrele”, unii ne-am văzut siliți să învățăm „arta” penibilă de a merge pe sârmă, alții și-au luat lumea în cap. De fapt, reprezentăm două jumătăți ale aceleiași tragedii.

Dacă am pomenit de vorba lui Iorga, după care „român” înseamnă „cel care rămâne”, n-am făcut-o, Doamne ferește, cu vreo intenție ironică. Știu foarte bine, în fond, că exilul a căpătat alte rațiuni în ultima jumătate de veac. Occidentul a devenit ceea ce, în mod tradițional, în istoria noastră, a fost pădurea. Nici tătarii, nici turcii, nici arnăuții domnilor pământeni n-aveau mijloace să cotrobăie munții și să-i prindă pe cei ascunși acolo. Abia după al doilea război mondial, pădurea n-a mai fost, la noi, un refugiu, un adăpost. Cei care s-au dus să reziste în munți, împotriva „noii ordini”, printre care s-a aflat și tatăl tău, au fost hăituiți și decimați de trupele Securității. Astfel, a devenit limpede că exilul nu mai era posibil decât în afara țării sau, în țară, îngropat în tăcere. Și cine ți-ar putea reproșa că n-ai vrut să te îngropi în tăcere?

Îți închipui cumva că eu mă socot mai „român” decât tine fiindcă „am rămas” aici? Ar fi o negliobie de care nu mă poți bănuși fără să mă jignești. Pe urmă, faptul că „am rămas” nu e un merit. El decurge dintr-o neputință. Chiar și aici, memoria mă transformă uneori într-o marionetă a

melancoliilor. Plecând, i-aș fi îngăduit să devină monstruoasă și insuportabilă. Ai uitat că sunt „rac”? Nu m-aș putea rupe de acest oraș, îmbătrânit de praf când nu e plin de băltoace, fără să ajung, sufletește, un mare mutilat, dar singura concluzie pe care o trag de aici e una de ordin personal. Ar fi caraghios să mă laud cu asta.

De altfel, Bucureștiul a devenit o excelentă școală de corecție pentru visători. Nu s-a astupat nicio groapă de decenii, în schimb au apărut multe noi. În halul în care arată străzile azi, ele sunt perfect adaptate momentului. Niciun visător nu-și poate permite să meargă cu capul în nori, fără să riște să se trezească lungit în praf ori lângă o frumoasă baltă. Așa că, vrând, nevrând, am devenit și eu ceva mai realist.

Dar mi-ar plăcea să vii tu aici, să reconstituim câteva din vechile noastre plimbări. Nu te teme, nu se mai strigă pe străzi „moarte intelectualilor”. De când m-am întors, n-am văzut nici demonstrații, nici contrademonstrații.

Estul sălbatec

Locuiesc lângă un bătrân fugit din China. Ocupă o cameră pe care o închide cu trei broaște de fiecare dată când iese, chiar dacă lipsește numai câteva minute. De parcă s-ar teme că, în absența lui, cineva îi va cotorbăi prin lucruri. Uneori, bătrânul mă invită să bem ceai împreună. Ne așezăm pe două taburete lângă fereastră și privim în tăcere oceanul. Fiecare se gândește la ale lui. Apoi, depanăm amintiri. Ultima dată mi-a povestit că a scăpat cu viață „din cauza vârstei”. N-am înțeles. „Cum adică, din cauza vârstei?” A urmat o istorie de coșmar. Chinezii vindeau, pe dolari, spitalelor din Hongkong, care aveau nevoie, organe de transplant și sânge, luate de la „dușmani ai poporului” pe care îi executau în subsolurile unei clinici specializate. Exista chiar un plan de încasări în valută. Când nu se realizau sumele prevăzute, se sporea numărul execuțiilor. „Eu eram prea bătrân ca să ia ceva de la mine, așa că m-au lăsat în pace”, mi-a zis. Îl ascultam și mă gândeam câte orori se vor fi petrecut și la noi, de care nu știe nimeni.

Dar ce contează, nu-i așa? „lubește pe aproapele tău”, chiar dacă el ți-a spart dinții și a sărit cu picioarele pe stomacul tău. Așa e creștinește. Și așa cere „omenia românească”, pe care eu o cunosc bine, fiindcă mă mai ustură

încă urmele loviturilor ei.

Din nenorocire, eu nu pot fi înțelept ca bătrânul chinez. Multă vreme, nereușind să mă regăsesc, am dus-o într-o furie absurdă, pe care nu mi-o potolea decât alcoolul. Și nu prea văd cum aș evita concluzia că tot ce mi s-a întâmplat acolo a distrus, cumva, în mine puterea de a mă integra aici. Cei care mi-au făcut viața praf ar fi fericiți să afle că n-a fost nevoie să mi se scoată inima. E de ajuns că stau pe ruinele unei existențe distruse. Și știi ce mă roade cel mai mult? Viața tatei a avut un sens. Așa cum a fost, mai scurtă decât a mea. A existat în ea o credință, dusă până la sfârșit. Pe când eu am trăit degeaba și, dacă mâine aș fi găsit mort, nu m-ar regreta nimeni, în afară, poate, de vecinul meu. Îți propun să te gândești puțin la asta înainte de a-mi mai da lecții de patriotism. Poți să fii sentimental cât poțestești, dar nu-mi cere mie să judec cu aceeași măsură ca tine. Să cred și eu că Don Quijote s-a mutat în Est? Ai uitat că azi alte tipuri de glorie îi atrag pe oameni, nu gloria iubirii, în care credea Don Quijote? Să fim serioși. Ce înseamnă acum, la voi, gloria? Cumva gloria de a țipa cel mai tare? Sau gloria de a te bate cu pumnul în piept? Gloria bășcăliei balcanice? Gloria de a reconcilia victimele cu călăii? Îmi pare rău, în Estul sălbatec nu-i nicio glorie pentru nimeni. Ar fi cazul să nu te mai minți, dacă pretinzi că ai devenit „ceva mai realist”. (Andrei)

Mă ridic, mă uit afară, văd că ploaia a stat și-mi zic că trebuie să fie destul de târziu. Dar târziu pentru ce?

Am regăsit Bucureștiul mai ponosit, parcă, în ciuda reclamelor, cam strident colorate, care au apărut peste tot. De fiecare dată când ies, mă opresc întâi la tarabele

cu ziare, cărți și suveniruri, de la gura metroului, unde, lângă tradiționalele florărese, s-a înfiripat un veritabil bazar, cu marfă înșirată uneori direct pe ciment și ofertă pestriță, de la covrigi și țigări străine până la reviste pornografice și sticle de suc, cu etichete dubioase. De-acolo, mă îndrept spre zona centrală a orașului. O vreme, m-a amuzat să număr câte firme noi, mai ales ale dughenelor botezate pretențios „magazin universal”, au un „y” în coadă, ca să sune occidental. Azi, la noi, doamna Bovary face afaceri, nu mai visează iubiri imposibile. A devenit practică și e hotărâtă să se îmbogățească. Julien Sorel a intrat și el în comerț.

Dar, destul de repede, m-am lămurit că semnele înviorării comerciale, care au alungat monotonia, au ceva de fard prost, așternut în grabă pe un obraz obosit. Orice s-ar zice, unui oraș „mușcat” de istorie, cum e Bucureștiul, n-are cum să i se potrivească un aer de cocotă săracă și țipător machiată, care vrea să atragă atenția clienților. Pretutindeni te izbește un amestec de pitoresc, vânzoleală, tristețe și zgomot. În Gara de Nord, am nimerit, ieri, peste o scenă aproape thailandeză. Bișnițarii, proxeneții și vagabonzii, care au luat în stăpânire peroanele, se distrau pe seama jandarmilor ce legitimau, nu știu de ce, călătorii din rapidul de lași. Nu departe, trona pe o rogojină o femeie grasă, cu un piept amenințător, care dirija, folosindu-se numai de priviri, o mică trupă de copii fără căpătâi. Tabloul era de-a dreptul grotesc. Orașul s-a umplut de hoți, de borfași, iar poliția se plânge că nu mai face față tâlhăriilor. Un vecin s-a mirat când i-am spus ieri că, uneori, noaptea, ies să dau o raită prin cartier. E atât de întuneric pe străzi, după ce se înserează, încât poți să fii înjunghiat fără să știe nimeni.

Mă uit după o molie care a zburat foarte aproape de mine și mă gândesc că mi-ar prinde bine puțină filosofie chineză acum. Căci chinezii cred că nimic nu e linear. Când e bine, ei se pregătesc să întâmpine răul. Când e rău, sunt convinși că nenorocirea nu poate dura la

nesfârșit. Dar alung și acest gând. E cam caraghios să-mi închipui că tot ce se întâmplă acum la noi conspiră la aducerea binelui! Și, de altfel, ca toți sentimentalii, am o imagine destul de vagă, bănuiesc, despre bine... La urma urmei, unde se află ceea ce caut eu? Probabil, nicăieri. Fericirea e o problemă personală. Un stat poate să lupte împotriva mizeriei, a nedreptăților, însă nu-și propune, în general, să asigure fericirea. Dacă o face, e sigur că rezultatul va fi catastrofal. Regimurile totalitare au promis tocmai asta. Și se știe ce a ieșit.

Să revin. Andrei își va fi închipuit că „l-am adus” pe Don Quijote la porțile Orientului dintr-o vanitate de est-european ros de complexe, care se uită pieziș spre Occident, sau dintr-un sentimentalism „netratat”. Mă crede, probabil, influențat de naționalismele care s-au inflammat pe ruinele fostului „lagăr socialist” și nu-i trece prin minte că eu pot pretinde, cel mult, orgoliul de specialist în cauze pierdute. E adevărat, chiar dacă în fața civilizației tehnice a Occidentului noi ne simțim uneori ca niște barbari, nu mi se pare că Occidentul ne e, spiritual, superior, în plus, toată nefericirea prin care a trecut această parte a Europei nu se poate, mă gândesc eu, să nu rodească nimic. Creștinismul s-a născut mai puțin din predicile lui Isus și mai mult din Golgota. Dar motivele care mă fac să iau în serios „emigrarea” lui Don Quijote în Est sunt mai complicate. Și poate că inclusiv la noi voi stârni nedumeriri.

Aud chemările unui guguștiuc. Unde o fi stând de-și permite să nu-i pese de ploaie? Azi nu s-a luminat deloc cerul și-mi e dor de diminețile în care lumina capătă un fel de consistență lăptoasă pe acoperișurile de țiglă din Cotroceni, în timp ce deasupra plopilor de vizavi cerul se înroșește; diminețile care mă emoționează totdeauna prin frumusețea lor simplă și vulnerabilă. M-am plictisit de aceste ploi care amenință să putrezească și arborii. Pământul mustește de umezeală și, pe marginea străzilor, sunt lungi fâșii de apă gălbuie. Pietonii se văd obligați să

caute cu grijă locurile pe unde pot traversa strada și să sară înapoi când se apropie vreo mașină, dacă vor să nu fie împróscați...

În imediata vecinătate a casei mele, dincolo de intersecție, e un soclu gol, de marmură roșcată. Statuia care se afla pe el, a primului ministru din guvernul impus de Stalin, în 1945, a fost trasă jos cu odgoanele prinse de un tractor, în timp ce un preot binecuvânta operația. Și nu știu când va fi pusă alta în loc.

Deocamdată, ne aflăm într-o perioadă a negațiilor. Nimeni nu are răbdarea necesară pentru admirație. Soclul servește drept pedestal pentru ciorile din cartier care se strâng zilnic să-și facă siesta ori să moțăie pe marmura pătată de excrementele lor și de afișe rupte, rămase de la ultima campanie electorală. De câte ori trec pe acolo, mă uit cum asistă ciorile, de pe un soclu gol, la defilarea mașinilor, cu un dispreț suveran pentru vanitățile omenești. Uneori, ies în balcon, dimineața, special pentru acest spectacol. Îl găsesc din ce în ce mai instructiv.

Nu cred să existe un simbol care să caracterizeze mai bine starea noastră de spirit de azi. Și, probabil, nu numai a noastră. Căci întreg Estul european e presărat cu socluri goale acum. După ce, cu ani în urmă, a fost aruncată la gunoi statuia lui Stalin, le-a venit rândul și celorlalte „divinități” din Olimpul marxist. Dar ce vom pune pe aceste socluri pe care picotesc acum, plictisite, ciorile? Pentru moment, Estul nu e convins, se pare, decât de ceea ce poate nega. Restul e privit cu neîncredere. Istoria a încetat să mai fie, la noi, un teren sigur, *la terra ferma*, cum zic italienii la Veneția, și, deocamdată cel puțin, se pare că nu ne mai simțim în siguranță decât strigând că ne îndoim de orice, după ce multă vreme n-am avut dreptul decât la certitudini mincinoase și la statui pe care, în sinea noastră, le detestam.

... dacă ar fi după mine, aş aşeza pe soclul masiv de

marmură roșcată, pe care acum își fac siesta ciorile, o statuie a lui Don Quijote, în armura lui caraghioasă și solemnă, cu lancea în mână, gata de atac. Și nu te grăbi să te încrunți. Am argumente. Mă tem că negațiile și dezamăgirile ne-au adus foarte aproape de punctul unde înclini să consideri idealismul o prostie și ne-ar trebui o reîmprospătare a iluziilor. Pe deasupra, Don Quijote ne-ar putea ajuta, am impresia, să ne analizăm mai bine defectele. Operație absolut capitală, cred eu, dacă vrem să pricepem ce se întâmplă cu noi. În atmosfera încărcată de ură care ne otrăvește viața, azi, capacitatea lui Don Quijote de a iubi are multe șanse să pară un miracol și să ne pună, în consecință, pe gânduri. Dezvăluindu-ne ceea ce noi nu prea știm, se pare, că în adâncul ei iubirea e tragică, bunul cavaler ne-ar face, poate, să ne rușinăm, de plăcerea dubioasă a bășcăliei prin care, în mod aproape reflex, încercăm să ne scuturăm de contactul neplăcut cu nenorocirile și, astfel, am deveni, presupun, mai profunzi, mai pregătiți să ieșim din mizeria morală în care ne bălăcim cu furie azi... Bineînțeles, ideea mea n-ar fi gustată, știu, nici ca glumă. Până și cei care au o oarecare considerație culturală pentru Don Quijote ar socoti-o nesperioasă. Ar strâmba din nas, ca tine. Don Quijote acum? Aici? Mai întâi, a trecut vremea cavalerilor! Suntem în alte timpuri, răvășite, tulburi. Apoi, ne aflăm la porțile Orientului, nu în Spania morilor de vânt! Și chiar dacă pe la porțile Orientului totul, cum s-a zis, e luat à la légère, ar fi prea de tot... Așa că să trec la altceva. Nu-ți imaginezi ce gen de stres mă face să doresc uneori să mă închid în cameră, să trăiesc, printre cărți, ca într-o grotă. Din ce în ce mai des, mă întreb: Doamne, oare chiar așa arătăm? Parcă am fi niște păpuși mânuite de un diavol isteric care-și bate joc de poveștile noastre cu „pe-un picior de plai, pe-o gură de rai”. Ziarele anunță în fiecare zi violuri, crime și sinucideri. Partidele s-au înmulțit ca buruienile, se spun tot felul de grozăvii despre foștii și actualii securiști infiltrați în ele, cursul dolarului a atins

cote astronomice, iar cei care l-au executat pe Ceaușescu se împacă din ce în ce mai bine cu cei care îl plâng pe Ceaușescu. Ai zis bine „Estul sălbatec”. Ce va urma, nu știu. Orice e posibil în haosul actual și niciodată n-am fost mai derutat în privința adevăratei noastre identități. Cum suntem în realitate? Blânzi, cum ne-a plăcut să credem, sau violenți? Fataliști, cum ne-am caracterizat singuri, sau „descurcăreți”, gata să găsim în orice nenorocire o soluție de existență? Uneori, îmi trec prin minte îndoieli grave, care m-ar speria dacă n-aș ști că iubesc această țară cu atât mai mult cu cât ceea ce se întâmplă cu noi mă exasperează mai rău. Tu, acolo, îți poți permite să te gândești, dacă te mai gândești, la o Românie ideală, în care totul e calm, duios, cum era cerul copilăriei. Eu nu am această posibilitate. De cum ies pe stradă, trebuie să mă feresc. La cea mai mică neatenție, te poți trezi blagoslovit cu invective. Ne-am înrăit, se pare, sau am devenit atât de irascibili încât nu ne mai putem stăpâni nervii și fiecare se consideră în drept să înjure primul, să ofenseze cel dintâi. Ne aflăm, parcă, într-un război româno-român.

În zilele revoluției, am crezut ca un imbecil în tot ce am văzut la televizor. Și nu pot să-mi judec euforia de atunci decât ca pe o formă de opacitate. N-am bănuir că dincolo de ceea ce era extraordinar în stradă, când „mămăliga românească a explodat”, se organiza o mascaradă. Aveam și o optică naivă despre libertate. Eram convins că ieșirea din cușcă te face liber. Mi-a trebuit timp pentru a pricepe că se poate ieși din cușcă ducând cușca cu tine. Nici măcar parodia procesului lui Ceaușescu, în care tribunalul a fost mai jalnic decât inculpatul, nu mi-a deschis ochii. În loc să mă lămuresc că acel proces, care ne-a făcut de rușine în lume, demonstra clar că problema răului nu se reducea la Ceaușescu, am pus totul pe seama dorinței de a-i descuraja pe „teroriști”. Abia după vreo lună am priceput că totul fusese o cacialma jucată pe o baltă de sânge. Și ce fericit fusesem, Doamne, în

clipa în care l-am văzut pe Ceaușescu fugind cu elicopterul, huiduit de mulțimea imensă din Piața Palatului! Era soare și cald, ca primăvara, cu toate că ne aflam în preajma Crăciunului, și am umblat ceasuri întregi, buimac, printr-un București căruia nu-i venea să creadă că, în sfârșit, am scăpat. Toată lumea făcea cu degetele semnul victoriei pentru a se convinge că nu era doar un vis. Prin valurile de bucureșteni ieșiți pe stradă se strecurau mașini cu steaguri tricolore și camioane cu tineri care cântau veseli „Ole, ole, Ceaușescu nu mai e”. Euforia generală semăna cu o vrajă. Necunoscuți se sărutau, se îmbrățișau. Ne zâmbeam unii altora, solidarizați de o ușurare care se cerea exteriorizată. Apoi, vraja s-a rupt.

Dacă vei veni, îți voi arăta un trofeu ciudat. O piatră mare cât pumnul care mi-a spart geamul, deși lipseam din București, când au invadat minerii orașul. Pe atunci, încă mai reușeam să mă mir. Aveam chiar o teorie care lămuria cauzele surescitării ce pusese stăpânire pe noi, umplând România de procurori voluntari și aducându-ne în situația de a ne suporta foarte greu unii pe alții. Ceaușescu, ziceam, îndeplinise, involuntar, un rol purificator. Fusesse ca un abces care colectase întreg puroiul din organism. Atrăsese toată ura societății spre el și, în felul acesta, drenase de toxine viața românilor. Când abcesul s-a spart, ura s-a răspândit în organism, infectându-l... Acum, această teorie nu mă mai satisface. Adevărul mi se pare mai încâlcit. Nu mai sunt sigur dacă răul vine din trecerea de la o lume închisă la una deschisă ori din păcate ascunse, pe care înainte le ignoram... Fapt e că ne-am „democratizat”, deocamdată, defulările și instinctele. Cu restul, vom mai vedea. Sau poate că defectele sunt mai dinamice decât calitățile, de aceea s-au descătușat primele. Ne răzbunăm, parcă, pentru o lungă, prea lungă resemnare. După o jumătate de veac de tăcere forțată, fiecare vrea să vorbească. Și nimeni n-are chef să asculte. Într-un fel, e mai rău ca pe front, aș

zice, căci acolo lucrurile sunt, într-o privință, clare, în sensul că dușmanul se află în față. Trebuie să-l ucizi ori să-l pui pe fugă. Dacă nu, te ucide el sau te pune pe fugă. Pe când la noi, acum, e imposibil să-ți sapi o tranșee. Unde s-o sapi? Nici măcar una circulară nu te ajută deoarece, când ai terminat-o, ai surpriza să descoperi că dușmanul se află înlăuntrul tău.

Și totuși, aș vrea să-ți amintesc ce se zice în Odiseea, că zeii dau oamenilor încercări, nenorociri, suferințe, pentru ca generațiile următoare să aibă ce să cânte. Nu țin să idealizez mizeria de la noi, dar mâlul prin care umblăm nu se poate, mă gândesc, să nu rodească nimic. Din păcate, e greu să pregătești viitoarele capodopere.

Deschid fereastra și las vântul să-mi azvârle o pulbere umedă în obraz. Fiindcă a reînceput ploaia. Mă uit spre soclul de marmură roșcată. Ciorile au fugit.

Între două mituri

Ascultă-mă, e o prostie să-ți pui probleme morale. Cei care au suferit, amăgindu-se că suferă pentru ceva, că lumea va deveni, dacă nu mai bună, mai rușinată, când va afla ce-au pățimit ei, sunt niște caraghioși. Iar Don Quijote pe care n-ai încetat, văd, să-l lauzi, să-l invidiezi, e un dobitoc. Dreptatea, pe lumea asta, nu e de partea idealiştilor. Şmecherii îşi râd în pumni de ei, căutând-o pe Dulcineea prin bordeluri şi preferând să simuleze curajul ori să-l maimuţarească. E mai simplu, osteneala e mai mică. Don Quijote al tău n-a priceput că prin şmecherie ar fi obţinut infinit mai mult decât printr-o vitejie inutilă. Ce rol mai poate juca un război cu morile de vânt într-o lume unde până şi Dumnezeu trebuie pipăit de experţi? Fă un efort să fii mai lucid, ce naiba! Zici mereu „după părerea mea”, „eu cred” sau „am impresia”, devenind ca toţi sentimentalii, cu uşurinţă, patetic şi, mă rog, n-am nimic împotriva, dacă asta te ajută. Dar opreşte-te înainte de a împinge subiectivismul în ridicol. Noii demagogi abia aşteaptă să se urce pe soclurile goale din Est. Nu vei apuca să-l vezi pe Don Quijote pe ele. (Andrei)

Într-o zi – cred că aveam cincisprezece sau şaisprezece ani am participat, ca spectator, la un fel de duel cultural

public pe tema „războiului dintre clasicism și romantism”, unde m-au impresionat partizanii clasicismului. Îndeosebi unul dintre ei m-a entuziasmat, pur și simplu. Se pricepea să dozeze înflăcărarea și pauzele de efect, vorbind despre „calmul clasic”, despre „liniștea olimpiană”, ca despre un triumf al inteligenței. Atunci am auzit prima oară celebra frază a lui Goethe, după care tot ce e clasic e sănătos și tot ce e romantic e bolnav. Am plecat de-acolo convins că romantismul e lipsit de tact, reprezentând un handicap. Și m-am dorit ne-romantic! Exact așa cum unii timizi visează să pară duri. De fapt, eram de trei ori ignorant. Mă cunoșteam rău, căci natura mea romantică s-a dovedit ulterior mai puternică, înțelegeam rău romantismul și, mai ales, nu eram pregătit să pricep de ce Gogol și alții au vorbit de „trufia prostească a inteligenței”. La o asemenea vârstă, nu-ți trece prin cap că inteligența descoperă, mai degrabă, Infernul decât Paradisul; nici că Orfeu nu se putea mulțumi să audă, în urma lui, pașii Euridicei, era fatal să întoarcă, la un moment dat, capul, orice i-ar fi șoptit rațiunea. Îmi ziceam că tot ce inteligența „nu vede” nu există, că tot ce rațiunea nu acceptă nu e bun. Și cum înțelepciunea mi se părea, pe atunci, o virtute aparte, aleasă, poate cea mai nobile dintre toate, mi s-a părut normal s-o privesc pe zeița Athena cu admirație.

Citit cum trebuie, însă, mitul zeiței înțelepciunii (cu antipatia ei înverșunată împotriva Afroditei, Athena e, oricând, o posibilă aliată a misoginilor) ne poate lămuri de ce, printre cei șapte înțelepți antici, nu se afla nicio femeie. Și nici în lista mai lungă a înțelepților, alcătuită de Plutarh. După cum tot el ne poate lămuri că abuzul de inteligență, de care se face vinovat spiritul european, nu e un cusur minor. Rațiunea descoperă că lumea în care trăim e absurdă, de vreme ce ne-am născut pentru a muri. Și numai inima e în stare să găsească în această absurditate un colț înșorit sau singurele paradisuri posibile; cele de o clipă, de un ceas, de o zi, pentru care e

nevoie de foarte puțin: de o mână care să stea lângă a ta ori de un petic de nisip fierbinte, pe o plajă, vara.

„Abuzul de inteligență” i-a îngreunat europeanului drumul spre ceea ce e simplu, natural. Și, din păcate, șansa pe care i-a oferit-o Europei Don Quijote n-a prea fost înțeleasă. Vorbele lui au fost acoperite de râsetele „inteligente” ale celor ce pretind că nu e nimic de văzut la o moară de vânt și socotesc o prostie dragostea cavaleriească într-o lume copleșită, tot mai mult, de pornografie. Firește, i se acordă considerația cerută de faima lui culturală, dar viața, nu? e altceva decât o poveste cu cavaleri rătăcitori. Uneori, e chiar o poveste urâtă. Probabil, și în Spania Don Quijote trebuie să pară azi demodat. Nu mi-l pot închipui scoțându-și armura din magazie, curățind-o de rugină și plecând iarăși la drum. Altceva era pe vremea lui Cervantes! Lumea nu era atât de presată și nici atât de stresată. Azi, oamenii s-au blazat. Lumea a devenit, cam peste tot, practică și e mult mai grăbită. Nu mai are vreme nici măcar să râdă firesc. Totul trebuie făcut repede, în viteză, plăcerea anticilor de a se grăbi încet nu mai înseamnă nimic. Nici măcar în dragoste nu mai există răbdare, întâlnirile și despărțirile se produc uneori simultan. Încât devine aproape de neevitat iritarea în fața celor ridicoli. Romanticii, idealiștii, ratații, inadaptabilii sunt liberi să vorbească între ei, cât poftesc, despre cavalerism. Oamenii serioși, practici, au alte griji, mai urgente. Poate că și detractorii lui Don Quijote au dispărut. Cine se mai obosește să râdă degeaba, dacă nu e la rândul lui nebun?

Mulți se vor fi mirat, cu siguranță, că l-am comparat într-un articol pe Don Quijote cu unul din cei șapte înțelepți ai Greciei antice. Cu Solon. Mă vor fi suspectat de neseriozitate, ori de dorința de a fi original cu orice preț. Totuși, nu glumeam. Există o scrisoare a lui Solon către Epimenide din Creta în care înțeleptul grec se plânge că e socotit nebun deoarece i-a avertizat pe

atenieni împotriva ambiției lui Pisistrate de a deveni tiran. „Când i-am prevenit – exclamă Solon – nu m-au crezut. El a găsit mai multă crezare lingușind poporul, decât eu spunând adevărul. De aceea am depus armele în fața sediului strategilor...” Acum, firește, nimeni nu-l mai socotește pe Solon nebun. La orele de istorie antică se povestește cu lux de amănunte cum Pisistrate s-a rănit singur, după care a strigat în gura mare că a fost rănit de dușmanii săi și a cerut să i se dea o gardă de patru sute de tineri voinici, înarmați cu măciuci. Atenienii i-au îndeplinit dorința și, astfel, l-au ajutat să desființeze democrația... Se poate, oare, o dovadă mai clară că, ori de câte ori lumea n-are chef să deschidă ochii, îi face nebuni pe cei care o deranjează? Nu cred. Eu, cel puțin, nu cunosc alta care să pună în lumină mai bine faptul că judecăm rău „nebunia”, uitând să facem distincția cuvenită între nebunia ca boală, ca dereglare a facultăților mintale, și „nebunia” ca pasiune revărsată peste limitele normale... dar ce e „normal” într-o pasiune care, dacă nu e excesivă, nu e autentică? Don Quijote nu e, firește, un înțelept ponegrit, ca Solon. Lecția lui vine din direcția contrară, pentru a ne spune că nu se poate iubi, când iubești cu adevărat, altminteri decât „nebunește”. Și nu e o bagatelă faptul că asta e limpede într-o poveste ce face parte dintre subiectele cu o proprietate stranie: pe măsură ce sunt discutate mai mult, devin mai vagi. De parcă Don Quijote ar fi un Socrate îmbrăcat în armură, însoțit nu de discipoli, ci de un scutier, care spune vorbe pline de tâlc, greu de tălmăcit... De un lucru, însă, nu m-am îndoit, chiar după ce mi-am dat seama cât de falsă era ideea de a mă situa în descendența lui Don Quijote. De la nimeni nu se poate învăța mai bine consecvența. Plecându-și urechea la cei care cârtesc sau exprimă dubii pe seama iubitei sale, Don Quijote s-ar pomeni obligat să renunțe la tot ce și-a propus. Ar trebui să se întoarcă, rușinat, la sărăcia lui lustruită și să arunce într-o magazie, șoarecilor, glorioasa

lui armură. Ca să meargă înainte, trebuie să apere cu îndârjire imaginea pe care și-a format-o despre Dulcineea. Aventura sa depinde de șansa de a avea cui s-o închine. Și numai fiindcă se dovedește în stare nu doar s-o viseze, nobilă și frumoasă, pe Dulcineea, ci și să apere acest vis de orice l-ar putea risipi, se poate bizui pe iluziile sale, organizându-și întreaga aventură în funcție de ele. Iar lecția sa ultimă e că nici nereușita nu-l sperie. Uneori eșecurile pot fi mai instructive decât reușitele deoarece ne dau o măsură mai adevărată, mai exactă, a aspirațiilor noastre, dovedind că am vrut mai mult decât am reușit, că, la nivelul dorințelor, suntem mai buni decât în realitate... La urma urmei, e mult mai grav să ai iluzii mediocre decât să trăiești mediocru. Pentru o viață mediocră, există și explicații care nu țin decât în parte de tine. În schimb, pentru mediocritatea iluziilor ce justificări poți avea? Niciuna. Nimic nu te oprește să dorești ceva care se dovedește ulterior peste puterile tale.

Dar eu? Unde e locul meu? în universul meu natal domnea un realism necruțător care făcea imposibilă apariția unui Don Quijote. Cel mult, un Sancho Pânza ar fi putut să apară pe ulițele din Lisa, dar pe cine să însoțească și în seama cui să fi lăsat treburile impuse de un pământ rece și zgârcit? Pe la sfârșitul adolescenței, am visat, totuși, să ajung în Spania. Vroiam să reconstitui ruta lui Don Quijote. A fost singura călătorie pe care mi-am dorit-o. Apoi, am făcut din eroul lui Cervantes un fel de alter ego sentimental. M-am crezut plămădit din același aluat cu el sau vegheat la naștere de aceleași ursitoare. Mă cunoșteam superficial ori mă supraestimam, drept care asemănarea cu Don Quijote a fost una din ideile false cu care m-am amăgit multă vreme. Îmi plăcea încăpățânarea cavalerului de a trăi într-o iluzie ca într-o realitate, însă mi-au lipsit însușirile necesare pentru a pune în practică această „nebunie”. Am fost prea „rezonabil”, prea dominat de prejudecățile despre

înțelepciune.

Ca să fiu mai exact, aş spune că „iluzie” şi „amăgire” sunt pentru mine două lucruri complet diferite. N-am impresia că printr-o iluzie mă amănesc. Şi dacă un adevăr îmi poate fi indiferent, cum îmi e indiferent în această clipă dacă la Polul Nord sunt minus patruzeci de grade sau numai minus treizeci, o iluzie, câtă vreme nu mă lepăd de ea ori nu mi-o pierd, are ceva din mine. Cum aş putea gândi, aşadar, că ea mă minte? Apoi, de unde să ştiu, acum, care dintre speranţele mele sunt întemeiate sau pure iluzii? Iar mai târziu mă vor reprezenta, probabil, şi mai bine decât acum. Dacă m-aş apuca să înşir toate dezamăgirile pe care le-am încercat în viaţă, aş obţine cea mai fidelă imagine a pretenţiilor pe care le-am avut de la mine şi a ceea ce am visat. Nimic nu mă reprezintă mai mult! Undeva, însă, drumul se întrerupe. N-am putut merge mai departe pe el. Tot ce am reuşit a fost o „morală negativă” care mă ajută să ştiu, dacă nu ce doresc, ce aştept, ce caut, măcar ce nu vreau, ce nu pot accepta, cu niciun preţ. În plus, admiraţia mea pentru Don Quijote a rămas intactă, în ciuda faptului că, aşa cum înţeleg azi, lupta lui cu morile de vânt a reprezentat pentru mine, multă vreme, nu atât un model pe care puteam să-l urmez, cât un stil, oarecum fraudulos, de a visa. Fără să mă pot lăuda cu „nebunia” lui Don Quijote, n-am fost nicio clipă tentat s-o iau în derâdere. Am admirat la alţii ceea ce mi-a lipsit şi, astfel, donquijotismul a devenit în logica mea – o spun fără nicio teamă că risc să par ridicol – ceva între filosofie şi religie.

Încât pot să stau aici, între molii, într-o stare de spirit ambiguă. Sunt conştient că-mi pierd timpul despicând firul în patru, sărac şi ros de tot felul de regrete, în loc să mă străduiesc să strâng bani pentru o casă unde să nu mă mai tem că voi fi azvârlit afară. Şmecherii, cum zice Andrei, sunt mai eficienţi, se „aranjează”. Fac cariere şi averi în viermuiala de după revoluţie. Ei confirmă faptul că „nebunii” n-au multe şanse într-o ţară unde

nenorocirea creează mai degrabă umor decât procese de conștiință. Și totuși, nu-mi e rușine că am rămas un idealist inadaptabil, un romantic întârziat și neajutorat. Uneori, reușesc chiar să fiu mândru că gropile din București nu m-au ajutat prea mult. Șmecherii sunt ca neguțătorii care l-au ciomăgit pe Don Quijote. Plini de ei și demni de milă. Eventual, putrezi de bogați, dar incapabili să pună un ideal mai presus de un bordel accesibil.

Brâncuși observa că limba română face o diferență clară între inteligență și deșteptăciune. „Îi ador pe inteligenți – zicea el – însă îi detest pe deștepți, căci ei sunt giruete în bătaia tuturor vânturilor”

Din nenorocire, există prea mulți „deștepți” la noi. Oriunde te întorci, te lovești de ei. Cu ani în urmă, amuțeau de câte ori trebuiau să ia o atitudine. Se călăuzeau după principiul că „tăcerea e de aur”. Acum au devenit insuportabil de guralivi. Nu-i mai poți opri. Nu scapă nicio tribună de unde ne pot comunica „patriotismul” care-i animă.

Dar nu te contrazic. Sunt subiectiv, firește. N-am știut niciodată ce înseamnă să fii obiectiv. Aș zice că subiectivismul e ca sângele în corp care nu se vede decât dacă te tai la deget, dar există, circulă, e prezent în fiecare idee, în fiecare sentiment, în gesturile cele mai reci. Deosebirea provine din faptul că unii își pot ascunde subiectivitatea, alții nu. Fie din pricină că nu le place să se taie la degete, fie din pricină că se simt prea neîndemânateci și știu că, ferindu-se, se vor tăia și mai rău. Eu am, din copilărie, și acum degetele pline cu semne rămase de la diverse tăieturi. Ce-i drept, atunci nu mă dezinfectam cu grijă, cum fac acum pentru cea mai mică zgârietură. Puneam pământ pe rană, ca pansament. Aveam, se pare, o subiectivitate mai senină, mai puțin bântuită de spaime de tot felul, într-o vreme, am încercat să mă împotrivesc tendinței de a zice mereu „după părerea mea”, „eu cred” sau „am impresia”, însă n-am

reușit decât să constat că stilul neutru, impersonal, e pentru mine ca o cămașă de forță. Nu-mi convine, nu-l pot folosi. Hotărât lucru, n-am aptitudini de ascet, iar renunțarea totală la „eu” constituie, probabil, tot un soi de asceză. Și parcă tu nu ești subiectiv? Dar să zicem că asta te privește. Aș vrea să-ți atrag atenția, însă, asupra unui „detaliu” important. Am fost scutit, slavă Domnului, de vanitatea de a-mi închipui că adevărurile mele sunt mai adevărate decât ale altora. Mă mulțumesc să spun: acestea sunt părerile mele, judecați-le cum credeți. Nu le socotesc nici fără cusur, nici singurele posibile. Nu am altă pretenție decât că sunt sincere. Dacă pun uneori o pasiune exagerată în ele, o fac deoarece procedez ca timizii care își dau curaj, ridicând tonul. Citez să-mi iau libertatea de a susține că înțelepciunea e o scuză pentru neputința de a îndrăzni „nebunește” numai fiindcă pot să-i rog pe cei care sunt de altă părere că, la rândul meu, pot avea o convingere și că, din moment ce o am, e firesc s-o susțin.

O mașină a frânat chiar sub fereastra mea. Mă ridic să văd ce s-a întâmplat. Nu s-a întâmplat nimic. Constat, însă, că la amiază, poate fiindcă s-a oprit ploaia și s-a înseninat puțin cerul, Bucureștiul are ceva de larvă.

A treia Romă

Aud că tot mai mulți români pleacă, încearcă să obțină, dacă pot, o viză occidentală, iar dacă nu reușesc, pornesc fără acte. Se urcă într-un tren care-i lasă prin Slovacia sau în Polonia unde organizații care 1 prosperă pe seama nefericirii le promet că-i vor trece, contra cost, în Vest. Au aflat că est-europenii și, îndeosebi, românii, după ce țiganii ne-au făcut serviciul publicitar de a le mânca austriecilor lebedele, sunt rău primiți, cam peste tot, dar nu renunță, înghesuiți în camioane sau în dube, printre lăzi cu diverse mărfuri, sunt transportați până la o graniță apuseană. Acolo, sunt dați jos. Trebuie să urmeze diverse căi clandestine pentru a ajunge „undeva în Vest”. După care, începe un alt calvar. Târând după ei câte o bocceluță cu haine și alimente, stau prin gări, dorm pe unde pot, trăiesc din expediente, mereu cu spaima că vor fi prinși și trimiși îndărăt. Unii fură sau muncesc „la negru”, pe mai nimic. Apoi, fac cerere de azil politic fără să poată dovedi decât că s-au săturat de mizerie. Și cum mizeria nu e un motiv de azil politic, foarte des se trezesc expulzați. Am văzut la televizor cum sunt vânați și izgoniți. Așa că basmul tău cu Don Quijote emigrat în Est nu mă convinge, regret. Pe ce lume trăiești? Pe asta, în care nebunii se pot manifesta numai în politică, unde decid soarta a milioane de

oameni, în niciun caz. (Andrei)

Felul cum a conceput Roma antică spiritul universal, pe care-l propovăduia, rămâne o lecție, neegalată, de inteligență politică. „Pax romana” nu cerea nici unuia din popoarele cucerite să renunțe la propriii zei. Dimpotrivă, ea îi introducea pe acești zei în Olimpul roman... în schimb, „pax sovietica” n-a avut la bază aceeași toleranță. Ca Romă roșie, Moscova a vrut să impună lagărului socialist și, în perspectivă, restului lumii, proprii zei. Păstrarea altarelor naționale în imperiul ideologic al marxism-leninismului era privită ca un act ostil la adresa metropolei, considerată o erezie și pedepsită ca atare. Toată seria de procese politice din anii '50, din fostele țări socialiste, a dovedit că noua Romă nu era dispusă să fie la fel de tolerantă ca predecesoarea ei. În Olimpul sovietic n-a fost acceptat niciun „zeu” nou lângă Marx, Engels, Lenin și Stalin. A doua Romă se dovedea infinit mai rigidă, ceea ce i-a grăbit, probabil, sfârșitul, reprodus, parcă, *mutatis mutandis*, după scenariul antic, adaptat la noile condiții. Aceleași turbulențe în „provincii”, aceleași păcate la centru, aceleași încercări ale gărzii pretoriene de a-și face propriul joc, aceleași agonie însoțită de convulsii și nostalgii... Acum, încep să existe, se pare, motive pentru a vorbi despre o a treia Romă. Una fără ziduri aureliene, dar cu aceleași bogății și păcate, care fascinează lumea Estului, sensibilă la miraje și pregătită, din pricina complexelor, să idealizeze. Valuri de „năvălitori” din Est s-au pus în mișcare spre Occident, îndată după căderea cortinei de fier. Acest exod, devenit curând endemic, a speriat noua Romă, determinând-o să încerce să pună stavilă asediului „noilor barbari”. Și iată-ne trecuți, pentru prima dată de-a lungul istoriei noastre, de la condiția de „invadați” la aceea de „invadatori”! Se pare că am ajuns, cu toții, să fim suspecti în ochii occidentalilor. Orice ambasadă apuseană unde cerem o viză vede în fiecare dintre noi un posibil imigrant. De

aceea trebuie să dovedim că ne vom întoarce la sărăcia noastră. Altfel, nu primim viza. În plus, trebuie să garanteze cineva că nu vom deranja cu nevoile noastre bunele oficii apusene. Noua Romă e foarte prudentă cu noii barbari. Se teme să nu fie ocupată de șomerii Răsăritului după ce s-a temut că va fi ocupată de armata roșie. „Năvălitorii” au reușit să neliniștească Occidentul și să-l facă să vadă în ei o nenorocire, un pericol, cu riscul de a fi acuzat că teoria despre libera circulație a persoanelor a fost fariseică.

Îmi pare rău că eziți să vii. Poate că am fost nedrept cu tine înainte să pleci. Trebuie să recunosc, însă, că n-am avut un prieten mai bun.

Gata, schimb subiectul. Mă înșel, oare, sau te irită faptul că am rezerve în legătură cu Occidentul? Deoarece n-aș vrea să mă înțelegi greșit, recunosc că în materie de confort, de civilizație, Occidentul e plin de surprize admirabile pentru un est-european. Pe deasupra, nu mi se pare de bun gust, te asigur, moda, cu oarecare tradiție prin cercurile ultranaționaliste de aici, de a vorbi cu țâfnă despre Occident. Nu țin să mă amestec printre cei care-și închipuie că sunt patrioți cerându-ne să întoarcem spatele Europei, pentru a ne sfâșia mai bine unii pe alții. Locul meu, dacă ar fi să-mi caut, neapărat, unul, e printre aceia care au avut, cu ani în urmă, o idee naivă, și despre libertate, și despre fericire. Și poate cu asta trebuia să încep.

Cu cât atmosfera de aici era mai irespirabilă, cu atât eram mai convins că dincolo de cortina de fier până și suferințele arătau altfel. Călătoriile făcute înainte de revoluție, mai exact înainte de 1983, deoarece în ultima parte a domniei lui Ceaușescu n-am mai putut ieși din țară, au fost scurte și, îndeosebi, superficiale. În loc să-mi deschidă ochii, ele mi-au sporit eroarea. Căci basmele ideologice despre „iadul capitalist” sau despre „putreziciunea Occidentului” deveneau ridicele în fața

vitrinelor strălucitoare. Intram prin librării, eram impresionat de numărul cărților, de eleganța lor, dar n-am avut cum să cunosc felul de a gândi al oamenilor, în cele din urmă, sloganurile „demascatoare” cu care ni s-a împuiat capul, sistematic, și care, după plecarea ta, au devenit mai agresive pe măsură ce creștea izolarea lui Ceaușescu, au sfârșit prin a avea efectul contrar. Respingându-le, în sinea noastră, am ajuns să nu mai vedem nici ce este, în mod real, negativ în civilizația occidentală. Nu mai eram în stare să-i citim cum trebuie pe filosofii apuseni care au vorbit și în termeni critici despre Occident. Mirajul bogăției și al libertății funcționa ca o lentilă deformantă în care Occidentul ni se înfățișa, doar, ca un pământ al făgăduinței. Stăteam, seară de seară, cu urechea lipită de un aparat de radio hârbuit la care ascultam „Europa liberă”, și visam.

Am greșit, poate, o dată, idealizând și greșesc, poate, a doua oară, fiind dezamăgit. De un singur lucru te rog să nu te îndoiești; de sinceritatea descumpănirii mele, din ultimii ani, când am cunoscut mai îndeaproape Occidentul. Am impresia că time is money nu mai e acum doar o filosofie americană. A devenit sau tinde să devină, sub influența Americii, o filosofie a întregului Occident. Și nu e restrânsă la cei care se ocupă, într-o formă sau alta, de afaceri, de treburi practice. A ajuns, se pare, un mod aproape general de a gândi.

Aici se discută mult, pro și contra, dacă în timpul regimului comunist am rămas în Europa. Unii sunt indignați de însăși punerea chestiunii. „Noi am rămas neclintii în Europa, spun ei. Noi am dat valori și sub acest regim.” Argumentul mi se pare nesperios, deoarece a fi „european” nu este un indiciu de calitate sau un certificat de garanție și nu putem opera, cred eu, cu astfel de criterii: am dat valori, deci am rămas europeni. Asiaticii n-au dat valori? Americanii n-au dat valori? Și totuși n-au devenit „europeni”. Au rămas „asiatici” sau}} americani”. Problema e ce înseamnă a fi „european”. Și

m-aș opri la o singură caracteristică: „obsesia individului”, din mentalitatea europeană, e opusă „obsesiei gregare” a Asiei și, într-o măsură, a subconștientului american. Nu întâmplător, fără îndoială, Narcis este un mit european. După cum, nu întâmplător, modelul de adorație pe care și-l visa Ceaușescu, iar unii se străduiau să i-l ofere, era cel nord-coreean. În cultură n-am glisat spre „în afara Europei”, dar în moravuri și năravuri, da. Și în logică. Și în reflexe. „Omul acrobatic” a fost învățat să fie permanent dirijat, supravegheat, să asculte de „cineva” care decide în locul lui. Asta, în ce ne privește. Revenind la Occident, aș vrea să-ți spun că prin „Europa” eu nu înțeleg „Occidentul”. În felul lui și Occidentul european a ieșit, pe alocuri, din Europa, americanizându-se. Și dacă nu-mi place „cum suntem”, noi cei de aici, nu mă atrage, recunosc, nici direcția spre care se îndreaptă, am impresia, lumea occidentală. Mă tem că, acaparată, fascinat, orbit de țelurile materiale, obsedat de mirajul câștigului, omul occidental e pe cale să uite că un pictor occidental a așternut, pe un tablou, aceste întrebări: cine suntem? de unde venim? încotro ne îndreptăm? și că un filosof occidental a zis că filosofia s-a născut când, din doi oameni, unul s-a dedicat problemelor practice pentru ca, în acest timp, celălalt să poată privi cerul. În America numai astronomii își permit să stea cu ochii la stele, fiind plătiți pentru asta. Și când singurul astronom pe care l-am cunoscut acolo m-a dus, într-o seară, la biroul lui de la Observatorul din Boston, ce crezi că am descoperit? Pe ușa lipise o foaie de hârtie pe care copiase o frază rostită de faimosul gastronom Savarin: „Întreg cerul înstelat nu valorează cât o masă bună”. Ca glumă, ideea era nostimă, desigur, dar bănuiesc că ea avea și un substrat serios. Forțând puțin nota, aș zice că până și metafizica e pe punctul să ajungă în Occident o „afacere”, un „job”. Și nu pot să nu-mi aduc aminte că în satele copilăriei noastre, unde apariția unui automobil constituia un eveniment, praful ulițelor era amestecat cu pulbere

cosmică, înțelegi, acum, de ce m-am gândit în Occident că Don Quijote a primit onoruri academice, a fost așezat în biblioteci, ca într-un sarcofag, și transformat în mumie livrescă, dar pe străzi nu mai poate fi văzut nici măcar ca paiață? Lumea nu mai are vreme, acolo, nici să-l admire, nici să-l persifleze. Sau, cel puțin, așa lasă impresia. Și văd că toate polițiile din lume se solidarizează împotriva traficantilor de droguri, dar nu există o poliție împotriva traficului de pragmatism, care la ora aceasta se întinde, mai rău ca un flagel, cu consecințe incalculabile, după părerea mea. Oare, greșesc, Andrei, crezând că o prosperitate materială plătită cu un dispreț politicos, abia mascat, față de neliniștile spirituale n-are cum fi decât alienantă?

Îmi vei spune că mentalitatea occidentală a dus la multe reușite practice uimitoare. Și nu te voi contrazice. Îmi vei da, poate, exemple de oameni care au pornit de la nimic sau de la extrem de puțin și au devenit bogați. De acord. Numai că, iartă-mi această banalitate, nu orice poate fi cumpărat. Mă întreb, chiar, dacă nu cumva goana după un anumit tip de succes, de reușită, creează în egală măsură bogăție materială și sărăcie sufletească, în caz că am dreptate, eu unul aproape m-aș teme de această sărăcie mai mult decât de sărăcia de la noi.

Dacă te vei decide, totuși, la vară, să înghiți câteva zile praful din București, vom avea timp să discutăm mai pe larg despre asta.

Într-un fel, altădată era mai simplu. Ne aflam aici într-o mare închisoare dincolo de care, ne ziceam noi, lumea era normală. Deci, puteam nădăjdui două lucruri. Fie să fugim în lumea normală. Fie să așteptăm aici venirea normalității. Dar acum? De când m-am întors din America, mă persecută gândul că risc să devin străin și aici. Faimoasa convalescență post-totalitară se poate dovedi o nouă formă de boală.

Dar exilul ar fi, pentru mine, o sinucidere. Semăn,

cumva, câinilor vagabonzi care cutreieră Bucureștiul de la un cap la altul, oprindu-se la barieră, și poate că asta e spre binele meu. Mă ajută să nu înnebunesc. Cum zicea Tennyson? Trebuie să ne agățăm de partea cea mai însoțită a îndoielii.

Dreptii

... Sigur, ai dreptate, Occidentul e ocupat cu alte griji, practice, nu are vreme de baliverne, ca voi. Nu te înșeli nici când spui că azi, nu numai în America, „timpul înseamnă bani”¹¹, principiu pe care nici eu nu-l salut, deși sunt obligat să-l respect. Dar de aici până la pretenția că Don Quijote s-ar fi refugiat în Est e o distanță enormă, pe care, îți repet, eu unul nu reușesc s-o străbat. Și mă tem că nici nu merită osteneala. La ce bun? Ca să ne mai mângâiem o dată complexe? Te cunosc destul de bine ca să-mi dau seama că ai nevoie să te îmbărbătezi, dar, pentru Dumnezeu, nu e cazul să exagerezi totul. Nici acolo Don Quijote nu e înțeles mai bine ca aici. Nu lipsesc, din câte țin eu minte, nici bătăranii, nici șmecherii, nici spiritele „caritabile”¹¹ care l-ar vâri într-un azil de bătrâni. Cât despre cavalerism, ce să mai vorbim? Încetase de mult să fie la modă, când m-am exilat eu. Tu însuși m-ai lăsat să înțeleg că, în București, sunt la modă acum turnirurile murdare, în care protagoniștii se împroașcă cu noroi. Așa că, scuză-mă, de ce ar fi Don Quijote singurul „nebun” care ar fi mers în direcția contrară aceleia urmate de emigranții din partea estică a Europei? Ai uitat un lucru esențial, cred eu. Că lupta cu nenorocul nostru decis la Yalta

n-a semănat unei lupte cu morile de vânt. Ai vrea să accept că tata a căzut în munți bătându-se cu monștri închipuiți? Cei care au sperat că vor opri răul, la noi și în celelalte țări din Est, s-au luptat cu monștri adevărați. Eroismul lor n-a stat, ca la Don Quijote, în tăria de a nu le păsa de „cei care râd”. Iar „cei care râd” nu s-au mărginit acolo să râdă. A fost cea mai lungă și cea mai bine organizată experiență de stâlcire a sufletelor. Un coșmar pe care l-am trăit și-l cunosc, cu nenumărați oameni azvârlți în pușcării, în lagăre, alții împușcați sau sfârtecați de câini polițiști la frontiere, ce legătură pot avea toate astea cu peripețiile comice ale lui Don Quijote? E drept, cândva, Paul Morand a zis că România e un pământ tragic unde totul sfârșește în comic. Dar, după război, așa ceva n-a mai fost adevărat. N-a mai rămas nimic comic în tragedia românească. Gândește-te la câți au murit, hăituiți și vânați de Securitate, la câți au dispărut prin pivnițele ideologiei marxiste pentru că „n-au fost de acord” și vei înțelege că ideea ta e de două ori absurdă. Tu nu vezi că nimeni nu emigrează din Occident spre Est? Toți cei care își iau lumea în cap, plecând din România, se îndreaptă spre Vest. Greșesc? Fără excepție, emigranții est-europeni merg cu soarele în spate. De ce ar fi Don Quijote singurul nebun care să fi parcurs drumul invers? Ar fi singurul occidental emigrat în Est. Și abia o asemenea ispravă ar dovedi că nu e întreg la minte. Dar există un motiv și mai serios care ar trebui să te facă să nu te mai hazardezi în asemenea speculații. Prin această teorie, amuzantă, poate, pentru plăcerile tale de sofist născut prea târziu, nu faci decât să bagatelizezi idealismul tragic de care au dat dovadă „dreptii” din Est (mă

gândesc la ce se zice în Biblie că, dacă ar fi existat cincizeci de drepti, Sodoma și Gomora ar fi fost salvate) în lupta lor cu teroarea comunistă și acum cu strigoii comunismului. Nu te supăra, nefericirea nu poate fi ridicolă, iar „dreptii” din Est nu se bat nici acum cu sperietori închipuite. Știi prea bine că după ce a părăsit oficial scena, comunismul s-a retras în culise, unde încearcă să organizeze o revanșă. Nu-ți poți permite să minimalizezi acest război a cărui soartă nu s-a decis încă și nimeni nu știe cum se va termina. Eu înțeleg că nu glumești, dar alții pot fi și mai contrariați decât mine, te asigur. Încă o dată, nu uita că polițiile politice din Est nu s-au mulțumit să pufnească în răs. Și nici măcar să rânjească. Am avut ocazia să mă conving... (Andrei)

Eram încredințat că revolta de la Timișoara va avea soarta celei de la Brașov. Și așteptam, îngrozit, să aud că, încă o dată, teroarea a fost mai puternică decât deznădejdea. De cum se însera, mă repezeam să ascult „Europa liberă”. Fantastica presiune psihologică în care ne găseam cu toții se simțea și în vocile, mai precipitate acum, ale crainicilor și comentatorilor. Mă culcam târziu, după ce auzeam ultimele știri. Și de fiecare dată, chinuindu-mă să adorm, mă întrebam rușinat: „Bine, dar noi ce facem? Vom tăcea și acum?”. Mă urmărea țipătul sfidător al unei femei care le strigase, la Timișoara, în stradă, celor care îndreptaseră mitralierele spre mulțimea răsculată: „Trageți, măăă! Și voi sunteți români!”. Clănțănitul mitralierei acoperise sau retezase țipătul. Și noi eram români. Noi care tăceam.

Într-o cameră de la mansardă, unde ne-am retras ca să ne ferim de eventuale microfoane, am schițat atunci în casa unui prieten, viitor „ambasador al golanilor” la Paris, un protest, cu intenția de a-l propune și altor intelectuali să-l semneze. Amicul meu mi-a spus că „sondase terenul” și că vor fi mulți de acord. Mi-a și dezvăluit câteva nume.

Aceasta se întâmpla în 20 decembrie 1989, seara. La un moment dat, soția prietenului meu a dat buzna pe ușă și ne-a chemat, gâfâind, deoarece urcase scara în fugă: „Veniți la televizor. S-a anunțat că vorbește Ceaușescu”. Calm, trăgând din pipă, amicul a zis întâi: „Dă-l dracului”. Apoi, s-a ridicat: „Hai, totuși, să vedem ce spune nenorocitul ăsta”. Am urmărit transmisia și, la sfârșitul ei, am stabilit să redactăm câte o versiune a protestului și să le confruntăm a doua zi. În 21 decembrie, dimineața, în aceeași cameră de la mansardă, am definitivat textul.

Venind spre casă, a trebuit să merg pe un traseu ocolit. Milițienii goleau străzile din centru. Mi-a trecut prin minte că se regiza o contrademonstrație, în care bucureștenii să fie puși să se dezonoreze, condamnând revolta „huliganilor” de la Timișoara, și m-am întors foarte demoralizat. M-am închis în cameră și n-am vrut să mai știu ce se petrece afară. Pe la amiază, am auzit soneria la ușă. Deschizând, am văzut-o pe vecina mea. Era îmbrăcată în doliu, fiind văduvă de curând. Mi-a întins un plic și mi-a spus: „Aveți aici cheile casei mele și două numere de telefon la care vă rog să sunați dacă nu mă întorc”. Nu înțelegeam nimic. „Dar unde vă duceți, doamnă?” Mi-a răspuns alb: „La revoluție”. Și a plecat, lăsându-mă perplex, cu plicul în mână. Nu aflasem despre mitingul la care Ceaușescu fusese huiduit. Mi-am îmbrăcat în grabă jocul și am plecat și eu. La capătul străzii Știrbei Vodă, n-am mai putut înainta. Un cordon dublu de scutieri bara drumul. Lângă Palatul Telefoanelor, fuseseră masate tancuri. Am auzit un vuiet dinspre Piața Universității și m-am îndreptat într-acolo. Nu-mi mai era frică. Simțeam în mine o liniște mai puternică decât moartea. Când, peste câteva ore, mi-au trecut primele gloanțe pe deasupra capului, am fugit și m-am lipit de zidul cenușiu al Universității. Apoi, m-am întors în stradă, rușinat, fiindcă în fața mea, îngenuncheați pe asfalt, sute de tineri strigau „vom muri și vom fi liberi”. Cineva mi-a spus, ulterior, fără să-și dea seama că-mi făcea astfel un

compliment, că aveam în acele clipe o privire de nebun. Noaptea era sfârtecă de trasoarele care răpăiau și, deodată, mi-a atras atenția ceva, solemn și comic în același timp. În fața Teatrului Național, erau mai multe rânduri de tineri, cu lumânări în mâini. Fete și băieți. Dădeau, în întuneric, impresia unui cor antic, de o tragică noblețe. Dar ceea ce spunea corul contrasta violent cu această solemnitate: „Ceașescu, cine ești? Un cretin din Scornicești”. A fost singura dată când am avut puterea să zâmbesc în seara aceea însângărată.

M-am întors târziu, într-o stare de spirit foarte confuză. Cred că nu mai apreciam bine pericolele, dar nici nu eram încrezător. Pe bulevard, treceau continuu, spre centru, tancuri. Am încercat să le număr. Pe urmă am renunțat. Erau multe, nu se mai sfârșeau, iar zgomotul lor sinistru, pe piatră, noaptea, amplifica numărul și avea ceva de coșmar, întreg cartierul Cotroceni încremenise. Trotuarele erau pustii. Până și câinii se speriaseră atât de tare încât nu lătrau. Am adormit greu și convins că a doua zi revolta va fi o amintire înăbușită în sânge în cursul nopții. Dimineața, am plecat spre sediul Uniunii Scriitorilor, unde trebuia să semnăm protestul. Acolo, poarta era închisă. Cineva dăduse dispoziție să fie ferecată cu un lanț. Poate și din pricină că evenimentele se precipitaseră, nu veniseră decât trei dintre scriitorii cu care vorbisem.

Am intrat într-o coloană, cu muncitori de la nu mai țin minte ce fabrică din marginea Bucureștiului, care se îndrepta spre Piața Palatului. Când am ajuns, am găsit piața inundată de o mulțime imensă. Era soare și aproape cald. După un timp, deasupra noastră a început să se învârtă un elicopter. M-am gândit că se va trage cu mitraliera în noi, dar mă aflam parcă sub anestezie. Perspectiva de a primi un glonte în cap nu m-a neliniștit. Un alt elicopter a aterizat pe terasa fostului sediu al Comitetului Central. La un moment dat, presiunea asupra porților a crescut irezistibil și, câteva clipe mai târziu, cei

dintâi revoluționari, toți foarte tineri, și-au făcut apariția la ferestrele de la primul etaj. Aruncau jos tablourile lui Ceaușescu. Un strigăt inform, de ură fericită, a izbucnit în Piață. Bucureștiul își învinsese frica, iar înlăuntru, în clădirea care fusese până atunci fortăreața oficială a comunismului la noi, nimeni nu opunea rezistență. Tinerii urcau la etajele superioare, ca o apă care creștea văzând cu ochii, în cele din urmă, și-au făcut apariția pe terasă. S-au îndreptat, întâi, spre elicopter, care aștepta, cu elicea învârtindu-se, apoi, brusc, s-au oprit, de parcă s-ar fi lovit de un zid, și au dat înapoi. S-au dus spre locul unde se găsea, formată din litere uriașe, metalice, lozinca TRĂIASCĂ PARTIDUL COMUNIST ROMÂN și au început să se lupte cu ea. Nu s-au lăsat până n-au transformat-o în TRĂIASCĂ ROMÂNIA. Pe urmă, am văzut elicopterul ridicându-se în aer, iar în clipa aceea din întreaga piață a izbucnit un huiduit imens.

Rememorând ce s-a petrecut atunci, înțeleg ceea ce, altminteri, n-aș fi înțeles, probabil, niciodată, că disperarea nu e totuna cu lipsa de speranță. Mă gândesc la disperarea care, golindu-te de orice putere de a aștepta, te golește și de teamă. Nu mai ai ce pierde sau nu te mai interesează ce pierzi. Nu mai știi decât că „așa nu se mai poate”. Nu mai vrei, nu mai poți să aștepți. Nici să speri... Această disperare a fost singura pe care „ei” n-au mai putut-o stăpâni, singura care i-a speriat de moarte, căci împotriva speranțelor armele erau de ajuns, dar cum să reprimi disperarea unei mulțimi? Cred că asta a priceput Ceaușescu în clipa când s-a îndreptat spre elicopterul cu care a fugit. Convingerea mea e că tinerii care au strigat pe străzile Bucureștiului „vom muri și vom fi liberi” au contrazis *Miorița*, că revoluția română s-a născut din disperare, nu din speranță. Disperați, am găsit în noi curajul de a nu ne mai fi frică. Dar nu acest curaj e curajul lui Don Quijote.

Urmăresc la televizor o discuție cu un fost diplomat, care a intrat în temnița din Sighet tânăr și a ieșit bătrân. Acum e octogenar. Stă într-un fotoliu uzat, cu o pătură pe genunchi și cu o scufie pe cap. Vorbește rar, cu ezitări, cu tăceri lungi, iar mâinile slăbite, nesigure, rămân suspendate în aer când fraza se împotmolește, dar tonul continuă să fie același, de o eleganță demodată și ceremonioasă care contrastează izbitor cu ambianța mizeră și cu suferințele pe care le evocă. Nu există nici urmă de ranchiună, de dorință de răzbunare în ceea ce spune. La un moment dat, îi năvălește pe buze, totuși, cuvântul „ură”. Urmează o pauză, după care bătrânul se scuză: „lertați-mă”. Relatează lucruri cutremurătoare, dar cum de nu le-am știut încă de când s-au petrecut? Și e o scuză că nu le-am știut? Cu o curtoazie devenită anacronică azi, fostul diplomat zice despre fostul comandant al pușcăriei din Sighet, o brută, doar că „nu era de tot stupid”. Apoi, povestește că un gardian mai crud se specializase în spargerea timpanelor, ispravă care-l făcea fericit. Lua câte un deținut, cu cătușe la mâini, îl obliga să-i asculte înjurăturile și, pe neașteptate, cu palma-căuș, îl lovea peste ureche. Se specializase atât de bine să spargă timpane, încât reușea sinistru ispravă de la prima lovitură. Deci, au existat și monștri mărunți, anonimi. De unde au apărut? Se schimbă cadrul. Pe ecran apare chipul unei bătrâne țărănci dintr-un sat al cărui nume l-am auzit din copilărie; acolo a poposit mama mea când a trecut munții, venind pe jos în București, unde a stat o iarnă, slujnică, pentru a strânge bani de zestre. Bătrâna, cu ochii încă foarte luminoși, vorbește despre partizani. Ea le ducea mâncare. Când a fost prinsă de Securitate, a început o lungă Golgotă. Bătăi, temniță. Dar n-a trădat pe nimeni. Pământul i-a fost confiscat, iar cei care l-au luat o amenință acum că o vor arunca în lacul din marginea satului dacă nu tace. E incredibil: celor ce au demonstrat, prin anii '50, că nu suntem un popor de lași, mult înainte de a se răspândi prin Occident gogorița

că „mămăliga românească nu explodează”, le e frică azi! A avut loc, oare, o revoluție?

Mă simt rușinat, amintindu-mi cum, prin anii '50, când urcam, vara, în Făgărași, aveam grijă să merg numai pe cărările marcate, ca să nu mă întâlnesc cu partizanii. Nu țineam să am de-a face cu Securitatea. Auzisem lucruri înfricoșătoare despre oameni azvârliți în pușcării fără niciun proces ori pe baza unui proces sumar, cu sentința fixată de anchetatori. Odată, când am urcat cu Andrei la cabana Sâmbăta, am auzit, pe la mijlocul muntelui, un „ssst” undeva în stânga noastră. Ne-am uitat în direcția aceea și am văzut un pistol mitralieră îndreptat spre noi, dintr-un pâlc de urzici. Era al unui militar din trupele de Securitate care nu ne-a slăbit din ochi până ce un altul, ieșit din pădure, ne-a legitimat, după care ne-a întors din drum, obligându-ne să mergem pe o altă coastă spre cabană. După ce am ajuns, Andrei a trântit rucsacul pe prici, a plecat și a lipsit toată noaptea. Nu știam, pe atunci, că printre partizani se afla și tatăl său.

Ridic privirea, mă uit la tabloul unde tatăl meu e un tânăr militar din 1913, călare pe un cal negru, pictat – singurul obiect care mi-a rămas din universul copilăriei – și-mi reamintesc, pentru a câta oară?, iarna cumplită din 1954. Într-o seară din acea iarnă, tatăl meu a alunecat pe treptele înghețate ale unei cârciumi, a căzut și s-a lovit. Noaptea a avut dureri groaznice. Dimineața a fost dus la spital la Făgăraș, unde doctorii au constatat că i se rupsesse peritoneul. L-au operat, dar i-au refuzat antibioticele pentru că așa suna ordinul: țăranii neînscriși în gospodăriile colective nu aveau dreptul la acest tratament. Când am ajuns eu, din București, cu patru flacoane de streptomycină, era prea târziu. Se declarase septicemia și, a doua zi, tatăl meu a murit. Nu voi uita niciodată cum am mers, apoi, ceasuri în șir, pe străzile Făgărașului, ca un automat, drumul spre Lisa, în sanie, cu sicriul alături, sub un cer vântat și ostil, înmormântarea, marele viscol care a urmat... Am vorbit despre toate

acestea în trei cărți ale mele, dar în forme care să nu alerteze cenzura, și nu pot să-mi iert că am reușit să fiu discret când logic era să urlu că tatăl meu a fost victima unui asasinat politic. Am închis în mine o rană, care nu s-a cicatrizat nici azi, dar nu cumva ar trebui să recunosc, oare, că am mers pe sârmă chiar în jurul mormântului tatălui meu? Oricum, nimic nu-mi arată mai limpede că, într-un regim totalitar, și abținerile iau parte. Și pomenesc acest păcat al meu ca să accentuez că nu la mine mă gândesc reconstituind noua poveste a lui Don Quijote.

Poveste care n-are absolut nimic comic. Și pe care aş împărți-o în trei părți.

Don Quijote și-a început noul destin prin „a nu fi de acord”, prin a fi „de altă părere”, judecând altfel decât „se cerea”. Numai că, după instaurarea regimului comunist, această libertate a fost socotită „crimă împotriva statului”. Dictaturile de care a avut parte Estul nu glumeau când erau puse în cauză.

Reacționau brutal la primele semne de „nebunie”. S-au grăbit, deci, să-i izoleze pe „neînțelepți”, să-i reducă la tăcere, să le stabilească domiciliu forțat, să-i întemnițeze ori să-i interneze cu forța într-un balamuc pentru a-i vindeca de iluzii. Și n-au lipsit momentele de cumpănă. Întâi, Don Quijote a descoperit că nu mai putea conta pe solidaritatea lui Sancho Pânza. Scutierul i-a explicat, într-o zi, speriat, încurcat, bâlbâindu-se, fără nimic din bonomia de altădată, că nu-l mai putea însoți. Se simțea suspectat, urmărit. Se temea pentru el și familia lui. Trebuia să trăiască, să supraviețuiască, să-și apere pielea, nu vroia să riște să fie acuzat de complicitate. Apoi, Don Quijote a observat că lumea se ferea de el. Cunoștințele îi întorceau spatele, prietenii îl ocoleau. Devenise un „disident”, un „suspect”. Securitatea îi spiona mișcările, gesturile, întâlnirile, punând ochii pe oricine stătea de vorbă cu el. Mulți îl admirau în secret, temându-se să nu audă, într-o zi, că a fost internat în ospiciu sau azvârlit

peste graniță. Căci idealismul lui era un plămân prin care întreaga societate respira. Dar, în ciuda acestei admirații, niciodată Don Quijote n-a fost mai singur. „înțelepții” tânjeau după „nebuni” care să înfrunte teroarea, dar, când un asemenea „nebun” apărea, lumea îl ocolea, de teamă să nu se expună la consecințe neplăcute. Toți discutau în șoaptă despre el, însă puțini îndrăzneau să-i strângă mâna, să-i arate simpatie, să-i insuflă curaj. Aceste reacții au ajuns chiar la forme penibile, întrucât, fără să vrea, Don Quijote a devenit un ghimpe în logica noastră. „Nebunia” lui ne așeza într-o lumină proastă, de „înțelepți” timorați. Curajul lui pune în cauză frica noastră. Câtă vreme nimeni nu crâcnise, scuzele și justificările noastre funcționau perfect. N-aveam de ce să ne jenăm din pricina compromisurilor. Ele ni se păreau normale, necesare, aproape de neevitat. Dar Don Quijote a venit să tulbure această liniște în care fiecare încerca să se „descurce” cum putea mai bine. El ne dovedea că „se poate”, că nu era obligatoriu să fii laș, precaut, „înțelept”. De aici la ranchiună n-a mai fost decât un pas. În mod tacit, la un moment dat, s-a creat o solidaritate a lașităților. Ne venea greu să admitem că altul a îndrăznit. Ce vroia să demonstreze oare? Că el nu era laș? Un om curajos e o oglindă neplăcută într-o societate bântuită de frică. El devenea stânjenitor, de aceea trebuia explicat într-un mod convenabil. „Probabil, vrea să plece, să obțină pașaport ori să se facă publicitate în jurul lui”, se șoptea. Nu acceptam că un „nebun” putea să riște, în mod gratuit, fără niciun mobil ascuns. Era mai simplu, mai comod, să bănuim că dincolo de orice gest de curaj se afla un calcul egoist. De fapt, organele de represiune veneau să desăvârșească „explicațiile” noastre, știind dinainte că noi nu ne vom mira.

Și a venit revoluția. Brusc, cei care se fereau înainte nu s-au mai ferit. Don Quijote a devenit atunci, din păcate pentru puțin timp, idol și model. Toți eram fericiți și ne mărturiseam recunoștința. Acesta a reprezentat

momentul de glorie maximă și efemeră pentru Don Quijote, la noi, deoarece, pentru prima dată, a fost nu numai admirat în gura mare, ci și asaltat cu dovezi de dragoste.

Ulterior, însă, mulți s-au năpustit asupra lui cu ură. L-au insultat, l-au batjocorit, cum nu îndrăznise nici poliția politică s-o facă. O întreagă primăvară, Don Quijote a stat în Piața Universității din București. A devenit „golan”, a cântat în fiecare noapte „mai bine huligan decât dictator”, a sperat, deși reprezenta o minoritate, și a fost persiflat, ridiculizat, hulit. În cele din urmă, a fost bătut de mineri...

De acord, Andrei. Romanticii, idealistii, „dreptii” s-au luptat și se luptă în Est nu cu monștri închipuiți. Ai dreptate. Mi s-a părut inutil s-o mai spun. Ai dreptate și în altele. Evident, nefericirea nu poate fi ridicolă. Și e adevărat că eroismul lui Don Quijote în Est n-are cum sta, ca la Cervantes, în tăria de a nu-i păsa de „cei care râd”. E vina mea că nu m-am explicat destul de bine. Nu mai țin minte unde am citit că nefericirea omenească are două izvoare: frica de moarte și frica de Dumnezeu. „Ordinea” totalitară a astupat cu totul unul din aceste izvoare, frica de Dumnezeu, iar pe celălalt l-a golit de mister, dându-i un înțeles animalic. Ce înseamnă asta? Nimic altceva decât că Estul european a avut parte de ceva mult mai rău decât nefericirea. A trăit degradarea nefericirii! Don Quijote nu mai putea rămâne ce a fost în Occident: un visător oarecum excentric, simpatic și plimbăreț, un mistic al iluziei sau, cum ar zice gurile rele, un bătrân care a dat în mintea copiilor. El a încetat să mai fie îndrăgostitul, anacronic și ridicol, pe care l-a cunoscut Spania. A devenit în Est ceva ce n-a fost niciodată în Occident: un „nebun” care se bate împotriva poliției politice, dar și împotriva „înțelepților” pentru o „normalitate normală”.

În principiu, și aici oamenii se împart cam în aceleași

tabere, ca pretutindenii. Unii nu pot trăi fără iluzii. Alții nu pot trăi fără să le disprețuiască. Numai că iluziile au ajuns să fie în Est mai mult decât o problemă umană. Au devenit o problemă politică. Nu cred că e cazul să-ți aduc aminte tocmai ție că noi, cei din Est, am avut o mai mare nevoie de iluzii decât cei din Occident în ultima jumătate de secol. Cel mult, ar trebui să-ți amintesc că Dante a așezat pe poarta Infernului un îndemn plin de tâlc: „Lăsați orice speranță voi care intrați”. N-a zis, și nu întâmplător, „lăsați orice iluzie...” îndeosebi într-un infern iluziile sunt necesare. De aceea Don Quijote a înfruntat în Est teroarea și spitalul psihiatric, după ce în Occident a înfruntat indiferența și râsetele. La asta m-am gândit, de fapt.

Șanse ratate

Am fost de multe ori pe punctul de a abandona în chip lamentabil, printr-o sinucidere, și, probabil, faptul că de mai bine de patruzeci de ani, de când am fost exmatriculat din facultate, m-am văzut obligat să o iau mereu de la capăt m-a înrăit. Teoretic, îmi dau seama ce admirabilă trebuie să fie liniștea cu care Don Quijote demonstrează că tot ce putem face în viață e să ne străduim până la capăt. Dacă nu-l aude nimeni, cu atât mai bine. Ce șansă, să strigi în urechile unor surzi! în felul acesta îți poți dovedi că nu de dragul de a fi auzit zici ce zici. Cu cât ceilalți sunt mai surzi, cu atât e mai clar că nu ești un demagog. Eu am rămas un olfactiv, cu un fel aproape câinesc de a adulmeca lumea, și „simt” cât de important ar fi să am ce-mi doresc, măcar așa, visând cu ochii deschiși. Numai că nu toți avem norocul să ne visăm viața, iar unora ne lipsește exact ceea ce căutăm. Zilele trecute, l-am rugat pe bătrânul chinez să-mi spună cum a ajuns la liniștea lui „tibetană”. Știi ce mi-a răspuns? „Când ești tânăr, domnule Andrei, nu te trage inima să te judeci. Ți se pare pierdere de vreme. Iar mai târziu, la ce-ți mai servește s-o faci? Afli prea târziu ceea ce poți să afli. Mai bine renunți.” Dacă poți să renunți. Pentru mine tocmai aici începe greul. (Andrei)

Epicur clasa plăcerile în trei grupe: în prima, le așeza pe cele pe care, zicea el, trebuie să le favorizezi; în a doua, pe cele pe care trebuie să le admiți; în a treia, pe cele de care trebuie să fugi. Trebuie să le favorizezi pe cele naturale și necesare, adăuga Epicur; să le admiți pe cele care sunt naturale, dar nu sunt necesare; și să fugi de cele care sunt nenaturale și nenecesare. Unde ar trebui să așez, oare, plăcerea de a avea „o grotă cu cărți” pe cel mai zgomotos, probabil, bulevard al Bucureștiului? Bănuiesc că undeva între cele pe care trebuie să le admit și cele de care trebuie să fug, deoarece nu e pe de-a întregul „naturală”, însă nici cu totul „nenecesară”. Am și unele avantaje aici. Mă aflu într-un cartier aproape central al Bucureștiului, dar seara câinii latră ca la țară, iar în nopțile cu lună plină nimic nu le potolește romantismul. Pot să fiu un citadin și, totodată, să aud zilnic cocoșii cântând, ceea ce nu e lipsit de importanță pentru un sentimental care a copilărit într-un sat. Presupun că nu mi-ar fi ușor să găsesc un alt loc unde nici să nu-mi țiuie urechile din pricina liniștii, nici să nu supăr pe nimeni, noaptea, cu țăcănitul mașinii mele de scris. Apoi, m-am obișnuit să văd, în cursul zilei, cum tot ce poate produce zgomot într-un oraș defilează la câțiva pași de pereții casei mele care tremură, ca gelatina, de câte ori trece un camion greu. Se stabilește astfel chiar un fel de echilibru cu liniștea din camera mea, care seamănă cu o haină ciuruită de molii, dându-mi conștiința clară a condiției mele: nici schivnic, vârat într-o grotă unde nu se mai aude decât vocea sa interioară, nici ceea ce se cheamă „om de lume”. De fapt, un soi de corcitură de „animal social” și „lup singuratec”.

Dacă mă gândesc bine, toate camerele în care am locuit mai multă vreme, în București, au căpătat un tâlc anume în destinul meu. În anii războiului, locuiam într-o cameră izolată și aproape goală, cu mobilă redusă la strictul necesar, într-o casă de pe strada Vasile Lascăr, ce aparținea liceului „Spiru Haret”, al cărui bursier eram.

Puteam să dispun de timpul liber, după ce mă întorceam de la liceu, cum vroiam, fără să dau socoteală nimănui, să ard lumina toată noaptea și să mă culc la orice oră doream. Și am profitat de această libertate pentru a mă lansa într-o aventură care a semănat cumva cu o boală luminoasă, împlinisem oare șaisprezece ani? Nu sunt sigur. Amintirile amestecă anii și nu mai știu dacă era vorba de toamna din 1941 sau de cea din 1942...

În jurul meu, lumea era preocupată de comunicatele de pe front, se întreba care va fi soarta războiului, trăia cu grijile provocate de nesiguranța specifică unor asemenea vremuri tulburi. Eu am avut însă, de timpuriu, o slabă percepție a realității și o predispoziție spre bovarism. Ceea ce a amortizat șocurile contactelor mai dure cu viața și. Totodată, m-a ajutat să-mi alcătuiesc o existență imaginară, cu tot ce e bun și rău în asta. Îmi contraziceam cumva și vârsta, deoarece înțelepciunea nu e cea mai firească ispită la șaisprezece ani. În mod normal, un adolescent vrea să dea buzna în viață, înțelepciunea, cu pisălogeala ei bătrânicioasă, o lasă pentru mai târziu. Dar, influențat, probabil, și de condițiile speciale în care trăiam, m-am năpustit într-o direcție contrară, cu lipsa de măsură de care poți să fii capabil numai la o asemenea vârstă. Eram, din câte țin minte, singurul băiat de la țară într-o clasă de elevi bucureșteni. Nimerisem la selectul liceu „Spiru Haret” datorită unei burse filantropice, oferită copiilor săraci de comitetul școlar, dar generozitatea de care beneficiaam nu-mi putea dăruia și un alt caracter. Iar al meu, sucit, dificil, era foarte incomod. Și pentru alții, și pentru mine. Un amestec de timiditate și de orgoliu, de susceptibilitate excesivă și de impulsivitate, care se aprinde lesne, mă făcea să nu fiu cel mai plăcut partener de joacă ori de escapade. Stângăciile mă împiedicau, la fel cum m-au împiedicat și mai târziu, să mă apropiu de alții, însă, dacă mă jigneau cineva, nu ezitam să rezolv diferendul cu pumnii. Acest ghem de defecte care mă transformau într-un taciturn izolat și colțos puneau între

mine și colegii mei o barieră aproape de netrecut. Mai ales că am și o proastă pudoare a sentimentelor mele, nu mi le dezvălui ușor decât încolțit. Iar orgoliul pieziș pe care mi l-a stimulat descoperirea inferiorității mele sociale mi-a luat și ultima șansă de a avea prieteni printre colegi. Așa am ajuns un client credincios al anticariatelor de pe malurile Dâmboviței, la o vârstă mai potrivită cu alte pasiuni. Într-un fel, semănăm de-atunci câinilor vagabonzi care cutreieră azi Bucureștiul, cu deosebirea că-mi lipsea instinctul haitei. Umblam de unul singur, mârâind de câte ori se apropia, cu bunăvoință, cineva de mine, fiindcă nu aveam încredere în nimeni. În orice pieton vedeam, cum aș zice azi, un posibil hingher! Căscam gura la firme, mă uitam la vitrine, la mașini, la baletul pe care-l făceau cu mâinile agenții de circulație și, în cele din urmă, mă îndreptam spre cheiul Dâmboviței, unde erau dughenele anticarilor.

Cumpăram puține cărți, și numai dintre cele foarte ieftine, din pricină că mărunțișul din buzunarele mele nu depășea niciodată, cred, suma de douăzeci de lei. În plus, îmi lipseau criteriile unor lecturi serioase. Citeam ce-mi cădea în mână și nu prea deosebeam, bănuiesc, ce era esențial de ceea ce era lipsit de importanță. Dar compensam aceste carențe prin pasiunea pe care o puneam în alergătura pe la bibliotecile ce împrumutau cărți sau pe la anticariate. Și, întors acasă, mă cufundam în orele mele cele mai frumoase. Am început să-mi las o parte din lecții nepregătite sau pregătite sumar, ca să mă pot înfrupta, până la ore târzii de noapte, din lecturi pe care nu mi le impunea nimeni și nici nu mi le-ar fi recomandat, probabil, nimeni. De fapt, eram un ignorant entuziast, cu o experiență modestă, rezumată la copilăria petrecută într-un sat și la singurătatea bucureșteană, semănăm unei cârțițe care-și săpa galerii la întâmplare în subteranele unei realități proprii, fugind instinctiv, poate și dintr-un impuls egoist, de o realitate meschină, cenușie, dar ce fericit am fost în acele nopți! Eram ca un

tânăr barbar pătruns în lumea cărților cu dorința nesăbuită de a jefui repede secretele acestei lumi, convins că înțelepciunea se poate învăța ca o meserie.

Practic, de aici a pornit totul. Nu eram decât un băiat care, în loc să se plimbe cu o fată ori să ia parte la escapadele colegilor săi, descoperise un fel de drog necostisitor și fără consecințe în ce privește sănătatea, dar, fără să vreau, am demonstrat atunci că e posibil să mergi cu capul în nori și să nu te împiedici, dacă ai puțin noroc. Și am avut. La început, casa mare ca un hangar, unde mi se dăduse o cameră cu ferestrele acoperite de hârtie vânată, de camuflaj, mi se păruse urâtă și rece. Apoi, am binecuvântat-o. Viața „exterioară”, „vizibilă”, din acei ani, mi se perindă prin fața ochilor, când mă gândesc la ea, aridă, lipsită de evenimente spectaculoase, aproape ternă. Aceiași pereți goi, zugrăviți de mântuială, încât arătau ca acoperiți cu o pânză de păianjen, aceeași masă lungă, negeluită, încropită din trei scânduri, la care-mi făceam lecțiile și citeam, aceleași drumuri, după-amiaza, spre dughenele anticarilor ori spre biblioteci. Lucruri banale, nimic ieșit din comun. Întâmplările senzaționale lipsesc. Ele există, dar *dincolo*, în cea de a doua realitate, clandestină, de care nu vorbeam nimănui. Și ce-aș fi putut spune? Că eu căutam „secretul secretelor”, luând în serios o broșură în care se vorbea de o carte dispărută, unde regele

Solomon, „înțeleptul înțelepților”, ar fi strâns toată învățătura sa și ar fi dezvăluit toate tainele ei? Ar fi râs de mine, cu siguranță, oricine. Așa că timiditatea mi-a fost de folos. Mi-am păstrat taina.

Pe vremea aceea, m-ar fi mirat grozav să aud că forma cea mai subtilă în care se poate înfățișa un mister este banalitatea, că banalitatea este cea mai secretă realitate din cele ce ne înconjoară. N-aș fi pus niciun preț pe asemenea păreri, le-aș fi socotit o simplă glumă. Probabil, m-aș fi uitat lung la cel care mi-ar fi spus că înțelepciunea este arta de a fi banal, de a nu pierde nimic din farmecele

banalității, așteptând să mă lămuresc dacă nu cumva își bătea joc de mine. Și era firesc să reacționez așa. Mi se părea de la sine înțeles că marile taine stau ascunse sub o mie de văluri, zăvorâte sub nenumărate lacăte, acoperite de aparențe înșelătoare, și că accesul la ele presupune o inițiere, un „cifru”, fără de care n-ai cum să le afli, să le „vezi”. Ceea ce nu mă descuraja, totuși. Dimpotrivă, mă ambiționa. Când ești tânăr, e anormal, se pare, să te îndoiești că Alexandru cel Mare a tăiat, într-adevăr, nodul gordian cu o singură lovitură de paloș. Conștiința relativității vine cu vârsta, treptat, pe furiș, așa zice, după ce începem să ne dăm seama că studiind, citind, ne extindem, de fapt, ignoranța. Și, probabil, n-am fost eu singurul care a înțeles greu că ignoranța adevărată, conștientă de sine, începe la maturitate, după o impetuoasă și, din păcate, trecătoare lipsă de modestie.

Oricum, cărțulia jerpelită despre regele Solomon venise la timp ca să am, în sfârșit, visul meu de explorator, de brigand intelectual, postură care nu se potrivea deloc cu obligațiile mele de elev bursier, dar poate că tocmai de aceea mă atrăgea și-mi dădea senzația că, încercând să rezolv misterul de care mă ocupam, săvârșeam ceva ieșit din comun. Căutătorii de aur n-au cernut nisipul, iar alchimiștii n-au stat nopțile, visând la „piatra filosofală”, cu mai multă credință decât am pus eu în alergătura pe urma *Secretului secretelor*, cum se chema cartea regelui Solomon, strădanie pe care numai cineva care n-a săvârșit nicio nebunie în viață o poate socoti hilară. Plăcerea căutării ajunsese să semene cu ceea ce este opiumul pentru budiști. Colindam bibliotecile și anticariatele cu o pasiune care-mi îngăduie azi să spun, în cunoștință de cauză, că poți să fii fericit și pe un drum care nu duce nicăieri.

Și nu întâmplător am comparat acea „nebunie” cu o boală luminoasă. Există două feluri de boli. Unele care te împutinează, îți macină forțele, te slăbesc. Altele care te fac să arzi mai intens și care, în loc să fie o nenorocire,

constituie mai degrabă un noroc. Aceea de care vorbesc a fost cea mai lungă și mai înșorită dintre bolile de acest gen din viața mea. Aparent, am pierdut aproape trei ani la cea mai frumoasă vârstă, când în loc să mă azvârlu în viață, m-am hrănit cu o maculatură dubioasă, convins că făceam ceva extrem de important. Când veneam acasă, pe străzile întunecoase, eram, probabil, unul din puținii pietoni care uitau că ne aflam în război. Bucureștiul era, în acea vreme, plin de uniforme germane și de griji. Pe măsură ce știrile de pe front deveneau mai proaste, din ce în ce mai mulți bucureșteni începeau să-și pună problema în ce „barcă de salvare” vor sări în cazul unui naufragiu. Prea tânăr pentru a mă teme că voi ajunge în tranșee, dar lipsit de înțelepciunea care-i ajuta pe țăranii din satul meu să trăiască, în vremurile de cumpănă, mai aproape de Dumnezeu decât de istorie, eu evadam din realitatea tulbure a războiului umblând după o fantasmă. Dar poate fiindcă am ajuns să le dau dreptate celor care sunt de părere că nebunia cea mai mare e să nu fi săvârșit nicio nebunie, nu regret că m-am aruncat orbește, cu întreg entuziasmul de care eram capabil, în acea aventură. Dimpotrivă. E una din puținele dovezi pe care le am că am fost capabil, fie și pentru un timp limitat, să aspir la ceva „nerezonabil”. Niciodată n-am avut o ambiție mai insolentă. Eram doar un adolescent care nu digerase prea bine ce învățase sau citise, dar mă vroiam înțelept!

După ce a luat sfârșit truda de detectiv particular pornit să caute o carte despre care niciun anticar nu auzise, încercând să descurc legenda creată în jurul cărții lui Solomon la fel cum Sherlock Holmes descâlcește ițele unei crime, m-am lansat pe urmele celor șapte înțelepți ai Greciei antice. Ajungând aici, mă mai mir o dată cum de n-am remarcat că printre înțelepți nu figura nicio femeie. Aceasta mi-ar fi trezit, probabil, unele bănueli în privința valorii înțelepciunii. Dar există și greșeli inerente, poate. Și nu-i deloc exclus ca unele să devină evenimente

spirituale tocmai fiindcă au fost greșeli! De altfel, azi mă tem că ne apropiem greu nu atât de misterele dificile, cât de marile platitudini ale existenței, cele care, pentru că nu sunt ascunse de niciun vâl, devin inaccesibile.

De la cei șapte înțelepți, am trecut la altele. Văd aievea, parcă, anticariatul domnului Pândeale, situat undeva prin preajma străzii Sapienței, unde sub două becuri slabe, pătate de muște, stăteam până la ora închiderii, scotocind prin rafturi. Căutam în special cărți cu subiecte, mai mult sau mai puțin, exotice, din care aflam o mulțime de lucruri noi și uimitoare pentru mine: că „piatra filosofală” a alchimiștilor nu era „piatră”, că nu există doi oameni care să aibă ridurile la fel, și că sunt șapte riduri principale care se formează, în genere, pe frunte, dar nimeni nu le posedă pe toate, că bufnița întruchipează înțelepciunea sau că vestita *Cântare a cântărilor* e, de fapt, o poezie de dragoste. Am avut și surprize mai mari. Am aflat că Aristotel și Teofrast atribuiău pietrelor prețioase virtuți bizare: smaraldul ar stimula memoria, perla ar îndepărta durerile de cap, safirul ar fi util împotriva mușcăturilor de scorpioni și de șerpi, topazul ar neutraliza orice lichid în care se află otravă. Asemenea lucruri scăpau puterii mele de înțelegere, cum scapă și acum, dar aceasta nu micșora încântarea care mi-o provocau. Am parcurs, mai degrabă amuzat, catalogul celor „două sute de vicii și nelegiuiri ale femeii”, alcătuit de un franciscan spaniol, prin secolul al XIV-lea, dacă nu mă înșel, apoi m-am hotărât să mă inițiez în tainele misteriosului Pitagora, incitat de faptul că întemeietorul școlii din Crotona îi cunoscuse bine pe magii chaldeeni, văzuse zidurile din Babilon pe care puteau merge două care alături, atât erau de groase, și templul lui Zoroastru, unde se făcea întuneric în plină zi, iar lămpile se aprindeau de la sine.

Nu vreau să intru și în alte amănunte. Și nu știu cum s-ar fi terminat această aventură, pe cât de entuziastă, pe atât de haotică, dacă bombardamentele din aprilie '44 nu

m-ar fi alungat din București și dacă alte întâmplări din viața mea nu m-ar fi silit să urmez ultima clasă de liceu la Făgăraș. Acolo nu exista decât o bibliotecă modestă. Trebuia să aștept revenirea în București ca să-mi reiau drumurile pe la anticariate. Dar când m-am întors, după un an, în București nu mai aveam aceeași înfrigurare. Nici bolile nu durează veșnic. Și ele au un sfârșit. Am uitat de înțelepciune, fiind nevoit să caut un pat unde să mă culc, după ce am dormit nopți în șir pe ziare în Gara de Nord.

Părerile de rău seamănă câteodată cu bolile netratate, care nu se mai vindecă, și n-am chef să mă răsucesc, ca șerpii care-și mușcă uneori coada, doar pentru a repeta că există lucruri care ne pot fi de folos prin simplul fapt că le dorim. Dacă am ratat ceva atunci, n-am ratat șansa de a deveni înțelept, asta era o prostie, ci șansa de a mă dumiri mai devreme că nu „măsura” ar fi trebuit să fie aspirația mea, ci dimpotrivă. În general, nu mă pot lăuda cu „nebuniile” mele. Au fost „nebunii” cuminți, modeste, unele aproape „înțelepte”. Atunci, însă, înainte de a-l citi pe Cervantes, am îmbrăcat cămașa lui Don Quijote! Și nu rezist să citez o afirmație a lui Alain care se potrivește de minune aici. Adevărurile care nu provin dintr-o greșeală seamănă oamenilor care n-au avut copilărie.

Lumina a scăzut, afară, ca în timpul eclipselor parțiale. Și, poate, aş reuși să-mi închipui că se petrece ceva tainic, dacă n-ar fi înnebunit câinii din cartier. Ceva, nu-mi dau seama ce, îi face să latre. Aș înțelege dacă ar fi noapte, cu lună plină, dar așa, în plină zi și pe ploaie? Poate că nu mai suportă nici ei această ploaie ticăloasă și exasperantă. Măcar să plouă o dată torențial patruzeci și opt de ore în șir, să se inunde străzile și pivnițele, să-mi pun cizmele de cauciuc și să stau de veghe, dar să știu că după aceea nu mai trebuie să mă tem decât de praf...

Altă cameră e legată de începutul pasiunii mele pentru Don Quijote. La drept vorbind, nu-mi dau seama ce

anume m-a determinat să-l îndrăgesc pe Don Quijote la douăzeci de ani, vârstă la care e imposibil, presupun, să-l înțelegi corect. Aproape niciuna din datele mele biografice și de caracter nu favoriza o asemenea pasiune. Veneam dintr-un sat cu oameni practici, care duceau o viață aspră, fără prea multe iluzii. Zilele lor începeau cu aceeași înverșunare, de a obliga să rodească un pământ sărac, pietros, și sfârșeau în cârciumă. Nimeni nu avea timp, acolo, de năluci. Existența era prea dură, încât consătenii mei, când râdeau, o făceau într-un mod care-ți tăia cheful să te amuzi. În București, locuiam, ca proaspăt student, undeva în marginea orașului. Era o mahala necăjită, fără canalizare, cu străzi nepavate, pe care găștele se bălăceau în praf, cu case scunde, de chirpici, acoperite cu tablă și carton gudronat. Peste săptămână, toată lumea era ocupată. Numai frizerul din colțul străzii juca table pe trepte cu o calfă, așteptând clienții, care nu prea se înghesuiau să se radă ori să se tundă în zile de lucru. Duminica, bărbații se duceau la cârciumă, iar femeile stăteau să-i aștepte. Uneori, mergeau la un bâlci din apropiere, dar n-am văzut niciodată ceva mai trist. Copiii băteau cu nuiaua un cal orb și răpciugos, împodobit cu panglici colorate, care se învârtea în cerc, într-un țarc. Nu mă munceau nici doruri aventuroase. Poate alții, la aceeași vârstă, au visat să cucerească vârfurile cele mai înalte de pe glob, să ajungă în locuri unde nimeni n-a pus piciorul, să exploreze jungla Amazoanelor. Eu n-am visat nimic din toate astea. Pe deasupra, la o asemenea vârstă, nu-ți prea arde să imiți. E mai urgent să fii tu pe primul plan. Maeștrii sunt buni, atunci, doar pentru a avea pe cine să conștești.

Apoi, nici aspirațiile mele nu mă împingeau spre Don Quijote. Întâlnisem prima dragoste, nu aveam nevoie să visez la o iubită necunoscută. Nu țineam nici să pun ordine în lume, luptându-mă cu monștrii. Singura care mă apropia, probabil, de psihologia cavalerului era o dorință naivă de glorie. Mă hotărâsem să reabilitez Evul mediu și

scriam o carte în care mă războiam cu prejudecata că Evul mediu a fost o noapte friguroasă, de aproape o mie de ani. O scriam într-o cămăruță cu lut pe jos și fără lumină electrică, la lumina unei lămpi de gaz, ascunsă de un paravan de cărți, ca să nu-i deranjez pe cei doi colegi de cameră care găseau că e mult mai înțelept să dormi, să te odihnești, decât să-ți strici ochii pentru a te zgâi la ferestrele alchimiștilor. Aveam, cum s-ar zice, propriul meu război cu morile de vânt, în acea iarnă din 1946. Dar n-ar fi oare păcat, când ești tânăr, să fii prea modest? Gloria trupului tânăr și a sufletului care n-a descoperit moartea are nevoie de aspirații pe măsură.

În acea iarnă am început să doresc să văd Spania. Și nu doream să mă duc oriunde în Spania. Vroiam să ajung în La Mancha și, plecând de-acolo, să reconstitui traseul străbătut de Don Quijote. Mă și vedeam în acel ținut cu pământuri istovite de soarele neîndurător, unde nălucile cresc mai ușor decât lanurile – cel puțin, așa mi-am imaginat și, neavând posibilitatea să verific, îmi închipui și azi la fel – cu un carnet în mână, în care-mi notasem, conștiincios, toate etapele aventurii cavalerului. Și nu vroiam să reconstitui ruta lui Don Quijote ca simplu turist! Călătoria la care visam reprezenta un fel de inițiere. Deși, poate că „inițiere” nu e tocmai cuvântul exact. Era ceva foarte confuz în capul meu, un amestec de mister, tandrețe și înverșunare, căruia nu-i găsesc un nume. În orice caz, din ce în ce mai mult, m-am simțit solidar cu cauza lui Don Quijote. Cred că merită, chiar, să accentuez asta, deoarece am sfârșit prin a fi convins că făceam parte din aceeași tagmă și că era normal să-mi pară profund antipatici indivizii care-l persiflau. Aproape aș fi tentat să spun că proiectul meu a căpătat un substrat justițiar. Îl concepeam ca pe o datorie de suflet, ca pe o reparație postumă, adusă înțelegerii celui care pornise cu atâta convingere să se bată cu morile de vânt, și ca pe o demonstrație că mai existau scutieri ai lui Don Quijote

chiar și după moartea lui.

Sună curios ce spun, probabil. Dar eu am pus, nu o dată, pasiune și în gafele mele. În plus, pe atunci credeam că între „a vrea” și „a putea” nu e un prag de netrecut, dacă dorești cu orice preț un lucru. Citisem undeva că fericirea nu înseamnă să ți se împlinească orice dorință, ci să poți dori cu toată ființa ceva, și încercam, poate, inconștient să mi-o dovedesc. Realismul n-a fost niciodată partea mea tare. În schimb, mi-a reușit de minune să înlocuiesc viața cu idei despre viață. La urma urmei, despre asta e vorba. Îmi fluiera vântul prin buzunare, mă duceam din mahalaua mea până în centrul Bucureștiului pe jos, în marș forțat, ca să economisesc prețul biletului de tramvai, însă făceam planuri cum să ajung pe urmele lui Don Quijote. Nu mai doream să devin înțelept, dar clădeam castele în Spania. Am studiat traseul pe care urma să-l parcurg și-mi imaginam în amănunt cum voi porni la drum, neapărat într-o dimineață, înainte de revărsatul zorilor, pe câmpia încă ațipită de singurătățile nopții și cu fantasmе care fac să se clatine ușor ierburile. De unde se vede că uneori nu maestrul își modelează emulii, ci, invers, emulii îi coboară la nivelul posibilităților lor.

Nu sunt sigur că n-am încercat instinctiv, prin intermediul lui Don Quijote, să-mi înving ori să-mi ascund unele slăbiciuni. Căci în acest timp, în jurul meu, se întâmplau lucruri grave. După ce Vișinski bătuse cu pumnul în masă la palatul regal, se instalase la putere primul guvern controlat de partidul comunist și, în consecință, de ruși. Așteptând, cu o tragică naivitate, „venirea americanilor”, românii dădeau primele victime în rezistența anticomunistă. „Nebunia” speranței se împletea cu „înțelepciunea” primelor complicități. Auzai la fiecare pas întrebări îngrijorate. Ce va fi? Cum va fi? Vom mânca „la cazan”? Încă mai rulau filme din Occident, dar ni se spunea că „lumina vine de la Răsărit”. Foamea își arăta colții, umbla vorba că americanii ne-au trimis

mălai stricat, economia, ruinată de război, era și mai mult vlăguită prin ceea ce se lua pentru a se duce în Rusia, se făceau primele arestări. Partidele din opoziție se agitau, sperau încă în promisiunea Occidentului că Stalin nu va fi lăsat să colonizeze Europa de Est. Aveau loc mereu demonstrații de stradă, terminate adesea cu încăierări, deoarece comuniștii trimiteau detașamente de șoc, înarmate cu bâte, împotriva demonstranților. La Universitate, spiritele fierbeau. Se desfășurau întruniri, fie organizate de noul regim, fie de opoziție. Și nu m-aș încumeta să jur că n-am încercat, atunci, din egoism, să-mi „organizez” o gaură de șarpe, în speranța că tăvălugul evenimentelor mă va ocoli. Mai ales că, în acea vreme, credeam că între politică și viață, când nu le amesteci, e o graniță precisă. N-am luat parte nici la încăierările care pătrundeau, din stradă, între zidurile Universității, nici la adunările care se țineau lanț. Ziare citeam rar. Mă informam, ca mulți alții, din ceea ce se vorbea în tramvai, la frizerie ori în Gara de Est, unde lucram uneori noaptea, la descărcarea vagoanelor de marfă, ca să-mi procur bani pentru cărți, îmi trăiam prima dragoste, care reprezenta pentru mine infinit mai mult decât acordul de la Yalta, nu mă deranja că dormeam într-o cameră fără foc, rece ca o peșteră, și rezolasem problema foamei de o manieră sigură, la cantina studentescă. Dar din toate acestea lipsește ceva. Tragedia României nu avea ecoul cuvenit în sufletul meu. Încât, văzută din perspectiva de azi, „nebunia” mea de epigon, de emul voluntar al lui Don Quijote seamănă, probabil, a „înțelepciune”. Fără să-mi dau seama, mă suiam astfel pe o sârmă, devenind acrobat. Îmi ridicam castele în Spania, într-o perioadă în care închisorile din România începeau să se umple.

Atunci am ratat, de fapt, două șanse. În camera aceea nu mai mare de zece metri pătrați, dintr-o mahala bucureșteană, s-a născut cea mai durabilă, poate, dintre obsesiile mele. Putem rezista la orice, cu excepția ispitei,

zicea Oscar Wilde. Așa s-a întâmplat și cu mine. N-am rezistat ispitei de a mă vedea mai bun decât eram sau de a dori să devin mai bun. Cu timpul, aproape am uitat că Don Quijote e un erou literar, o „minciună artistică”. El a devenit, pentru mine, o plăsmuire romantică în care amănunte din povestea cunoscută de toată lumea, cum ar fi vârsta sau chipul uscat al cavalerului, armura, privirea care vede dincolo de ceea ce vedem noi ori aerul serios cu care pornește la asalt, s-au amestecat cu altele, imaginate de mine sau strânse din realitățile trăite, într-o imagine destul de cețoasă, de vagă, pentru a servi la orice. Pe nesimțite, am ajuns să mă pun în pielea lui, să privesc lumea cu ochii lui, să aud râsetele celorlalți cu urechile lui și să împrumut, să-mi însușesc o parte din idealismul lui orgolios, sub care abia se mai ghicește teama de realitate. L-am transformat până la urmă într-un soi de cauză personală în care mi-ar fi greu să separ, azi, ce ține de reverie, de elanul unei imaginații prea libere, și ce e egoism înfrumusețat. Mi s-a părut normal să devin avocatul lui din oficiu în cărțile mele. Și mai trebuie să adaug, oare, că toți cei care au râs de el mi-au devenit nu numai antipatici, ci și adversari? E vorba, poate, de o utopie prin care am încercat să-mi dau curaj împotriva unor inhibiții, dar, în măsura în care o pasiune poate oglindi calitățile și cusururile unui om, aici, în această utopie, am pus, probabil, tot ce e mai bun în mine ca ardoare și ca naivitate. Sau, cel puțin, așa îmi place să cred.

Numai că locul pe care l-ar fi putut ocupa Don Quijote în mitologia mea personală îmi apare azi din altă perspectivă. Acest „nebun patentat”, care crede că monștrii pot fi înfrânți și că principala rațiune a existenței e dragostea, e cea mai patetică demonstrație pe care o cunosc că lipsa de măsură trebuie dusă până la ridicol, dacă e nevoie, pentru a deveni sublimă, și că o „nebunie”, fie și eșuată, valorează mai mult decât o înțelepciune ce nu se desparte de cântar. Or, eu n-am

fost convins niciodată, din păcate, că, prin credință, se poate muta un munte. Fără să fiu un sceptic adevărat, am suferit de o înclinație a relativizărilor, ca toți cei care nu au norocul să fie înzestrați cu o natură religioasă.

Apoi, la acea oră, Don Quijote ieșise, de fapt, din destinul lui tradițional. Practic, nu mai avea niciunul din atributele cunoscute, nici armură, nici cal. Mai mult: nu știa că pornise un război cu morile de vânt. Se lupta cu un rău real. Devenise un „opozant”, un „rezistent”. La noi, s-a refugiat în munți sau a încercat să spună cu orice risc adevărul. Mie, însă, mi-a trebuit mult timp pentru a ieși din gaura mea de șarpe. Și abia după ce m-am lămurit cât valora „naționalismul” lui Ceaușescu, am înțeles că teroarea n-a fost singura noastră problemă, că o anumită formă de „înțelepciune”, care a bântuit, ca o molimă prin Est, a devenit, fără voie, un aliat al teroarei.

Probabil, și iluziile îmbătrânesc

Sunt câțiva români pe aici, dar nu-i frecventez. Prefer să fiu singur-singur decât singur în grup. Societatea lor mi-ar aminti de fetele care dansează între ele și care nu mi-au plăcut niciodată. Nu mai cred în nimeni și nici că, la om, ceea ce este mai de preț este elanul spre lucruri superioare. Merde! Locuiesc într-o cameră cu podele albastre, la o mansardă, și mă străduiesc să scap de disperare. Fiindcă a trebuit să aleg, să mă agăț de epava care eram ori să-mi închei socotelile. Acum știu că viața e o târfă pe care nu e bine s-o vezi cu ochi romantici, dacă nu vrei să te faci de râs. (Andrei)

Pe peretele din fața mea se află o reproducere cu cincizeci de capete ale lui Christos, așa cum au fost ele închipuite de artiști din toată lumea creștină, în centrul ei, o întrebare: „Care era Isus?”. Puțin mai încolo, e tabloul despre care am vorbit: tatăl meu, călărind un superb cal negru și cu sabia ridicată; de fapt, cum am descoperit, spre marea mea dezamăgire, într-o zi, un desen standard, unde fotografia lipea capul clientului. În spatele meu, se află șase corpuri de bibliotecă ajungând până în tavan, cu cărțile înghesuite pe două rânduri, într-un asemenea hal încât uneori, dacă nu găsesc imediat ce caut, prefer să mă las păgubaș. În dreapta, ferestrele și, între ele, o ușă ce dă spre un mic balcon. Pe masă și sub masă, mormane

de manuscrise. Pe covor, pe fotoliu, ziare și cărți aruncate la întâmplare... Iau și răsfoiesc *Tratatul despre eretici al lui Chastellion*, din secolul al XVI-lea. Prima frază pe care-mi cad ochii sună astfel: *Nous estimons hérétiques ceux qui ne s'accordent avec nous en notre opinion. Și mă pufnește râsul. Această frază a fost scrisă, parcă, azi la București! Mă uit la piatra azvârlită prin geam pe care o păstrez ca pe un fel de trofeu...*

Probabil, curajul e o problemă de optică. Altădată, un adevăr periculos murmurat, scrâșnit, te înălța în ochii tăi. Pentru gesturi minore se întâmpla să stai în alarmă, zile în șir, în așteptarea reacției, în luptă cu gustul scârbos al lașității. Și poate că obsesia demnității nu o au cu adevărat decât cei care au trăit, ca noi, într-un timp al umilințelor. Exageram, desigur, în angoasele mele când îmi ardeam ciornele pentru *A doua poliție*. Nu eram decât o „oaie neagră”, un scriitor pus la index, iar rugurile aprinse la baie aveau ceva caraghios. Dar acea stare de neliniște permanentă, de organizare zilnică a apărării, împotriva amenințărilor, reale sau închipuite, a constituit sursa curajului meu, atât cât a fost. Uneori, îmi vine să spun și azi „nu-mi e frică, nu-mi e frică...”. La ce să-mi folosească, însă, acum curajul? Mă simt ca într-o tranșee goală. Cei care suntem „de altă părere” semănăm, din ce în ce mai mult, perșilor care băteau cu vergile marea, după bătălia de la Salamina. Dacă, altădată, până și o șoaptă era auzită, acum nici măcar țipătul nu mai e auzit. În deplină libertate, poți să vorbești, inutil, cât poțesteți. Iar sentimentul inutilității are, practic, același efect ca frica, dacă nu și mai mare, ducând, încet, dar sigur, la lehamite.

Trebuie să închid fereastra din cauza țânțarilor... Dumnezeu singur știe, probabil, cum au ajuns aceste insecte nesuferite să roiască prin București. Poate că, necurățate dinainte de război, lacurile din jurul orașului au devenit adevărate bălți. Sau poate că apa strânsă, de

la ploi, prin gropile lăsate de buldozere și neastupate încă, e infestată. Ziarele sunt de părere că invazia de țânțari se datorează săptămânilor ploioase și că „escadrilele” pleacă din subsolurile inundate. Am aflat și numele științific al „agresorului”. Se cheamă „culex”. N-ar fi purtător de malarie, dar, oricum, toată lumea se plânge că țânțarii au devenit o pacoste. Deocamdată, pe mine m-au cruțat sau am avut noroc. Nu m-au prea înțepat. Nu sunt, poate, pe gustul lor. Preferă alte victime, mai puțin antipatice... Doar moliile, stârnite de o primăvară agresivă, îmi acordă cinstea de a dori să trăiască în vecinătatea mea, dovedind o mare slăbiciune pentru hainele și puloverele mele. Cu toate că am presărat levănțică prin toate ungherele dulapului, n-am reușit să le demoralizez și să le conving să nu-mi compromită bugetul, și așa destul de precar. Dimpotrivă, au devenit parcă și mai feroce, și mai îndrăznețe. Au ajuns să umble în grup prin cameră. Nu se sinchiesc de nimic, nici de mirosul de tutun cu care, sfătuit de cineva, am sperat să le alung, nici de eforturile mele, din ce în ce mai slabe, mai lipsite de convingere, de a le speria. Mă fac să mă simt ridicol când încerc să le prind. Au o specialitate demnă de invidiat de a evita, de a zădărnici orice lovitură. Și, exceptând momentele când mă enervez, am început să am o psihologie de învins în fața lor. Am ajuns la concluzia că nu prea are rost să mă lupt cu ele. Mai ales că moliile simt, parcă instinctiv, că Dumnezeuul moliilor le ocrotește în camera mea. De câte ori aprind lumina, aștept să-și facă apariția prima dintre ele, zburând în zigzag. Cam într-un minut, cel mult două, începe baletul. Mișcări elegante, lunecoase, iuți, frânte brusc, pentru a fi reluate cu oarecare indolență la alt nivel. Își permite chiar să fie obraznică, să mă provoace, să mă sfideze. Repeziciunea cu care își schimbă direcția o ajută să mă păcălească. Am fost slab, în școală, la științele naturale, nu știu nici măcar cum se înmulțesc moliile, iar abilitatea lor mă descurajează. Așa că mai bine mă prefac că nu le

observ... Găsesc niște instrucțiuni prin care judecătorii secolului al XVI-lea erau puși în temă cum să ancheteze femeile care aveau legături desfrânate cu diavolul: „Dacă acuzata nu recunoaște existența Satanei, recunoaște singură că nu crede în cele afirmate de textele sfinte și trebuie pedepsită. Dacă-i atribuie prea puțină putere, e o eretică. Dacă-i atribuie prea multă, e orbită de Necuratul și nu mai e nicio îndoială că se numără printre slujitorii Diavolului”... Sofism perfect! Nu există nicio scăpare din el. Orice suspectă era dinainte condamnată... Asta-mi aduce aminte de o ironie a lui Andrei care pretindea că și în mine se află un sofist, gata mereu să ridice capul pentru a-mi demonstra că am avut dreptate să..., că soluția cea mai bună e cea la care m-am oprit..., că alții sunt de vină când nu înțeleg ce înțeleg eu... M-am grăbit totdeauna să-mi găsesc scuze, justificări, să mă consolez, reușind, uneori, să-mi privesc mai concesiv defectele, ba chiar să le consider calități, pentru a le suporta mai ușor... Mă tachina că-mi place să despic firul în patru, în opt, în șaisprezece și așa mai departe, dar îmi găsea și o circumstanță atenuantă: „Acest viciu nu e străin de un obicei românesc de a evita sau de a exagera evidențele pentru a putea pretinde că nu suntem înțeleși”. Mi-a și citat o remarcă a ambasadorului britanic la București dintr-un raport trimis în anii '30: „Într-o țară unde se produce un nou zvon la fiecare jumătate de oră, e ușor să se ajungă la exagerări”...

Străinii ne consideră, probabil, „prea pasionali” sau și mai rău. Nu-și explică de ce discuțiile noastre seamănă cu un vacarm greu de suportat. Și cum să-și explice, câtă vreme nici noi nu suntem în stare să-i lămurim? Trec aproape zilnic prin Piața Universității, cea mai romantică și cea mai hulită piață a Bucureștiului, unde nu lipsesc niciodată florile și polițiștii. Florile sunt pentru cei morți. Polițiștii, pentru cei vii. Sunt mereu discuții aprinse acolo. Politice, bineînțeles. Și fără nicio finalitate. Am mai vorbit,

cred, despre o deviză văzută deasupra intrării în aula Universității din Uppsala, care, altădată, mi s-a părut simplă și clară: „A gândi liber e mare lucru. A gândi corect e și mai mare lucru”. Acum, nu mai sunt sigur că totul e atât de simplu. Cine stabilește ce e corect și ce nu e corect? Nu mai sunt sigur nici că putem spune liniștiți: „un popor care-și păstrează zeii și limba în care gândește e liber”. Care sunt zeii noștri? Și mai este limba română, oare, limba română pe care o foloseau părinții noștri? Dincolo de termenii noi, de schimbările inerente și de ravagiile produse de „limba de lemn”, trebuie să acceptăm că în anii regimului comunist ne-am deprins, de voie, de nevoie, să întrebuițăm o limbă specială, „acrobatică”, în care tăcerile au uneori mai mult tâlc decât cuvintele, iar vorbele în doi peri abundă. Cărțile apărute în acest timp stau mărturie. Ne-am obișnuit să spunem ce vroiam să spunem cu jumătate de voce sau aluziv, prin parabole, prin fraze cu dublu sens, ca într-un joc de oglinzi, contând pe complicitatea cititorilor care, la rândul lor, s-au specializat într-o lectură radiosopică, necunoscută cititorului occidental care n-are nevoie să citească printre rânduri. Confruntarea cu cenzura ne-a obligat la o rafinare a ipocriziei, a „abilității”, deoarece numai voalat, ascuns, adevărul putea pătrunde în cărți, dacă vroiai să nu-l amesteci cu jumătăți de minciună. Și, cu timpul, această artă „acrobatică” de a te folosi de simboluri, de un limbaj esopic, echivoc, însă foarte clar pentru un auz exersat, cum a devenit, prin forța împrejurărilor, auzul celor din Est a ajuns la o mare virtuozitate. Destul de des, cenzura se vedea nevoită să se prefacă, să lase impresia că n-a înțeles un subtext, pentru a evita să declare cu voce tare ce anume a înțeles.

N-aș fi bănuir, totuși, în ruptul capului că, în loc să ne scoată la liman, coborârea de pe sârmă ne va arunca într-o criză. Cu ani în urmă, orice volum nou, semnat de un scriitor de oarecare notorietate, devenea un mic eveniment. Se formau cozi în fața librăriilor și, de regulă,

cartea se epuiza în câteva ore. Aveam sentimentul că eram așteptați, că fiecare șoaptă era auzită, iar aceasta te făcea să te simți răsplătit pentru toate umilințele „acropației”, stimulându-te să mergi mai departe. Nici măcar când o dispoziție transmisă redacțiilor și editurilor m-a transformat în „scriitor interzis”, nu m-am abătut de la ritualul zilnic. Mă așezam în fiecare dimineață, de cum mă trezeam, în fața mașinii de scris și nu mă ridicam până la prânz. Speram că, într-o zi, interdicția se va ridica. În schimb, acum, nu reușesc să termin nicio carte. Și nu sunt singurul în situația asta. O vreme, nu m-am mirat. Impasul mi se părea normal. Revoluția n-a fost o chermезă. După astfel de traumatisme, trebuie să-ți regândești viața din temelii. Dar impasul se prelungește, văd. Unii au și renunțat, se pare, la profesia de scriitor. Sau apucat de afaceri sau au intrat, cu arme și bagaje, în politică. Alții așteaptă. Ce? Dacă-i întrebi, dau vina pe atmosferă. Lumea se mărginește să citească ziare, e preocupată de creșterea prețurilor, e dominată de griji și patimi care o înstrăinează de vechile tabieturi, nu prea mai are răbdare să se cufunde în lectura unei cărți. Frumoasa noastră mândrie că avem cititori mai mulți și mai devotați decât există, proporțional, în Occident riscă să devină o amintire. Vom asista oare la o agonie a culturii după ce, sub dictatură, cultura a rezistat? „Pe sârmă”, în ciuda tuturor spaimelor, disperărilor și precauțiilor, aveam o busolă interioară care mă ajuta să cred într-o țintă și-mi asigura un relativ echilibru. Acum, n-o mai am. Nu mai știu nici spre ce mă îndrept, nici dacă merită efortul. Fiindcă nimeni nu se sinchisește de ceea ce spunem, curajul și-a pierdut sensul. Nu știm ce să facem cu libertatea, de aceea ea ne descumpănește și, deocamdată cel puțin, e mai necreatoare decât „acropația”. Pe scurt, pentru prima dată mă tem că războiul cu morile de vânt nu e străin de ridicol. Și încă nu găsesc tăria să zic: „ei, și?”.

Pe balcon, praful s-a strâns gros de două degete. Zidurile casei și-au schimbat culoarea, au devenit, la fel ca plopul de peste drum, cenușii. Există în oraș, în cartierele demolate de Ceaușescu, nenumărate grămezi de moloz, pe care nu le ridică nimeni, care dospesc la soare și pe care vântul le împrăstie, treptat, într-un fel de ceață prăfoasă, când nu plouă. Încât, dacă nu e mângă pe stradă, e praf. Prima mașină care trece pe lângă tine stârnește un mic nor care te învăluie. Să te înfurii? Împotriva cui? Praful nu e decât o parte a fatalităților care ne urmăresc. El a ajuns să facă parte din viața noastră, ca bășcălia și ca disperarea. În zadar, stai cu ferestrele închise toată ziua. Prin cele mai mici crăpături, praful reușește să se strecoare, nevăzut, cu neputință de oprit, și se depune pe toate lucrurile din casă. Unde mă uit, mă îngrozesc. Văd numai obiecte acoperite de praf. Șters, reappare a doua zi. Dacă am nevoie să iau mai multe cărți din bibliotecă, descopăr la urmă că mi s-au înnegrit degetele și că trebuie să mă duc la baie să mă spăl pe mâini. Dar cât praf înghit din pricina acestei forme originale a istoriei de a-ți viola intimitatea, prefer să nu mă mai gândesc... Tot din pricina multelor case demolate, Bucureștiul e invadat de șobolani. Nu mi-am imaginat că subteranele orașului ascundeau și asemenea surprize. În zilele revoluției s-a vorbit insistent despre un oraș secret, construit sub pământ din ordinul lui Ceaușescu și dotat cu toate ^ele necesare, de care s-ar fi folosit teroriștii. Acum nu se mai suflă un cuvânt despre asta. Am rămas cu șobolanii care, atunci când se plictisesc să umble pe țevile de canalizare, îndrăznesc chiar să se plimbe pe acoperișuri. Noaptea la rând am auzit unul rozând parchetul undeva sub bibliotecă. Într-o zi, vecina mi-a spus că l-a zărit pe acoperiș, tolănit pe tablă, la soare. Zicea că e un șobolan enorm. De câțiva timp, însă, nu l-am mai auzit. M-a lăsat să-mi petrec nopțile singur, tulburat doar de câte un câine care latră.

Câinii vagabonzi, care bântuie peste tot, sunt și ei o

consecință a demolărilor. Evacuările se făceau în grabă, proprietarii erau siliți să-și strângă lucrurile, adeseori, într-o noapte, uneori cu buldozerul la poartă, și bieții câini se trezeau părăsiți. Rămași fără stăpâni, ei continuau să păzească ba o pivniță goală, căscată la soare, ba o scară veche, care nu mai ducea nicăieri sau chiar simple mormane de moloz. Mulți se întorc și acum, în fiecare seară, să doarmă pe maidanele din cartierele distruse, după ce au hălăduit pe străzi ori au așteptat, în marginea piețelor, ca un trecător milos să le arunce ceva de mâncare. Pe unii, vagabondajul i-a înrăit. Mârâie dacă te apropii de ei, își arată colții și se uită urât, cu ochii tulburi, gata să se repeadă dacă vrei să-i alungi cu pietre. Bieții câini nu-și dau seama că, pe locurile de care îi leagă fidelitatea, rățăcesc, de fapt, într-un cimitir. Își închipuie, probabil, că stăpânii lor vor reveni. N-au de unde să știe că așteaptă în zadar, că niciodată casele, curțile pe care le-au apărat nu vor mai fi ce-au fost. Ei nu se pricep, se pare, decât să fie credincioși, de aceea nu mai au scăpare. Umblă de obicei în haite, dar cei mai mulți dorm singuri. Fiecare pe grămada sa de moloz. Din timp în timp, auzind zgomote, deschid ochii. Nu cumva au visat urât? Nu, n-au visat...

Cu grădinile lui multe, cu lumina lui specială, în zilele cu cer senin, cu clădirile lui, dintre cele două războaie, foarte cochete și, în același timp, neostentative, Bucureștiul ar fi putut fi, și azi, „micul Paris”. Dar n-a fost să fie. Avem, în schimb, „Casa Scânteii”, construită în cel mai pur stil stalinist, avem monstruoasa „Casă a poporului”, ieșită din megalomania lui Ceaușescu, un fel de caracatiță monumentală, căreia va fi greu să i se dea o întrebuintare, avem cartierele depersonalizate, cu monotonia lor ucigătoare, care nu spun străinilor nimic despre noi...

... și simt nevoia să-mi insuflu un fel de încăpățănare donquijotescă, deoarece, poate, și iluziile îmbătrânesc.

Când a avut loc invazia minerilor în București – ocazie cu care mi s-a cerut moartea –, mă aflam, întâmplător, în străinătate. Cineva m-a întrebat atunci dacă nu-mi era frică să mă întorc acasă. Am publicat în *Le Monde* un articol care se încheia cu această frază: „Mă întorc să disper între ai mei”.

Și nu exageram. Era exact ce gândeam. Nu m-am schimbat de-atunci decât într-un singur sens. Am impresia că sunt atât de obosit sufletește, încât s-a uzat însăși capacitatea mea de a dispera, ceea ce e un simptom alarmant, disperarea fiind, uneori, o formă a vitalității. Niciodată nu mi-aș fi închipuit că voi descoperi tocmai aici, între ai mei, că *homo homini lupus* nu e o născocire calomnioasă a poezilor și a filosofilor. Ne-am isterizat cu toții, am devenit o societate de lupi liberi și hămesiți. Și cum să accept că frica ne ținea laolaltă, iar libertatea ne învrăjbește? Mă tem să nu alunec în mizantropie și, de fapt, asta mă sperie cel mai mult. Fiindcă este răul cel mai mare care i se poate întâmpla unui om. Dacă-ți pierzi total încrederea în alții, nu-ți mai rămâne decât infernul din tine.

Nu prea am ce noutăți să-ți mai dau de aici. Cum zicea Michaux: „Totul merge bine. Situația nefericirii prosperă”. Să precizez doar că la puțin timp după revoluție, cuvântul „probabil” aproape a dispărut din discuții. Cenușul s-a albit ori a devenit negru. Nu mai există, se pare, opinii intermediare, totul s-a radicalizat, într-un sens sau altul. Ceea ce sperasem să fie o luptă liberă de idei nu e decât un război civil verbal, în care fiecare strigă „da” sau „nu”, fără să-și piardă timpul cu îndoieli sau cu alte fleacuri de genul acesta. Dar nici tu nu excelezi, din câte văd, în materie de dubii. Îți place, nu-ți place, ai rămas reprezentativ pentru o lume pe care nu înțeleg de ce o renegi.

Mai e posibil un dialog Est-Vest?

Ar trebui să te obișnuiești cu gândul că lumea e cum e. Vorbești și, într-o zi, constăți că nu te aude nimeni. Atunci, vorbești mai tare. Până obosești. Apoi, într-o altă zi, descoperi că nici tu n-ai auzit ce-au spus alții. Ai fost ocupat să te faci auzit. Cum s-ar zice, fiecare cu egoismul său. Unii, cu egoismul de a vorbi. Alții, cu egoismul de a nu-i asculta. Probabil, e un basm pretenția că oamenii comunică. (Andrei)

În ultimele decenii, un est-european era ușor de recunoscut la Paris, după felul cum se uita în vitrine și după nenumăratele ticuri pe care le creează sărăcia. Umbla din magazin în magazin, să caute „ceva” care nu se găsea la el acasă, dar nu se hotăra de teamă să nu-și facă praf prea repede mica sumă de franci de care dispunea. Cunosc bine condiția penibilă în care se găsea un român ajuns „unde va în Vest”, după lungi așteptări și spaime că nu i se va permite să plece, și-mi dau seama azi că ea mai degrabă ne-a izolat decât ne-a deschis spre Occident. Aproape totdeauna călătorul român se vedea nevoit să locuiască la hoteluri periferice, ieftine, ori să caute pe cineva cunoscut la care să înnopteze. Dacă mergea cu mașina, trebuia să-și umple portbagajul cu alimente și cu canistre de benzină. Nu intra în restaurante decât invitat și își număra cu spaimă francii sau dolarii puțini totdeauna, de care reușise să facă rost cu sacrificii greu de imaginat, trebuind să fie atent la fiecare fleac cumpărat. Și pe deasupra, colinda străzile cu sentimentul

că nu știa când va mai avea ocazia să ajungă acolo. Aceste experiențe jenante ne-au creat cu timpul o psihologie contradictorie. Pe de o parte, ne-au dat senzația că eram priviți ca niște europeni de categorie inferioară, că eram tratați ca niște provinciali ai Europei. Pe de altă parte, ne simțeam rău înțeleși și frustrați. Veneam dintr-o țară cu numeroase valori, dar ce știa Occidentul despre noi? Occidentul îi cunoștea pe Dracula și pe Ceaușescu. Mulți nu cunoșteau nici măcar numele poetului nostru național, în vreme ce, la noi, aproape orice elev de liceu poate bolborosi, cred, un vers de Lamartine. Asemenea revelații descurajante ne dădeau, uneori, un impuls negativ. Dacă eram socotiți „provincialii Europei”, ni se părea normal să dăm cu tifla celor ce ne priveau de sus doar fiindcă destinul ne-a așezat printre victimele Yaltei, iar, de aici, mai era puțin până la un complex invers, de superioritate, forma cea mai rea a derutei în care ne-am văzut târâți.

Aproape fără să ne dăm seama, psihologia noastră s-a complicat și s-a deformat. Frustrările au activat vechi dezamăgiri, transformându-le în resentimente. Ne-am amintit cum, prin '46, '47, diplomații apuseni erau chiar agasați de cererile regelui și ale frunțașilor opoziției de a pune piciorul în prag încălcării acordurilor semnate cu Stalin. Și de ce ni se reproșa mereu resemnarea? Care era vina noastră? Că nu doream să putrezim prin beciurile Securității, prin pușcării, sau să renunțăm la orice visasem să facem în viață? Dar lucrurile nu se opreau aici. Contrariați și, totodată, fascinați de „lumea liberă”, nu eram conștienți că însuși conceptul de libertate fusese corupt în Estul Europei. Pentru noi, libertatea a însemnat mulți ani și, în bună măsură, mai înseamnă și azi doar ieșirea din cușcă. Închiși într-un „paradis” înconjurat cu o cortină de fier, constrânși să ne fie frică și, totodată, să constatăm zilnic că, prin frica noastră, îi ajutam pe cei care ne înfricoșau să ne înfricoșeze și mai mult, am uitat că libertatea are propria ei ordine. Ne-am format o

imagine falsă, denaturată, „sălbatecă”, aş zice, a libertăţii, din pricina căreia suntem şi azi descumpăniţi. După revoluţie, o vreme, poliţia n-a îndrăznit să oprească nicio maşină, pe stradă, oricât de flagrant erau încălcate normele de circulaţie. Şi era fatal ca această „sălbăticie” să ne pună în conflict unii cu alţii, să stimuleze germenii haosului şi anarhiei.

De fapt, nu sunt sigur că vorbele mai au acelaşi sens în Est şi în Vest, că un occidental m-ar înţelege azi dacă i-aş spune că, la noi, „înţelepiciunea” s-a situat de partea teroarei, în timp ce „nebunii” reprezentau ţinta principală a represiunii. Limba noastră „acrobatică” îl sâcâie, cred, şi-l oboseşte. De ce să caute în subtext ceea ce trebuie să spună textul? Prea multă jonglerie. Mă tem că niciuna din cărţile care, la noi, s-au vândut pe sub mână şi au jucat un rol subversiv nu are şanse să-l tulbure.

Această „cortină psihologică” ţine şi de faptul că mulţi occidentali şi-au format, din câte mi-am dat seama, o imagine oarecum convenţională despre regimurile totalitare comuniste: lagăre de concentrare, sute de mii de victime, închisori, străzi înţesate de agenţi, fotografii ale „conducătorilor”, discursuri isterice, urmate de ovaţii. Eventual, au văzut şi cozile la care românii aşteptau cinci sau şase ore, în ploaie ori pe ger, ca să cumpere oase şi un pachet de unt, dacă nu se sfârşeau tocmai când ajungeau ei la casă. Nu toţi înţeleg, în Occident, ce uriaşă diferenţă este între o dictatură „clasică” şi o dictatură comunistă... într-o dictatură clasică, poliţia confiscă strada şi toate locurile publice, interzice presa liberă, interzice întrunirile, partidele politice, dreptul la asociere şi, fireşte, dreptul la opinie. Dar proprietatea privată rămâne. Statul, într-o asemenea dictatură, nu are chiar toate mijloacele pentru a te strânge de gât. Cineva dat afară dintr-o slujbă de stat poate găsi o slujbă la un patron. Pe când, la noi, statul a devenit repede unicul patron. El hotăra cine putea vinde cărţi într-o librărie şi

cine putea fi paznic la un garaj. Dacă statul te considera suspect și nu mai vroia să lucrezi nicăieri, nu mai lucaai absolut nicăieri. Deveneai un ciumat. În final, un singur om dispunea de soarta tuturor. Ceaușescu decidea și ce firme puteau exista, câte balcoane putea să aibă o casă, dacă restaurantele trebuiau să aibă perdele sau nu, la ce distanță trebuiau semănite boabele de porumb. O dispoziție oficială stabilise că dacă mirele și mireasa își invitau rudele și prietenii la un local public, după ceremonie, era interzis să stea mai mult de șase persoane la o masă. Nimic nu era lăsat la întâmplare, pentru ca individul să vadă că nu mai însemna nimic decât ca șurub într-un mecanism. După ce s-a decis ce se cădea să citim și ce nu se cădea să citim, ce filme aveam dreptul să vedem și ce filme nu aveam dreptul să vedem, s-a hotărât și câți copii să creștem, și ce urma să învețe ei la școală, a cui moarte putea fi anunțată și a cui moarte trebuia trecută sub tăcere, într-un asemenea regim ai de ales, în genere, nu între a fi liber și a nu fi liber, ci între a fi și a nu mai fi deloc. Iar „acrobația” devenea aproape o lege. Am notat undeva în jurnal o întâmplare petrecută la liceul „Gheorghe Lazăr”, unde mai mulți profesori de matematică au fost convocați, în preajma examenului „de treaptă”, pentru a fi repartizați pe comisii la diverse școli din București. Când au fost comunicate subiectele date, între timp, unul dintre profesori a observat că al treilea subiect era în afara programei. Ceilalți profesori l-au susținut și, cu toții, au cerut schimbarea subiectului incriminat. O persoană de la prezidiu s-a ridicat atunci, a încruntat sprâncenele și a amenințat: „Subiectele au fost aprobate de minister, tovarăși!”. Toți au tăcut. S-au dus la comisii și au depunctat tezele pentru nerezolvarea unui subiect neregulamentar... Ne aflam, parcă, într-o mare tabără militară, unde totul depindea de ordinele date și cuvântul cel mai des folosit era „disciplina”; o disciplină potrivit căreia „omul nou” trebuia să aprobe zgomotos tot ce i se cerea să aprobe, inclusiv propria sa degradare.

La un moment dat, am descoperit că nu puteam alege decât ce anume vroiam să pierdem. Am ezitat, deci, nu numai din cauza a ceea ce era detestabil în noi, ci, de cele mai multe ori, probabil, din cauza a ceea ce încercam să apărăm. Și cum să priceapă cineva care a fost mereu liber anormalitatea trăită de noi, vreme de decenii, ca „normalitate”? Am impresia că aici e cheia problemei. Întrucât ceea ce n-are cum să știe un occidental e că „anormalitatea” în care am trăit a sfârșit, într-o zi, prin a ni se părea „normală”. Devenise „normal”, în sensul că nu mai mira pe nimeni, să dormim în frig iarna, să ne hrănim cu „gheare”, tăiate de la păsările care se exportau, să vedem cum se dăruie biserici, să auzim că o altă carte a fost cenzurată. Nu mai surprindea pe nimeni minciuna. Devenise „normală”! Cu atât mai normală cu cât până și organizatorii minciunii trebuiau să mintă și să ceară să fie mințiți. Ceaușescu știa, cu siguranță, că statisticile care i se prezentau erau „dezinfectate” cu grijă de orice adevăr neplăcut, cum erau dezinfectate florile care i se ofereau. Dar nu mai putea proceda altfel. Trebuia să se lase mințit și chiar să organizeze propria sa îmbrobodire, ca să poată menține minciuna oficială. Nimeni nu se mai mira că ni se vorbea despre „cele mai înalte culmi de civilizație și progres” în timp ce totul se degrada în jurul nostru din ce în ce mai mult, că „negrul” era transformat, în văzul lumii, în „alb” și invers. Era o practică *normală*. Cuvintele încetau să mai aibă un sens precis, din moment ce nefericirea era metamorfozată, dintr-o trăsătură de condei, în recunoștință. Și, cu timpul, aproape n-am mai știut ce era normalitatea normală. Nu mai vedeam decât anormalitatea „normalizată”. Ni se părea că, într-o lume ca a noastră, așa era normal să se petreacă lucrurile, ca sinceritatea să devină „o nebunie”. Realitatea îți amintea la fiecare pas că trebuie să fii atent ce spui, cui spui, dacă vroiai să nu intri în atenția Securității, de aceea neacceptarea anormalității ca pe un fapt normal părea nu

atât un act de curaj, cât un semn de uzură a instinctului de conservare. Așa am devenit specialiști în mersul pe sârmă, când am descoperit că nimeni nu se mai mira de nimic, că acrobația părea normală, că răul se banaliza, intrase în gesturi, în vorbe, în reflexe, în viața zilnică. Navigația între Scylla și Charybda a fost o glumă în comparație cu senzația cu care am trăit noi, atâția ani, că adevărul e o pastă care poate lua orice formă. Nu teroarea directă i-a determinat pe cei mai mulți să devină acrobați, ci descoperirea îngrozitoare că, într-o asemenea anormalitate, singurul lucru normal era să nu te dai de gol. Dezastrele de scurtă durată, cum ar fi un război, te pot omorî, dar nu ajung să facă răul să pară „normal”, pe când în dezastrele de lungă durată, cum a fost cazul nostru, anormalitatea te înghite ca o apă. Valorile normale se uzau una după alta. Solidaritatea cea mai simplă, care face din om un „animal social”, ceda locul singurătății, iar frica se arăta, în multe cazuri, mai puternică decât prietenia... Și poate că acesta e chiar infernul: răul banalizat...

... mi-ai cerut să-ți dau un exemplu prin care să-ți dovedesc de ce cred eu că un occidental n-are cum să ne înțeleagă, deoarece vorbim două limbi diferite. Ei bine, iată-l. Prin iarna anului 1985, după ce romanul meu Un om norocos a fost demascat, într-un fel de proces public, ca fiind „dușmănos”, m-au căutat doi gazetari de la Le Nou vel Observateur. Nu m-au găsit acasă. Era într-o marți. Când am venit seara, am găsit un bilet din partea lor, o foaie ruptă dintr-un bloc-notes, pe care era scris cu pixul: Nous sommes passes mardi. Nous passerons jeudi à 17 heures. Și urma o iscălitură, în aceeași seară, o mașină a Securității s-a postat peste drum de casa mea. A doua zi, mașina era tot acolo, cu doi inși înlăuntru care nu se fereau să fie văzuți. În ultimii ani, Securitatea nu mai ținea să fie discretă. Dimpotrivă, urmăritorii vroiau să fie observați, erau în stare să-ți dea ghionturi ca să te

oblige să-i vezi, să te sperii. Și n-am avut curajul să stau de vorbă cu cei doi gazetari francezi. Le-am lăsat o scrisoare, în care le-am explicat că încă mai speram să-mi pot publica în România cărțile, adăugând că erau urmăriți, și am plecat de-acasă joi după-amiază, reîntorcându-mă abia noaptea, cu o senzație rea, de umilință, pe care numai gândul că, indiferent de motive, te-ai dovedit laș, ți-o poate da. După un timp, am ascultat la Europa liberă reportajul publicat de Le Nouvel Observateur. El mi-a lăsat un gust amar. Se afirma acolo, cam disprețuitor, că românii nu îndrăznesc să vorbească. E simplu să judeci un coșmar din afară!

Dacă aș fi acceptat să mă întâlnesc cu cei doi gazetari francezi, toate ușile redacțiilor și tipografiilor mi s-ar fi închis în nas, din ordin. Eram, deja, suspect. Cum zice Rilke, se făcea larg în jurul meu. Unii mă ocoleau. Puțini mă mai căutau la telefon. Așteptam de câteva luni ca un manuscris al meu, trimis de editura Cartea Românească în tipografie și pus deoparte în urma unei dispoziții oculte, să fie dat, în sfârșit, la cules. Și de ce să mint? Nu eram pregătit pentru o singurătate și mai mare. Dar nu asta, în primul rând, m-a făcut să par, atunci, un om speriat. În mod sigur, cei doi gazetari francezi n-au priceput că un regim de felul aceluia de la noi se definește nu doar prin fărâdelegile pe care le săvârșește, ci și prin dilemele pe care le pune. Locuiau într-un hotel de lux, bine încălzit, unde românii obișnuiți nu aveau acces, stăteau aici câteva zile, cu un pașaport franțuzesc în buzunar, nu riscau decât, cel mult, să fie expulzați, pe când eu rămâneam să aștept concedierea fiului meu de la revista Rebus unde lucra. Ceea ce nu avea cum să priceapă un occidental era că dilema mea nu se reducea la „a-mi fi frică sau a nu-mi fi frică”. Dacă ar fi fost de ales numai între frică și curaj, lucrurile ar fi fost mai simple. Cel mai greu de suportat nu era gândul la consecințele ce mă priveau direct, ci răul produs, involuntar, celor pe care îi iubeam. Problema cea mai chinuitoare nu era „ce se va

întâmpla cu mine”, ci dacă aveam sau nu dreptul să decid și în legătură cu destinul altora. Depravarea regimului comunist tocmai pe asta se baza, în fond, pe șantaj.

Să-ți mai relatez o întâmplare petrecută câțiva ani mai târziu, când în urma unui protest, semnat împreună cu alți șase scriitori, numele meu nu mai putea fi pomenit nici măcar la mica publicitate, în perioada aceea nu mai găseam aproape nimic în cutia poștală. Corespondența îmi era foarte strict triată. Nu aveam domiciliu forțat, nu mă oprea nimeni dacă vroiam să ies în oraș, în schimb golul din jur îmi dădea, aproape fizic, senzația de nonrealitate. Mă aflam parcă pe un coridor unde ușile se închideau una după alta, în fața mea. Atunci mi-am dat seama că stresul izolării poate acționa ca o boală, că singurătatea fusese inclusă printre mijloacele de teroare. Într-o seară, o voce lăbărtată l-a convocat pe fiul meu, pentru a doua zi, la o „discuție”. Am bănuț imediat despre ce era vorba și n-am închis ochii aproape toată noaptea. Dimineața, i-am propus fiului meu să se delimiteze de mine, dacă va fi nevoie, ca să nu aibă neplăceri. Ne aflam la bucătărie. El era îmbrăcat, gata de plecare. Își pregătea o cafea. Pusese ibricul pe aragaz și aștepta să fiarbă apa. M-a ascultat, un timp, privind pe fereastră, după care m-a oprit, punând punct frazelor mele cu un „fii serios” care nu admitea replică... A fost una din situațiile tipice pentru genul de dileme puse de un regim totalitar în care, orice alegi, pierzi. Fiindcă un asemenea regim se pricepe bine la un singur lucru, să organizeze aproape pervers nefericirea.

Dar toate acestea au, probabil, un sens numai pentru noi. În ce măsură pricepe Occidentul ce s-a petrecut, în realitate, în Est? La treisprezece ani, eu am văzut Bucureștiul împânzit de uniforme germane. La optsprezece ani, l-am văzut împânzit de uniforme rusești. Am simțit pe pielea mea cele două pietre de moară între care a fost prins acest secol, măcinat până la sânge între ideologii. Revoluția m-a găsit la șaiszeci și trei de ani. Am

îmbătrânit într-o anormalitate cu care, treptat, m-am obișnuit. Cum să explici asta unui om deprins să despartă ce e „normal” de ce e „anormal” și care judecă anormalitatea cu o logică normală? Există riscul, cred eu, ca în continentul care l-a dat pe Descartes să opereze la sfârșitul acestui secol două logici diferite. Una, pragmatică și egoistă, a Vestului. Cealaltă, resentimentară și derutată, a Estului. Spunând aceleași cuvinte, spunem, de fapt, de multe ori, lucruri diferite. Unde poate duce asta, aproape că nu mai trebuie precizat.

Bănuiesc ce va zice Andrei. Că Occidentul are propriile sale probleme. Și că era normal să se apere. Așa e, există și un revers al medaliei, n-ar fi corect să judecăm numai din perspectiva noastră. Dar îmi e greu să mă împac cu ideea că am putea-o lua de la capăt.

Primum vivere

Bătrânul chinez îi scrie în fiecare săptămână unei femei pe care o așteaptă de mulți ani și care-l amână sub diverse pretexte. A înțeles că e mințit, dar nu renunță. Continuă să-i scrie și să aștepte. Luni seara, la aceeași oră, îl aud totdeauna ieșind pe coridor. Închide cu grijă ușa, după care coboară și se duce la poștă. O să-i vorbesc într-o zi despre Don Quijote, mărturisindu-i că-l invidiez pentru încăpățânarea lui. Eu n-am mai întâlnit dragostea după ce singura femeie pe care am iubit-o m-a părăsit. Nici să mă călugăresc n-am avut curaj. Ziceam că stau cu un picior în metafizică și altul în viață, dar, la drept vorbind, am stat cu amândouă în noroiul unde m-au azvârlit „tovarășii”. Aici, am încercat o mie de meserii și le-am detestat pe toate. Nimic serios nu mi-a reușit. Am ajuns un ratat perfect. Din cele șapte vieți pe care românul le are, se zice, „în pieptu-i de aramă”, eu n-am avut parte decât de una distrusă. Uneori, când am insomnii, mă gândesc la anii când visam să ajung profesor universitar și să țin la Universitate un curs în care să-i fac pe studenți să priceapă de ce erau nihilista de părere că o pereche de ghete e mai importantă câteodată decât întreaga operă a lui Shakespeare. Habar n-aveam pe atunci că, mai

târziu, voi fi bun să țin dizertații numai despre ratare. Cu toate că, sincer să fiu, vreau să văd ce mi se mai poate întâmpla. În privința aceasta, am o curiozitate aproape bolnăvicioasă. Știi ce fac acum? Mă întreb de ce zicea Proust că sunt nopți în care numai îndrăgostiții și muribunzii nu dorm. Eu nu intru în niciuna din aceste categorii. Și totuși stau să ascult oceanul. (Andrei)

Am adormit cu lumina aprinsă, îmbrăcat, și pe la miezul nopții m-am trezit fiindcă îmi bătea lumina în ochi. M-am dezbrăcat, mi-am pus pijamaua, am stins lumina și am readormit. Numai că am avut un coșmar, un vis caraghios, care mi-a stricat somnul. Un individ, cu doi dinți de metal alb în față, îmi explica în șoaptă de unde vine „ovație”. Un general roman era primit în triumf la Roma după o victorie în care ucisese cel puțin cinci mii de soldați inamici. Dacă ajungea numai la 4.999, trebuia să se mulțumească cu o „ovație”, numită așa deoarece se sacrifică în cinstea sa o oaie, *ovis*. După o pauză, individul a adăugat cu aceeași voce moale: „Dacă află Ceaușescu asta, se face foc. Va trebui să-i arestez pe toți cei care știu latinește”. Și rânjea. „Ce părere ai?” Mă pregăteam să-i spun că eu nu mă mai descurc de mult într-o pagină din Tacit, dar nu mi-a lăsat timp. Și-a înfipt privirea, rea, sfredelitoare, în ochii mei și a repetat întrebarea pe un ton batjocoritor: „Ce părere ai?”. M-am speriat, m-am zăpăcit și am bâlbâit ceva perfect idiot care, culmea, părea o provocare: *Primum vivere, deinde philosophari*. În aceeași clipă, am înghețat. Ce mă apucase să zic tocmai asta? M-a năpădit frica. Am vrut să plec, însă individul m-a prins de braț și m-am trezit cu o senzație dureroasă la încheietura mâinii... Hitler zicea că somnul este singura afacere privată. Greșea. La peste trei ani de la împușcarea lui Ceaușescu, nu pot să fiu sigur că, lunecând în somn, voi fi în siguranță. Subconștientul meu e, se pare, un adevărat viespar. Și cât de convins am fost

odinioară că nu doar somnul, ci însăși viața mea însemna o afacere privată!

Mă revăd într-o dimineață din septembrie 1944. Era la două sau la trei săptămâni după trecerea României de partea aliaților. Ploua mărunț, iar pe cer se târau nori dezlânați. Așteptam în Lisa începerea anului școlar, ca să plec la Făgăraș unde urma să absolv ultima clasă de liceu. Prin geamul aburit de ploaie, zăream un nuc bătrân, cu frunzele zdrențuite. Fusesse „bătut” în ajun cu prăjina. De câteva zile, satul trăia în panică. Se anunțase venirea primei coloane militare rusești. Se vorbea de jafuri, de animale rechiziționate, de violuri și, într-o primă fază, țăranii din Lisa avuseseră de gând să sape tranșee, să se apere. Pe urmă au înțeles că nu puteau ei, o mână de oameni înarmați cu topoare și furci, să țină în loc o armată pe care blindatele germane nu reușiseră s-o oprească. N-au mai săpat tranșee, dar au „bătut” nucii, cu toate că nucile nu erau coapte încă, au cules în grabă merii, au ascuns vitele, după care s-au ascuns și ei prin case, prin șuri, de frica noilor noștri aliați. În ziua fatală, ulițele erau pustii. Nici pe la porți nu se vedea nimeni. Când și când, câte un câine inconștient lătra. În rest, se așternuse peste tot satul o tăcere de moarte. Deodată, în această tăcere s-a auzit un zgomot, un fel de tropăit surd, care se întărea din ce în ce mai mult, până ce ulița noastră a fost invadată de o coloană lungă, nesfârșită parcă, de uniforme verzui, decolorate de soare și de ploi. Stăteam ascuns în casă, în spatele ferestrei, și mă uitam. Până atunci singurii „bolșevici” pe care-i văzusem erau cei caricaturizați în revistele umoristice. Nu cred că pricepeam prea bine ce se pregătea, deși aveam optsprezece ani. Sau, poate, tocmai fiindcă aveam optsprezece ani. Mi se părea că tăvălugul istoriei va trece undeva dincolo de viața mea, dacă voi avea grijă să nu-i ies în cale. Coloana se scurgea monoton, pe uliță în jos, spre Olt. Soldații nu priveau nici în dreapta, nici în stânga, mășlăuiau fără să simtă parcă nici ploaia care cădea

peste uniformele lor, cernută mărunț. Aveau, probabil, ordine foarte stricte. Niciunul n-a ieșit din rând, n-a intrat în vreo curte, n-a luat nimic. Satul parcă nici nu exista. Mi-a venit inima la loc. Apoi, treptat, m-a cuprins o altfel de panică. Nu văzusem niciodată o coloană atât de lungă și atât de indiferentă. Războiul însemnase, până în acel moment, pentru mine, listele lungi cu morți, camuflajul de la ferestre, comunicatele despre „atacuri fulger” și „retrageri strategice”, cartele, sirenele urlând, anunțând venirea avioanelor inamice, adăposturile antiaeriene... în aprilie 1944, cu o zi înainte de a părăsi Bucureștiul, mă pomenisem, pe Calea Griviței, în urma unui raid al „Libera-doarelor” americane, în fața unui spectacol înfiorător în care, de la mirosul de rachiu, amestecat cu sânge, la calul spintecat peste care se rostogolise o trăsură, la bocetele ce veneau din curți, din casele, încă în flăcări, lovite de bombe, exista ceva dantesc... dar niciodată, ca în acea dimineață mohorâtă de septembrie, nu avusesem o imagine mai clară a „bietului om aflat sub vremi”, ce poate fi strivit, ca un vierme, sub talpa istoriei.

Și nu cred că aş găsi o imagine mai bună pentru a lămurii ideea greșită cu care am trăit multă vreme. Mi s-a părut că istoria seamănă cu acea coloană care s-a scurs, ceasuri în șir, pe ulița noastră spre Olt. Important era să nu ies în calea ei, să nu-i dau ocazia să mă strivească, să n-o provoc. În felul acesta, mă puneam la adăpost. Ce rost avea să mă expun? Mi-am zis că viața mea era un domeniu care-mi aparținea în exclusivitate și că, dacă aveam grijă să nu dau buzna în calea primejdiilor, puteam spera să rămân curat chiar într-o mlaștină.

Am înțeles târziu că viața n-are cum fi o cetate medievală, cu podurile din jur ridicate. În urma acelei coloane rusești a venit o întreagă istorie care ne-a vârat pe toți într-o cazarmă ideologică, silindu-ne să ne măsurăm bine vorbele și pașii pentru a nu atrage asupra noastră represalii. Căci comunismul le-a oferit românilor

nu o doctrină, ci o „acropație”. Le-a cerut să-și însușească un anumit limbaj și să se miște într-o anumită disciplină, în schimbul speranței că nu vor fi persecutați, că se vor putea „aranja” cu noul regim. Marxismul nu era privit ca o filosofie, ci ca o limbă oficială obligatorie, cu care trebuia să te descurci. Nu puteai comunica decât în această „limbă” cu statul. Orice încercare de a evita jargonul ideologic însemna o erezie primejdioasă. De altfel, destul de repede, „limba de lemn” a devenit și refugiu. Individul a descoperit că nu putea minți, convingător, în relațiile publice decât folosindu-se de ea. Nu-și putea ascunde adevăratele gânduri și nu se putea feri de vigilența generalizată a regimului decât acceptând să îndrume, plictisit, formulele rituale, goale de orice înțeles intim. Important nu era să crezi, ci să nu te dai de gol că gândești altfel decât „se cerea”, să rămâi „rezonabil”, să nu „înnebunești”.

Ani la rând, am trăit cu credința că acest „joc” impus era exterior, că istoria oficială și viața interioară constituiau două realități paralele, independente una de alta. Abia când paranoia lui Ceaușescu n-a mai avut limite mi-am dat seama, clar, că riscul cel mai perfid este acela de a te feri tot timpul de riscuri. „Omul acrobatic”, produs de regimul comunist, nu este doar un om care merge pe sârmă, atent la biciul dresorului. Treptat, pe sârmă, el devine un alt fel de om. Mai întâi e preocupat, apoi obsedat de ceea ce „e permis” și de ceea ce „nu e permis”. Se îngrijește să nu se expună, să nu se trădeze. Se învață să tacă din gură, să nu-și dezvăluie viața interioară. Grija lui principală nu e aceea de a comunica altora ce simte, ce crede, ci de a ascunde asta cât mai bine. Practic, „omul acrobatic” este un individ căruia ipocrizia îi devine atât de familiară, încât, la un moment dat, nici nu mai sesizează că joacă un rol, că poartă o mască și chiar se sperie dacă, fără voie, într-o clipă de neatenție, îi scapă, imprudent, un adevăr care nu e conform cu minciuna oficială. „Omul acrobatic” este un

clown serios, care trăiește cu făina pe față, de dimineața până seara, și, uneori, nici în intimitate nu și-o mai șterge. Se apropie astfel din ce în ce mai mult de „omul nou”, care nu mai are nicio obiecție și e pregătit să aplaude orice.

Or, așa ceva nu se poate să nu lase urme. În afară de cei care au refuzat să devină „oameni acrobatici”, umplând pușcăriile, fugind în Occident sau preferând „exilul interior”, aproape toți am plătit un tribut, mai mare sau mai mic, iluziei că istoria și viața sunt două realități perfect separate, că „viața mea e viața mea, iar istoria oficială o realitate care nu depinde de mine, dar nu mă privește neapărat”. Nu viața e o târfă, ci istoria devine uneori o târfă. Și cine ar putea măsura răul produs prin depravarea criteriilor cu care ne-am judecat dorințele și temerile? De fapt, idealul adevărat al regimului comunist era mediocritatea, nu afirmarea personalității umane, cum demagogic se susținea în toate ocaziile. Elita era detestată, suspectată, acuzată de aristocratism, de ruptură cu poporul, valorile nu erau acceptate, tolerate, decât îmbrăcate în uniforma ideologică sau „cuminți”. Dacă nu vroiau să folosească „limba oficială”, cu mici libertăți nesemnificative, care să nu pună în pericol dogmele, se trezeau marginalizate, amenințate cu oprobriul public. „Omul nou” nu era decât „omul vechi” degradat, pus în situația de a se feri continuu de riscuri și de a acționa astfel încât să nu trezească suspiciuni. Șansele cele mai mari le aveau indivizii mediocri, lipsiți de șira spinării, care dădeau dovezi convingătoare de obediență, lingușindu-și superiorii, însușindu-și totdeauna, cu entuziasm și admirație, părerile lor, și rareori reușea cineva să se impună, cât de cât, fără astfel de „calități”. De regulă, cei care se încăpățâneau să gândească și să aibă păreri erau periclitați. „Viața acrobatică” s-a transformat într-un fel de școală de corecție în care mediocritatea din fiecare era stimulată să triumfe. Silit să meargă pe sârmă de un „dresor” care

acționa de parcă ar fi cunoscut preceptul latin *primum vivere, deinde philosophari*, „omul acrobatic” a sfârșit prin a pricepe că nu avea mari posibilități să se impună prin ceea ce era bun, frumos, nobil în el. Valoarea orgolioasă, hotărâtă să nu facă nicio concesie, i-ar fi adus exclusiv prejudicii, deoarece îl puneă într-o lumină proastă în ochii celor care dețineau mijloacele necesare pentru a-i determina destinul. Principalul nu era să se impună, ci să se supună. Astfel, păstra șanse mai mari de reușită.

Reușită aparentă, desigur. Căci, pe măsură ce ne „descurcam” mai bine, aspirațiile noastre deveneau mai mediocre. Curajul părea din ce în ce mai „nebunesc”, iar lașitatea mai „înțeleaptă”. Ne-a fost diminuată, aproape fără să ne dăm seama, posibilitatea de a fi noi înșine și, într-o privință, probabil că singurii oameni cu desăvârșire liberi, sufletește, se găseau în închisori.

Ezit, de aceea, când trebuie să spun „viața mea”. Care viață? A existat una interioară, a temerilor înăbușite, a grijilor despre care nu vorbeam nimănui, și alta exterioară. Și, probabil, nici viața interioară n-a rămas nestrâmbată. Într-un regim opresiv ai totdeauna ceva de ascuns, mărturisirile se fac cu prudență. Te temi să nu se vadă când nu ești de acord și cu ce nu ești de acord, te ferești să-ți dezvălui antipatiile, dacă ele îți aduc neplăceri. Fără să vrei, îți creezi o realitate secretă, pe care n-o cunosc decât prietenii apropiați și, uneori, nici ei. Și pe măsură ce te aperi, viața interioară se mediocrizează. Ideea că am avut o viață a mea, pe care am decis-o eu întru totul, care nu putea fi decât așa cum a fost, se dovedește, dacă mă gândesc bine, neadevărată. Pentru prima oară mă îndoiesc de ce zicea Heraclit, că destinul este propriul nostru caracter, iar asta nu e de natură să-mi susțină orgoliul. Dimpotrivă. Am pus în cauză în mai multe cărți, în forme simbolice, închizițiile, dictaturile, totalitarismul, dar valorează oare aceste cărți cât o singură noapte de închisoare? N-am săvârșit nicio

porcărie, n-am provocat, conștient, niciun rău nimănui, însă mă tem că am tăcut prea mult, că am strigat prea puțin, că m-am controlat excesiv, că mi-am supravegheat prea mult vorbele, atitudinile, că mi-am pus singur zăbala în gură, că m-am îmbrăcat singur cu o cămașă de forță nevăzută și m-am silit să dorm, să umblu, să trăiesc în ea, că mi-am tăiat mereu ghearele, obligându-mă să nu stârnesc un mare scandal, chiar atunci când îmi venea să urlu, că am preferat prea des gustul sălcii al unei vieți rezonabile, iar acum, trecut de șaiszeci de ani, am nostalgia sincerității „nebunești” a lui Don Quijote. „Viața acrobatică” pe care am dus-o m-a împins, din nefericire, să fiu, dacă nu „înțelept”, ceva pe aproape. M-am ferit să comit o „nebunie” ireparabilă, adică o „nebunie” adevărată. Poate și din această cauză donquijotismul meu a rămas în niște limite „rezonabile” și mi-a trebuit multă vreme pentru a descoperi că aparent amuzantul Don Quijote e, în realitate, un personaj tragic. Cum să priceapă „nebunia” unui salt în gol cineva care își măsoară aproape fiecare pas înainte de a-l face? „Greșeală” e un termen de care s-a abuzat în retorica înțelepciunii și ar trebui, poate, să-l ocolesc. În fond, destule greșeli au stat la originea unor acte admirabile. Nietzsche era de părere că regretele seamănă unui câine care mănâncă piatră și primul meu impuls e să afirm că, în ce mă privește, aș avea de săturat haite de câini cărora ar trebui să le pun la dispoziție stânci întregi. Dar ce-ar trebui oare să regret cu adevărat? Nu cumva greșeala mea principală a constatat în puținele „greșeli” pe care le-am făcut? Partea negativă a bilanțului meu e, mai ales, consecința unor dorințe și a unor aspirații pe care n-am îndrăznit să le consider firești.

Mi-am îngăduit uneori ironii cam deplasate despre pustnici și m-am lăudat, cu o insistență care nu mi se pare acum de bun gust, că n-aș fi în stare să le urmez exemplul. Înțeleg, totuși, de ce am făcut-o. Ei îmi dau o senzație stingheritoare din pricină că există, simt, ceva

important care-mi scapă în forța și modestia lor. Nu-mi dau seama pe ce se bazează liniștea cu care își anihilează instinctul vital. Și, în ce mă privește, recunosc, nu sunt deloc convins că acest instinct face parte dintre lucrurile care trebuie detestate. Din contră, descopăr mereu că ipohondria mea nu e întâmplătoare. Ieri, în vreme ce fugeam spre gura metroului, ca să nu întârzii unde vroiam să mă duc, am simțit, deodată, o durere ascuțită sub șoldul stâng. „Nervul sciatic”, am zis la întâmplare, întrucât ignoranța mea în materie de anatomie nu-mi îngăduie să ies din aproximații. După câțiva pași, durerea a încetat și m-am liniștit, în metrou, câteva minute mai târziu, am simțit-o însă din nou. Și, cum stăteam în picioare, mi-am dat seama că încep să transpir abundant. „M-am îmbrăcat prea gros”, m-am gândit. Brusc, senzația de rău s-a accentuat. Aveam parcă un gen de vertij. „Ce naiba-i asta?”, m-am întrebat. Amețit, mi-am zis, cu un amestec ciudat de panică și de liniște, că e foarte ușor să mori. Te prăbușești și gata. Toate problemele se rezolvă. Scapi de ele. Începe lunga, nesfârșita împărăție a nimicului. În clipa următoare am făcut ceva incredibil. M-am îndreptat spre primul scaun și am rugat o doamnă în vârstă să-mi permită să stau jos, deoarece îmi era rău. După ce m-am așezat, am început să-mi revin. Am renunțat, totuși, să mă mai duc unde vroiam. M-am întors acasă, pe jos, gândindu-mă că nu sănătatea, ci boala ne face să ne judecăm viața. Te întrebi ce e omul, ce ești, cât ești. Probabil, de aceea medicina a fost atât de aproape de teologie.

Adevărul e că am trecut prin situații critice când mi-am păstrat un calm anormal. Ceea ce nu reușesc să înfrunt e *ideea* morții. În fața ei mă simt complet descoperit, fără nicio apărare. Și nu cred să existe vreo artă de a muri. Sau, dacă există, nu pot nici măcar s-o sesizez cu logica mea, fiindcă mă tem de nimicul care ne așteaptă la capătul vieții mai mult decât de nimicul trăit. În privința aceasta, lipsa mea de imaginație e totală. Încât dacă e o

subtilitate să privești cu scârbă filosofică bolile, nu am, probabil, nicio șansă să devin subtil. Tot ce pot înțelege eu e că disperarea cea mai naturală e în dragostea de viață.

Sunt momente când aș da întregul meu orgoliu pentru puțină artă de a trăi. Mi-ar plăcea să fiu mai social, să stau la taclale, înșirând nimicuri simpatice care constituie farmecul unei șuete. Din păcate, nu prea am știut să-mi fac prieteni. M-am priceput doar să-i dezamăgesc pe cei pe care mi i-a dat soarta. Petrecherile, când am nimerit la ele, s-au transformat, de obicei, în supliciu. Resursele mele de haz sunt foarte modeste și, ceea ce e și mai rău, sunt conștient de asta, astfel că mă inhib într-o societate veselă, devin și mai rigid, și mai stângaci, și râd forțat în caz că încerc să fac față, să fiu cât de cât amuzant. Rezultatul e, bineînțeles, catastrofal. Sfârșesc, matematic, prin a fi terorizat de gândul că-i deranjez pe ceilalți, că-i indispun, silindu-i să-mi suporte cu politețe prezența. Dar asta nu mă ajută să mă descurc mai ușor cu mine însumi. Uneori, mă simt îngrozitor de obosit de șirul lung de amânări din viața mea. De câte ori a trebuit să iau o hotărâre dificilă, am găsit cele mai neașteptate pretexte pentru a face din „azi”, „mâine” și din „mâine”, „poimâine”, până ce, sătul de tergiversări, am renunțat. Teama mea cronică de a lua hotărâri a decis multe! într-o singură privință, cred, n-am ezitat niciodată. Am socotit bucuria de a trăi o bucurie reală, chiar și sub formă de surrogat. Nu trebuie să-mi explice nimeni de ce Mefisto, când își numește adversarul, nu se referă la sfințenie, ci la puterea de a crea, de a multiplica viața. Sau că viața e un amestec de miracol și mizerie, că totul depinde de ce alegi. Uneori, n-am nevoie decât de un petic de cer limpede pentru ca dragostea mea de viață să ia foc. Pe măsură ce devin mai vulnerabil, iubesc parcă și mai mult lumina care înnegrește, vara, pietrele din București și, la drept vorbind, nu mă mir că văd în sinucidere, nu o

dovadă de uzură nervoasă, ci un act vital. O revoltă. Un ultim reproș, plătit cu viața. Și e șansa mea, probabil, faptul că nu pot să mă bucur de o zi frumoasă fără să fiu și puțin disperat. Asta mă ajută să nu clachez.

De fapt, Andrei, nu-mi fac prea multe iluzii în legătură cu idealismul meu. Știu că e păgubos. Și pe urmă, de ce să mă laud? Morile mele de vânt nu sunt, ca la Don Quijote, o formă de a crede în ce simți nevoia să crezi fără să-ți mai pese de altceva. La mine, idealismul e, mai degrabă, o neputință. Nu sunt în stare să mă descurc, să-mi fixez un obiectiv practic și să merg spre el. De politicieni, nu mă simt atras. E nevoie și în politică de o vocație, pe care eu n-o am. Când stau și mă uit ce se petrece în Parlament, prefer să fiu „orator” pentru moliile din camera mea. E mai igienic și mai suportabil. La afaceri mă pricep cam tot atât cât se pricepe un analfabet la pictura abstractă. Așa că îngroș numărul „proștilor” care așteaptă să apară și speranța din cutia Pandorei, în timp ce „deștepții” se aranjează, fără să mai piardă vremea, în actuala mâzgă. Ar trebui să lămuresc măcar niște probleme meschine, dacă, la actualele prețuri, voi putea plăti căldura sau femeia care vine, din când în când, să facă puțină ordine în dezordinea din camera mea, dar le „rezolv” fugind de ele cu ajutorul vechii mele lașități în fața dificultăților. N-am cum trage de pensia mea ca de un elastic și e de la sine înțeles că voi fi nevoit să mă restrâng la ce pot să acopăr cu ea. Uneori, încerc să-mi zgândăr orgoliul, însă frondele mele sfârșesc, în genere, lamentabil, în dorința de a exista ca atunci când faci „pluta” pe apa unui lac liniștit, fără să mai miști mâinile și picioarele decât atât cât trebuie ca să nu te îneci. Totul e să te obișnuiești cu gândul, să lași viața să treacă. Se va sfârși primăvara, după aceea va veni vara... altceva ce să-ți spun? E greu să fii prea visător pe malul Dâmboviței, căci se găsesc totdeauna șmecheri care te aduc la realitate. Încât încerc să privesc

viața așa cum e. Am uitat de când n-am mai intrat într-o bibliotecă sau într-un teatru. Cumpăr în continuare cărți, dar mă mărginesc să le răsfoiesc, după care mă întorc la maldărul de ziare de lângă canapea. Seara, deschid televizorul, să văd cu ce i-am mai uluit pe străini. Caut antidoturi la dezamăgiri și nu prea le găsesc. Am senzația că totul s-a urâtit în jur și că e din ce în ce mai dificil să găsești un loc curat și un om curat. Când nu plouă și se luminează cerul, privesc frunzișul întunecat al plopilor de peste drum. În acele momente, uit de oboseala care mă uzează sufletește. Starea mea de spirit se apropie de normal. Sunt fericit că trăiesc, chiar dacă romanticii reprezintă o specie pe cale de dispariție și trebuie să mă consolez cu gândul că realismul cel mai abject, cel mai grosolan, e inevitabil într-o perioadă în care totul se bulversează. Oricum, Bucureștiul nu e un oraș potrivit pentru sinucigași. El te invită să-ți duci crucea, să „supraviețuiești”. Uneori, simt că lipsește un singur pas pentru a luneca „dincolo de singurătate”, apoi îi mulțumesc lui Dumnezeu că am, încă, o sănătate bună și-mi amintesc că viața e un amestec de eșecuri și de luări de la capăt. Atunci nu mă mai mir de nimic... Apropo. Pe o stradă circulată din București, un bărbat între două vârste a trecut ieri, gol-pușcă, ținând o piatră în mână. Pietonii se prefăceau că nu-l văd, dar bombăneau revoltați. De ce? în Occident, din câte știu, se organizează chiar demonstrații cu oameni goi-pușcă. Noi suntem încă timizi la acest capitol. În schimb, avem o lungă experiență de normalizare a anormalității. Cred că am putea „normaliza” până și Infernul, dacă ne-am strădui... în concluzie, se observă cu ochiul liber acum cine intră în tagma învingătorilor, în niciun caz, eu. Unul ca mine e sortit să încurce lumea printre învinși. Dar dacă mai pot să nu fiu indiferent, nu mă socotesc ratat. Crezi că toți învingătorii „au reușit” și că toți învinșii sunt niște „ratați”? Poate că există și „învingători” ratați și „învinși” care pot zice: „Vai de biruitori!”.

Într-o seară, din vara anului 1946, mai mulți studenți am fost duși la poliția din Făgăraș. Cântasem ceva ori strigasem ceva interzis, nu mai țin minte bine. N-am stat decât vreo oră, într-o curte întunecoasă, apoi ni s-a dat drumul. După aceea m-am ferit să mai trec prin asemenea situații. Și nu l-am înțeles până la capăt pe Andrei, ultima oară când l-am văzut. Am vrut să-l ajut să câștige niște bani, deoarece știam că o ducea greu. De aceea i-am propus să facă, o vreme, corectură la *România liberă*. M-a respins cu brutalitate: „Eu? Să fiu atent să nu lipsească vreo literă din bâlbâielile lui Ceaușescu? Nici nu mă gândesc”. Mi s-a părut că ducea prea departe intransigența, deși, poate, el avea dreptate, nu eu. Eram convins că într-un blestem istoric din care ieșeau numai două drumuri, unul spre pușcărie, altul spre exil, era normal să fii egoist, să vrei să te salvezi. Acum, însă, mă simt stânjenit de câte ori constat că se vorbește mai mult despre „rezistența prin cultură” decât despre curajul celor care au înfruntat infernul închisorilor. Nu pentru că aş contesta „rezistența prin cultură”. Fiecare carte cinstită ajunsă în librării a jucat, neîndoielnic, un rol subversiv, a limitat și a boicotat obscurantismul ideologic. Dar ce rost are să ne supraevaluăm meritele? Despre curaj pot vorbi cei luați noaptea de-acasă, duși în beciurile Securității, stâlciți în bătaie, azvârliți după aceea într-o celulă, dacă au ieșit întregi din coșmar. Noi am trăit ca „acrobați”, atenți la fiecare pas, și tocmai în smerenia de a recunoaște asta ar trebui să ne căutăm orgoliul. Căci teama nu ne-a transformat în canalii. Ne-am străduit să trecem prin furcile caudine ale cenzurii pentru a tipări cărți care ne creau probleme, când am fi putut să fim cinici, ca autorii „oficiali”, să nu ne pese decât de buna noastră stare, ușor de obținut prin minciună. Și nu frica a fost partea cea mai mizerabilă a vieții noastre. Cei care aveau motive să se teamă erau tocmai cei care au refuzat să fie lichele. Deci, la ce bun să ne contrafacem

biografiile? Mai are vreun sens o viață înfrumusețată, măsluită, golită de încercările prin care am trecut? Niciodată nu sunt mai sigur că n-am trăit degeaba ca atunci când mă gândesc că am cunoscut umilința, revolta, frica, disperarea și totuși pot să vorbesc despre dragoste.

E ceață afară, iar plopii par alcătuiți din fum.

Luminile de poziție

Să nu-ți imaginezi că am glumit. Am fost de câteva ori la un pas de punctul final. M-a salvat de fiecare dată faptul că n-am avut îndrăzneala să-mi închei socotelile. Și lașitatea e bună la ceva, se pare! Mă apăsa ideea că nu exist decât pentru funcționarii care încasează taxele. E cumplit să deschizi cutia de scrisori și să nu găsești în ea decât prospecte, reclame și facturi. Sau să fii întrebat pentru a mia oară „de ce v-ați exilat?”, apoi să fii ascultat din politețe. Românii de aici mănâncă sărmăluțe de Crăciun și se bârfesc între ei de câte ori au ocazia. Asta le dă iluzia că nu s-au rupt cu totul de viața dinainte. Mie mi-a fost greu să-mi regăsesc țara în „mititei”. Și nici n-am dus dorul hărțuielilor de care am avut parte acolo. Aș fi semănat unui scăpat din ospiciu care are nostalgia cămășii de forță. Am preferat compania bătrânului chinez. El, continuă să rămână chinez, eu continui să fiu român, dar condiția noastră de emigranți ne apropie, ne face să fim mai puțin „străini” unul față de altul decât față de ceilalți. Așa că știu ce vorbesc. Înainte de a pleca, simțeam că, odată cu zilele lui Ceaușescu, treceau și zilele mele, că, astfel, dictatura mă devora putrezind, ceea ce mă scotea din minți, îmi risipeam viața așteptând și nu mai înduram gândul că nu făceam nimic. Aici, studiez un ocean care nu mă interesează și încerc să rezist până la capăt.

(Andrei)

Mă văd într-o seară din septembrie 1989. S-a lăsat întunericul, iar bulevardul Republicii e aproape halucinant. E luminat doar de mașinile care-l mătură cu farurile. Pe o asemenea stradă, oricând poți să faci un accident, deoarece pietonii, alergând disperați să prindă un autobuz, ies din întunecimea trotuarelor ca niște fantome, direct în fața ta. În dreptul Teatrului Național trebuie să frânez. Circulația e oprită. Pe toate cele trei benzi care pătrund în Piața Universității se află un mare cârd de mașini imobilizate, iar țiștile milițienilor, stridente, poruncesc fiecărei mașini care se apropie să înghețe pe loc. Curând și în urma mea se formează un convoi al cărui capăt nu-l văd din cauza beznii. Sting motorul. De altfel, și alții fac același lucru. Și nimeni nu claxonează. Nimeni nu întreabă de ce suntem opriți. Știm toți de ce. Ne-am învățat. Se așterne o tăcere de moarte, tulburată numai de ordinele răstite ale agenților de circulație care se agită continuu, cuprinși de o frenezie isterică, arțăgoasă. Unul a apărut lângă mașina mea. Îmi bate în geam și-mi poruncește să sting nu numai farurile, ci și luminile de poziție. Încerc să cer lămuriri. Inutil. Milițianul a și plecat. N-are timp de discuții. Bate în geamul altei mașini și repetă același ordin. Rând pe rând, luminile de poziție ale tuturor mașinilor se sting, iar convoiul se cufundă într-o baltă de întuneric. Mă pregătesc de o așteptare îndelungată. Apoi, brusc, mă gândesc că acest întuneric este o altă formă de tăcere. Milițienii ne-au camuflat în beznă, ne-au cerut să nu ne semnalăm prezența, prin luminile de poziție, să nu existăm, să dispărem temporar. Prezența noastră, mai ales în număr atât de mare, i-ar putea supăra pe cei ce se pretind emanația noastră. Miliția e precaută. De ce să riște? Sau, poate, așa a primit ordin. În orice caz, noaptea e acum perfectă. A cucerit toată strada. Ceaușescu poate să treacă liniștit când se va decide să treacă. Nu-l

incomodăm. Inoportunii au acceptat să fie pentru o vreme aruncați în neant. „Și ce rost are să te enervezi? mă întreb. Din moment ce milițianul ți-a bătut în geam, cerându-ți să stingi luminile de poziție, e limpede că e inutil să te împotrivești, susținând că tu nu cunoști nicio lege care să prevadă așa ceva. Nu obții nimic. Riști numai să ți se ia permisul de conducere. Mai bine îți vezi de treabă. Stingi luminile de poziție și aștepti să treacă timpul. Cât o să dureze așteptarea? O oră? Două? Un veac? Adu-ți aminte ce zicea cronicarul despre bietul om aflat sub vremuri și calmează-te. Fii înțelept, gândește-te la altceva...” Uneori, nici n-am mai așteptat să ni se ceară să stingem „luminile de poziție”. Odată ce am știut ce va urma, am strâns din dinți și le-am stins. „Să treacă și acest moment”, ne-am zis mereu...

Dincolo de Spitalul municipal, se ridică una din construcțiile neterminate prin care Ceaușescu a încercat, faraonic, să-și eternizeze „domnia”. Dacă deschid fereastra, îi pot zări scheletul de piatră și beton. Nu e urâtă, ca monstruoasa „Casă a poporului”. Doar balconul, mussolinian, aplicat fără nicio noimă pe coloanele de marmură, supără... Din acest balcon a vrut Ceaușescu să privească defilarea de la 23 august 1989. Dorea un spectacol impozant, triumfal, pe care să-l opună disperării românilor, într-un moment de mari tensiuni interne, ce amenințau să devină explozive, și pentru a-i convinge pe scepticii de pretutindeni că era stăpân pe situație, că avea toate frâiele în mână. De aceea a dat ordin ca fațada să fie finisată în grabă și s-a produs chiar o inaugurare oficială, deși, pe celelalte laturi, construcția se găsea în stadiu de șantier. Când m-am întors de la mare, m-am văzut nevoit să fac un lung ocol ca să ajung acasă. Cordoane de milițieni barau, de la distanță, orice acces spre locul cu pricina unde era mare fierbere. Începuseră pregătirile pentru „marea demonstrație”.

Am avut atunci o săptămână de groază. De dimineața până noaptea târziu, se repeta continuu cu mii de oameni

îmbrăcați în roșu și în alb sau în uniforma gărzilor patriotice. Prin megafoane uriașe li se comanda ce trebuiau să facă și auzeam răcnetele „regizorilor”, mereu aceleași: „mai cu viață”, „bate pasul pe loc”, „stai așa”, „pe loc repaos”. Se punea la punct, în cel mai curat stil paramilitar, entuziasmul „spontan”, repetițiile fiind păzite de milițieni. Dincoace și dincolo de Podul Eroilor, bulevardul fusese confiscat, iar circulația oprită. Stam și ziua și noaptea cu ferestrele închise, ca să mai atenuez cumva demența comenzilor urlate în megafoane și purtate de vânt, odată cu praful, peste oraș. Când mă uitam pe geam, vedeam fie oameni de ordine înșirați printre milițieni, de-a lungul trotuarelor, fie tineri în maiouri roșii ori albe care o „ștergeau” de la repetiții. Ceaușescu părea hotărât să se eternizeze cu forța și, de la o zi la alta, simțeam că nu mai puteam suporta zgomotele, care înnebuneau și câinii din cartier. Până la urmă, m-am hotărât să cobor jaluzelele și să stau, în plină zi, cu lumina aprinsă.

Am relatat acest episod în *A doua poliție*, din care am publicat câteva fragmente, în primele luni după revoluție. Mi-am pierdut atunci câțiva prieteni care m-au acuzat că agit o problemă falsă, vorbind de „vinovăția victimelor”. Surprins, am replicat, am polemizat, sigur că dreptatea era de partea mea. În fond, tocmai în asta stă perversiunea regimurilor totalitare. Nu se mărginesc să facă victime, le obligă să devină, fără voia lor, vinovate, fie și numai prin reflexul de a socoti autoapărarea o atitudine. Până la urmă, am bătut, însă, în retragere.

Azi, am fost la guvern. Un ministru a vrut să mă vadă. La poartă, mi s-a cerut un act de identitate. „N-am.” Polițistul m-a privit mirat. „Cum n-aveți?” „Foarte bine, n-am. Așa umblu eu, fără acte.” Și am vrut să plec. A coborât secretarul ministrului să „garanteze” pentru mine. În lift, mi-a sugerat, politicos, că ar fi cazul, totuși, în general, să am la mine un act de identitate. „Știți, se

întâmplă atâtea tâlhării.” Vroia să mă facă să înțeleg că, dacă aş fi găsit mort pe stradă, poliția s-ar afla în încurcătură. Desigur, are dreptate. N-ar fi frumos din partea mea să provoc încurcături bravei noastre poliții.

La sfârșitul unei discuții cam fără obiect, ministrul mi-a dat o scrisoare. E veche de un an și jumătate! M-am jenat să-l întreb de ce nu mi-a trimis-o când a așternut-o pe hârtie și s-a decis să mi-o dea abia acum. Dar n-a fost singura surpriză. Nu mă așteptam ca un politician aflat la cârma unui partid împotriva căruia am scris multe articole să mi se adreseze fără resentimente, reproșându-mi numai că nu semăn „celui din cărți”. Regula, azi, e alta; oameni pe care i-ai crezut normali îți arată, pe neașteptate, o față rea, schimonosită de ură, iar curajul cel mai răspândit, cel mai la îndemână, după o lungă frică, e, se pare, acela de a azvârli cu pietre sau cu noroi. O scrisoare civilizată sună de-a dreptul ciudat într-o vreme de „liberalizare” maximă a insultelor.

Primul reproș pe care mi-l face e că am trădat „imperiile ficțiunii pentru mizeriile lumii reale”. Prin „mizeriile lumii reale” înțelege, desigur, confruntările politice în care n-ar trebui să mă amestec. Și e ceva adevărat aici. Eu n-am însușiri de „om politic”. Faptul că în mai '90 am săvârșit copilăria de a mă lăsa împins să candidez pentru un loc în Senat n-a fost decât o eclipsă trecătoare de luciditate, în general, îmi văd limitele. Iar trăncăneala politică de azi, devenită un soi de maladie națională, o suport greu. Numai că încercările mele de a fugi de „mizeriile lumii reale” au fost, mereu, pe jumătate, ratate. Istoria a rămas pentru mine un fel de hârtie de prins muște în care mi s-au încheiat picioarele. Mai mult, am impresia că, azi, și indiferența e o formă de a face politică. Practic, toată lumea face politică la noi, numai că unii fac politică prin dezgustul de politică. Și chiar dacă n-aș fi ajuns să mă îndoiesc de valoarea înțelepciunii, ar trebui să recunosc că trăiesc undeva la jumătatea drumului, între impulsul de a întoarce spatele

mizeriilor lumii reale și neputința de a urma acest impuls.

Îmi reproșează, apoi, că am devenit altul după revoluție, că m-am schimbat. În privința aceasta, se înșeală. Revoluția m-a găsit interzis ca scriitor, șomer ca salariat și suspect ca individ în cetate. Și am dat dovadă, atunci, de o credulitate ridicolă. Dar să admitem că lucrurile n-ar fi stat așa. Ce ar fi fost rău în faptul de a mă fi schimbat? E, oare, normal să treci senin peste un prag de foc și de sânge, fără să-ți judeci viața până la capăt? După ce ai stins, de nenumărate ori, „luminile de poziție”, înțelegi, într-o singură zi, că a îndura o istorie silnică este un mod de a o merita. „Omul acrobatic” și-a făcut din evitarea pericolelor o „artă” și din prudență un „stil”, dar astfel s-a expus unui risc de altă natură. Nu ne prea păsa că între zidurile spitalelor psihiatrice se petreceau orori. Dimpotrivă, era, parcă, mai bine ca „nebunii” să fie socotiți nebuni, pentru ca noi, rezonabilii, să ne putem considera oameni normali. „Nebunii” ne puneau în cauză lașitatea, iar aceasta ne displăcea. Era mult mai comod să ne convingem că toți cei care aveau curaj nu erau în toate mințile. Dacă îndrăzneau ceea ce nu îndrăzneam noi, erau, cu siguranță, nebuni.

Reproșul care m-a descumpănit cel mai mult e acela că, după ce m-am arătat plin de înțelegere pentru o victimă a Inchiziției, în *Apărarea lui Galilei*, aș fi devenit un „inchizitor”. Un lucru se dovedește imposibil azi, să-ți aperi onoarea, și m-am resemnat să aud tot felul de acuzații, dar „inchizitor”, eu? La așa ceva nu m-am așteptat. Mai ales că eu nu m-am radicalizat după revoluție. Aproape tot ce am spus explicit după revoluție am spus și în ultimii doisprezece ani ai domniei lui Ceaușescu, în cărțile mele, prin parabole sau folosindu-mă de un limbaj esopic, specific literaturilor din Est. N-aș reuși azi un proces al totalitarismului mai aspru decât în *Viața pe un peron*, apărută în 1981, și n-am spus nici pe departe, după revoluție, ce am spus despre teroare și despre frică în *Un om norocos*, carte demascată tocmai

fiindcă Securitatea și-a dat seama că mă refeream la cuplul Ceaușescu. Vina mea nu e aceea că n-aș fi spus unele lucruri pe care le spun azi. Vina mea e că până în 1983, când am fost destituit de la *România liberă*, am consimțit, fie și strângând din dinți, să fac parte dintr-un mecanism pe care, în sinea mea, îl condamnaseam de mult și să conduc un ziar care, în partea lui oficială, nu putea fi decât mincinos. N-am scris nimic de care să-mi fie rușine azi, niciun rând pe care aș vrea să-l ard, dar e asta o scuză? Dimpotrivă, poate că e o circumstanță agravantă, deoarece nu am justificarea că aș fi crezut în comunism. Am crezut doar în dreptul de a nu mă lăsa strivit. Și m-am hrănit cu două iluzii: că se poate face binele înlăuntrul răului și că poți să rămâi curat chiar într-o istorie murdară. Apoi, vina mea e că am vorbit „acrobatic” sau cu jumătate de voce, în loc să rostesc adevărul, răspicat și fără ocoluri, cum au făcut cei mai curajoși dintre noi. Am fost de două ori interzis, ca scriitor, dar am ezitat să protestez public în termenii în care gândeam. Și abia la a doua interdicție, în primăvara lui 1989, am reușit să înving una din barierele care mă determinaseră să ezit: dorința sau vanitatea de a-mi vedea publicate cărțile. Nu mi-au rămas decât teama de teroarea fizică și, mai ales, teama pentru soarta fiului meu.

Acum, când mă uit în urmă, îmi dau seama și mai bine că ne-am aflat cu toții într-un sistem care s-a priceput de minune să stâlcească destine. De aceea sunt bucuros că n-am avut tentația să învinovățesc pe nimeni, cu excepția celor ce au comis crime, pentru lucruri petrecute înainte de decembrie 1989- Am fost convins – și sunt și azi – că distincția care ne trebuie nu e dintre „puri” și „impuri”, ci dintre călăi și victime. Nu mi-am îngăduit, slavă Domnului, să ridic vreo piatră împotriva acelor care au avut mai puțin curaj decât mine. M-am mărginit să-i admir pe cei care au avut mai mult curaj decât mine, să disprețuiesc lichelele și să încerc să uit de canalii. La

revoluție, mi-am imaginat că toate zidurile din fața noastră s-au prăbușit. Și după ce, ani în șir, vorbisem cu palma pe gură, am vrut să mă manifest ca un om liber, însă cu atât mai brutală a fost trezirea la realitate. M-am simțit, ca atâția alții, păcălit într-un mod cinic și m-am revoltat împotriva credulității mele. Așteptările înșelate m-au exasperat, m-au îndârjit. De aici au provenit, probabil, accentele patetice care au putut fi luate de cei ce nu mă cunosc drept intoleranță.

Te înțeleg perfect. Am văzut și eu prin Occident cutii poștale pline cu prospecte, cu reclame, cu facturi și fără nicio scrisoare. În pustiu, poți măcar să-ți dai o explicație. Nu e nimeni în jur, de aceea ești singur. Dar într-un oraș, ce explicație să-ți mai dai? Că până și Dumnezeu îți va factura, într-o zi, sprijinul pe care i-l ceri? Mă tem că „omul nou” a fost creat nu numai în Est, Andrei. A fost creat, se pare, și în Occident. Doar că nu e vorba de același „om nou”. Aici, comunismul a creat un „om acrobatic”. Acolo, pragmatismul a creat un om robotizat, o mașină superioară și eficientă de făcut bani. Din păcate, n-am moștenit firea religioasă a mamei. Rugăciunea umple, probabil, orice singurătate și te împiedică să te învârti în gol, cum am senzația că fac eu. Las ocaziile să treacă, pentru a mă hrăni, apoi, cu regrete, cum se hrănesc hienele cu resturi. Nu găsesc, ca tine, facturi, prospecte, reclame în cutia poștală. În schimb, constat că lumea se micșorează pentru mine tot mai mult. Fii liniștit, nu-ți mai reproșez nimic.

Filosofia supraviețuirii

Află că am plecat din România și din această cauză, fiindcă n-am mai vrut să „supraviețuiesc”. Mi-am zis: ori trăiesc, ori crăp. Îmi venea să urlu, văzând atâta „înțelepciune” în jurul meu. Inclusiv a ta, iartă-mă că ți-o spun. Îmi dădeai impresia că țelul vostru principal în viață era acela de a „supraviețui”, de a trișa teroarea, supunându-vă ei.

Și ce mai putea să spere unul ca mine? Că a doua zi n-o să se mai disprețuiască fiindcă n-a găsit curajul să-i scuipe în față pe cei care l-au dat afară din facultate, apoi l-au dat afară de peste tot? Sperase asta înainte și fusese în zadar. Iar Securitatea avusese și cinismul de a-mi propune să devin „colaborator”. M-am gândit că o să-i „torn” pe cei care-și bătuseră joc de mine, însă la primul „raport” mi-a venit să vomez, de scârbă, și am rupt hârtia. Apropo, Don Quijote al tău știe, oare, cum arată o asemenea scârbă? El fuge din realitate în iluzii. Simplu, comod, igienic.

Cât am spălat farfurii, aici, la un restaurant din port, am avut timp suficient să-mi pun problema de unde provine mediocritatea care ne ține în loc, dar pe care nimeni n-o va recunoaște acolo. Printre cauze, cred eu, e și ușurința de a supraviețui în orice condiții și pe care în zadar ai căuta-o pe lista păcatelor noastre. Ea e socotită

o virtute! Ne lăudăm cu ea, pretindem că, fără ea, ne-am fi prăpădit. Fiindcă așa suntem noi, românii, avem o părere excelentă despre noi înșine. Iar dacă îndrăznești cumva să ai îndoieli, se găsește totdeauna un demagog care să te acuze că nu ești „bun român”. Și, din moment ce nu ești „bun român”, nu mai ești, în ochii multora, nici „român”. Așa că n-ai cum să mă înțelegi. Pentru mine cea mai îngrozitoare descoperire a fost să văd că nu numai rușii, cu tancurile, ne-au impus un regim criminal și strâmb. Oare în Securitate au fost numai străini? Ceaușescu era înconjurat de străini? Cei care îl aplaudau, care îi închinau ode lingușitoare, care îl pictau între voievozi, nu erau români? Arhitecții care au pregătit planurile pentru dărâmarea sau pentru ascunderea bisericilor, ce erau? Nu erau români? Medicii care făceau poliție ginecologică din ordinul lui Ceaușescu erau extratereștri? Magistrații care au trimis sute de mii de români în temnițe și la Canal, nu erau români? Și pentru ce au făcut tot ce au făcut? Puțin le-a păsat că România se rupea de tradițiile ei, transformându-se într-o colonie penitenciară. Altceva îi preocupa, să parvină, să profite, să fie pe creasta valului. Cum ziceți voi, elegant, vroiau să „supraviețuiască”! Merci, m-am săturat să mai aud de această supraviețuire. Când am plecat, am vrut să ies nu numai dintr-o pușcărie, ci și dintr-o mentalitate, devenită scuză bună la toate, pe care, dacă o iei în serios, ajungi s-o pui la baza căderii tale. Ce mai contează că ești terorizat? Important e să-i păcălești, aplaudându-i, pe cei care te terorizează.

În măsura în care există un blestem care ne urmărește, aici ar trebui căutat, probabil. Și sper

că măcar tu n-o să mă socotești mai puțin român din această cauză. Eu, unul, mă consider mai român decât românii care l-au împușcat pe tata. Aud că unul din saltimbancii lui Ceaușescu mă socotește „trădător”. Adică eu sunt trădător, în vreme ce lăudătorii lui Stalin, apoi ai lui Ceaușescu, dintre care unii au dus nerușinarea până la a ridica în slăvi distrugerea satelor românești și transformarea lor în cazărmi agricole, sunt patrioți? Ar fi mai cinstit, poate, să vorbești despre o „criză a caracterelor”, nu de o „criză morală”.

Singura noastră scuză ar fi că resemnarea ne-a fost, poate, ursită. Mă gândeam într-o zi: ce se află la originea noastră, în secolul unu după Christos? Un popor înfrânt, lipsit de speranță, căruia i se luase viitorul, prea dezamăgit pentru a mai înfrunta a doua oară istoria: dacii. Și niște cuceritori care și-au văzut repede inutilă victoria lor: romanii. Ne-am născut din amărăciunea unei înfrângeri definitive și din decepția unei victorii zadarnice. Era normal, poate, ca ursitoarele să ne dea o singură poruncă, valabilă pentru orice situație: „Trăiește ziua de azi, așa cum e. Încearcă să te descurci, să supraviețuiești”. Era normal, poate, să ajungem la filosofia din proverbul care zice că „apa” trece, „pietrele” rămân, și ca asta să fie principiul de bază al înțelepciunii noastre.

Dar pe mine viața m-a silit să nu mai vreau să aud de asemenea înțelepciuni. Tata mi-a mărturisit, ultima oară când l-am văzut, că-i era foarte frică și că ar fi vrut să trăiască, să mă vadă însurat, să se joace cu nepoții. Cu toate acestea, n-a aruncat pușca. A rămas în munți. Ai vrea să cred acum că a greșit, fiindcă nu s-a resemnat, după exemplul ciobanului din Miorița?

sau că a murit numai pentru a fi socotit și azi, de unii, „bandit”, iar asasinii să primească pensii grase? Sunt destul de singur aici ca să mă înduioșez dinaintea unor amintiri. Sper să mă vindec, însă. (Andrei)

Eu nu cred că există un european „de nicăieri”. Nu există decât europeni „de undeva”. Europeni din Franța. Europeni din Germania. Europeni din România. Dacă nu ești european „de undeva”, nu mai ești nimic. Susțin asta de câțiva ani. Și mă întristează să văd că unii dintre noi tânjesc să se „internaționalizeze” pentru a scăpa de complexul că suntem niște provinciali ai Europei. A fi „european” nu este o calitate pe care o obții „vindecându-te” de calitatea de român sau lepădându-te de ea, ci a adăuga identității românești o perspectivă europeană. Drumul spre regăsirea Europei, de care se vorbește acum la noi până la sațietate, trece prin regăsirea României dinainte de Yalta. În fapt, comunismul a fost un cosmopolitism cu sens geografic invers. Deschiderii spre Occident i-a fost opusă deschiderea spre Orient. Modelul nu mai era Parisul, ci Moscova. Iar acest „cosmopolitism roșu” a fost un dezastru pentru spiritul nostru național. Într-o primă fază, l-a înăbușit prin faimosul „internaționalism proletar”. Apoi, l-a corupt printr-o simbioză absurdă, contra naturii, dintre comunism și naționalism, Ceaușescu nefăcând decât să așeze un costum național românesc peste tunica lui Stalin. Dovadă că „naționalistul” Ceaușescu n-a ezitat să dărâme biserici românești și sate românești. De aceea îmi spun: a fugi, de aici, „în Europa”, este o iluzie; a întoarce spatele Europei este o prostie. Singurul lucru inteligent pe care l-am putea face ar fi să devenim, cu adevărat, „europeni din România”. Dar asta presupune să nu ne mai îmbătăm cu dulcegării. Mă surprind vorbind uneori cu tandrețe despre praful, bălțile și gropile din București. Așa ceva poate fi explicabil din punct de vedere sentimental,

dar nu în felul acesta ne vom dovedi patriotismul. Important ar fi să găsim în noi resursele necesare unei judecăți lucide, pentru a nu lăsa defectele să lucreze ca o boală, deoarece niciodată n-am mers până la capăt cu analiza slăbiciunilor noastre. Ne-am oprit, în genere, la constatări vagi, sentimentale, despre „ospitalitatea românească”, iar cei care s-au abătut de la această regulă au stârnit fulgerele „patrioților”. Ajunge să ne amintim ce-a pățit Caragiale pe care unii l-au considerat „ultimul ocupant fanariot” pentru vina de a ne fi pus o oglindă necruțătoare în față. Și, oare, nu din aceleași cauze am preferat să-l socotim pe Caragiale comic, amuzant, când el este, dincolo de râs, singurul nostru tragic? O dezbatere recentă, la Televiziune, pe tema „e o rușine să fii român azi?” a stârnit un cor de proteste. Unele erau întemeiate. Căci orice se poate schimba, cetățenia, profesia, starea civilă. Dar naționalitatea, nu. Aceasta ține de destin. Și nu te poți rușina pentru ceea ce nu e facultativ. Calitatea de român nu e un contract pe care-l poți rupe dacă nu-ți convine. Plecând la Paris, din București, poți să devii „cetățean francez”, nu „francez”. Dar cu acel prilej m-am lămurit, încă o dată, că demagogii au în problema națională o adevărată mină de aur. Nu trebuie decât să ne lingusească virtuțile și să ne mângâie complexe pentru a primi aplauze.

Mă bate gândul, deci, că superficialitatea la care face aluzie Andrei e reală. Și că ea se vede nu doar în faptul că nu prea gustăm tragediile, în timp ce melodrama are la noi un succes garantat, sau că născocim Apocalipsul cu aceeași ușurință cu care creăm zvonurile, dacă vrem să „ne victimizăm”, dar suntem gata să transformăm catastrofele în fleac. N-avem nevoie, se pare, să învățăm cum să ne romantizăm păcatele. O știm din instinct. Sunt nenumărate întâmplări scandaloase care trec, la noi, fără urmă, de parcă nici n-ar fi avut loc. Ne mirăm o clipă, după care ridicăm din umeri: „Asta e”. Și ne vedem de treburi. Nu ne place să ne punem în cauză, de aceea

discuțiile despre metehnele noastre au eșuat fie în trăncăneală, fie în furibunde indignări „patriotice”. Nu ne place nici să fim judecați de străini și nu ne-am luat după alții decât din frică sau din snobism. Moda sovietică din anii '50 s-a bazat pe frică. Moda franțuzească, rămasă din secolul trecut, s-a bazat pe snobism.

Și totuși, trebuie să admit că m-a deranjat ceva în înverșunarea lui Andrei. Poate, tonul. Mi s-a părut a fi tonul unui om ros de resentimente, deși e posibil să greșesc, întrucât nu cunosc mecanismele psihologiei exilului. M-am străduit să mă pun în pielea românilor emigrați de câte ori am avut impresia că ne judecă prea tranșant, prea aspru, cu aerul că nu corespundem așteptărilor lor, dar, fără îndoială, numai cine a trăit nevroza dezrădăcinării poate înțelege ce efecte are ea în logica unui exilat. Poate că unii români stabiliți în Occident au pierdut, în parte, contactul cu ceea ce „au fost”. N-au mai păstrat decât o amintire suferindă care-i agasează. Încearcă să se integreze într-o lume diferită de cea pe care au părăsit-o și, pentru că nu reușesc să nu mai fie considerați „străini”, dau vina pe ceea ce îi ține legați de trecut. Câteodată, dacă n-au norocul să-și creeze o situație mulțumitoare, își caută o patrie în alcool. Sau în sentimentul eșecului. Bântuiți și de nostalgii, amestecate cu resentimente, nu mai au, probabil, o percepție exactă a realităților românești. Uită că, în România, pedagogia e o disciplină antipatică și că acceptăm greu reproșurile, îndeosebi când sunt legate de suferințe. Ne irită aproape orice părere despre metehnele noastre, chiar când e bine intenționată, dar când reproșurile vin de la români plecați întră în joc și alte resorturi care provoacă reacții piezișe. Auzi imediat teoria „salamului cu soia”.

De altfel, m-am lovit eu însumi de această barieră. Am riscat să mărturisesc, într-o discuție la Televiziune, că mentalitatea noastră ne-a împins să luăm din orice ceea ce „se poate”, până și din dragoste. Am afirmat că nu

există un mit românesc al iubirii, că nu există o Isoldă româncă sau un Tristan român. Legende noastre vorbesc numai despre consolări. Și ce e, în fond, principala noastră baladă, *Miorița*? Povestea unei resemnări care înfrumusețează moartea, transformând o crimă în nuntă cu destinul. După asta, chiar câțiva apropiați m-au mustrat. Cum de am susținut eu că nu avem un mit al iubirii? „Numiți-mi unul”, am replicat. Nu mi-au putut da niciun exemplu, dar nu cred că i-am convins.

Aș merge și mai departe. De ce ne consolăm, oare, atât de ușor? De ce avem tendința să bagatelizăm tot ce nu ne convine? De ce ne obișnuim cu orice? Oare punem mai mult preț pe inteligență decât pe credință? Eu unul nu sunt capabil să-i înțeleg pe sihastri și pe călugări deoarece nu sunt capabil să clădesc nimic pe renunțări, dar poate că această limită nu e cu totul străină de un cusur mai general. Suntem noi, într-un sens profund, un „popor religios”? Dincolo de ritualul credinței în care ne-am născut, avem, oare, un sentiment religios autentic? N-am dat creatori de religii, misionari sau profeți. Un Calvin nu s-ar fi putut afirma la noi. Femeile din București n-ar fi consimțit să se îmbrace în saci, să refuze orice podoabă, să deteste dansul și cântecul pentru a se curăța de păcate. Mi se va spune, bineînțeles: „Suntem creștini”. Dar nu asta e problema. La noi, toți vor să pară mai mult decât sunt. Nici Savonarola n-ar fi găsit adepți care să-l urmeze. Când a apărut vreun vizionar, el a fost suspectat de sifilis ori a devenit subiect pentru viciul nostru național: bârfa. Ne-au lipsit, în general, fanaticii. Când au existat, fanaticii noștri s-au manifestat în politică și au eșuat în crimă. Aceasta înseamnă că, nu numai din punct de vedere moral, trebuie să ne dea de gândit ușurința cu care mințim și ne mințim. Minciuna nu e, poate, decât un rezultat al superficialității. Ne lipsește o gravitate care explică și absența unui mit al iubirii. La noi iubirea oscilează între romanță și pat, nu ajunge la conștiința

tragică, singura în stare să vadă în dragoste o mântuire. Și poate că această carență trebuie pusă în legătură cu alta. Nu suntem înzestrați, se pare, pentru mari amărăciuni filosofice. Pesimiștii noștri dau fuga, speriați, la doctor, cum îi doare puțin capul. De fapt, sunt ipocriți când vorbesc de dezgustul de viață. Așa am fost construiți, să nu apară lov dintre noi. Preferăm să ne agravăm păcatul original decât să-l ispășim. Și e semnificativ că l-am canonizat pe Ștefan cel Mare care a umplut Moldova cu ibovnice. Sfințenia nu ne spune mare lucru. O prețuim fiindcă așa se cuvine, nu fiindcă am vrea s-o transformăm în model de viață. Nu simțim nevoia să ținem un craniu alături pentru a ne aminti în orice moment cât de efemeră sau netrebnică e viața, cum se întâmplă să vezi în tablourile unor pictori spanioli. Dimpotrivă, înclinăm să credem că, la capătul oricărui rău care ocolește moartea, viața rămâne o șansă pe care se poate conta. Probabil, nu sunt singurul care e convins, pe aici, că e mai important să încerci să trăiești demn decât să mori demn. Mă tem că faimoasa „voință de a trăi”, pe care o deplânge Schopenhauer, are la noi numai apărători, chiar printre filosofi. În plus, așezați la porțile Orientului, am rămas, totuși, străini de filosofia orientală. Influența Orientului s-a mărginit, la noi, la moravuri, n-a coborât mai adânc. N-avem beția neantului, dorința de a ne desprinde de aparențele vieții. Și nu ne place să ne imaginăm omul ca pe o furnică nimerită pe chipul timpului. Exceptându-i pe erudiți, mă îndoiesc că ne dăm seama foarte bine ce se petrece în grottele din Himalaia. Din acest punct de vedere, n-am încetat nicio clipă să rămânem europeni. Chiar și la greci, dacă ne gândim bine, ne-a încântat faptul că zeii Olimpului trăiesc la nivelul vieții de toate zilele.

Mă ispitește o ipoteză. Oare nu cumva și înverșunarea lui Andrei face parte din „supraviețuire”? Poate că e forma românească de supraviețuire în exil!

Scuză-mă, eu nu te pot vedea printre cei care, pe vremea lui Ceaușescu, se rușinau, în Occident, că erau români, apoi, la revoluție, au devenit, brusc, mândri de fosta lor țară, pentru ca acum să fie jenați din nou. Oare sentimentele lor depind de purtarea noastră? O parte dintre ei ne-au disprețuit, ne-au ocărât, ne-au socotit nedemni, fiindcă mergeam pe sârmă, uitând că au plecat după ce au suportat ei înșiși biciul dresorului și că nu e tocmai moral să reproșezi altora lipsa de curaj când te afli la adăpost, ferit de orice riscuri. Poate că și de aici s-a născut penibila poveste cu „salamul de soia”. Mai ales că, amintește-ți, printre cusururile noastre e și acela că nu ne place să fim singurii care suferă. Când ne lovește o nenorocire, ne lipsește generozitatea de a o trăi fără să le purtăm ranchiună celor care au avut mai mult noroc decât noi ori s-au descurcat mai bine. Cunoști zicala „să moară și capra vecinului”. Ani de zile am fost invidioși pe polonezi că i-a ajutat Dumnezeu să aibă un papă la Roma când le-a fost greu. Ei bine, această ciudă ne-a ros și mai rău, infectându-ne suferințele, când era vorba de compatrioți care au fugit de la cozile din fața magazinelor românești și s-au dus să bea cafeaua la Paris. Și dacă ne-au și judecat, mirându-se că suntem lași, ciuda s-a transformat în mânie surdă... Dar observ că am luat-o pe panta justificărilor și nu asta a fost intenția mea... Poate nu înțelegem eroismul inutil, de aceea, cu ani în urmă, de câte ori venea vorba de un protest, de un memoriu, de o acțiune care trebuia întreprinsă, întrebările erau cam aceleași. La ce bun? Ce vom obține? Ce se schimbă prin asta? Dacă nu ducea la nimic, gestul ni se părea absurd. El căpăta valoare numai dacă avea, cât de cât, o urmare. E aici o slăbiciune pe care ne grăbim, din păcate, s-o neglijăm și care spune multe. Fiindcă nu poți face din „utilitate” un criteriu absolut. Nu „crezi” fiindcă „îți folosește să crezi”! Și, cum, dacă la un moment dat, constăți că „nu-ți folosește”, nu te mai rogi? În acest caz, „rugăciunea” n-ar fi decât un târg cu Dumnezeu. Și

„iubești”, oare, fiindcă „e avantajos” să iubești? Îți dai seama, punând totul sub semnul utilității, ar rezulta o lume în care până și tristețea ar deveni o marfă. Omul ar fi un animal monstruos dacă n-ar fi în stare să facă nimic zadarnic și, probabil, într-o zi ar trebui studiată serios valoarea zădărniciiei întrucât „deșertăciunea” de care vorbește Ecclesiastul nu e o eroare a Creației, are rostul ei pe lume. Nici Don Quijote n-ar fi existat fără ea.

Dar aceasta, Andrei, nu înseamnă că aș putea pune viața pe un plan secundar. Ieri, mă uitam pe fereastră, cerul avea o paloare care anunța apropierea verii, și, deodată, mi-am zis că, probabil, asceza e mai accesibilă decât cumpătarea. E greu să renunți la jumătate din viață. Mai bine te lepezi, brutal, de toate dorințele. Oricât de descurajat aș fi, mie nu-mi vine să înjur când ridic dimineața jaluzelele și văd, printre crengile plopilor, cerul, dacă am noroc să nu plouă. Și, oare, iubește cu adevărat cine nu se teme? Frumusețea unei zile care începe mă doare într-un fel care mă face să urăsc moartea. De ce mi-ar fi rușine, deci, că „am supraviețuit”? Probabil, nu e în spiritul nostru ideea că o moarte demnă e preferabilă unei vieți umilite. Orgoliul dacilor care au ales otrava, când au fost învinși de romani, n-a ajuns, se pare, până la noi. Dar nu sunt sigur că aceasta e pierderea pe care trebuie s-o regretăm. Pe Ovidiu, care a îndurat frigul de la Tomis, așteptând ca Augustus să-l recheme din exil, eu îl înțeleg mai bine. Și n-am impresia că reprezintă o excepție. Sensul vieții e chiar viața, care nu e, în principiu, un chin. Ea devine chin, din pricini în care Dumnezeu nu e amestecat. Iar moartea, orice ai spune, rămâne o rată. Chiar marea rată.

E drept că tot aici se află și sursa slăbiciunilor noastre, înțeleg asta. Când te temi pentru viața ta și ești hotărât s-o aperi cu orice preț, nu prea ai chef de o „etică gratuită”. Te preocupi, înainte de toate, să trăiești, contând pe ceea ce e „posibil”. Ești convins că unica victorie sigură împotriva urgiilor istoriei este aceea de a le supraviețui.

Și adevărul acesta este: cu cât răul s-a dovedit mai rău, cu atât am simțit mai puternic nevoia să ne spunem că avem nevoie de răbdare, că trebuie să strângem din dinți...

Îmi vin în minte cei doi lei scrijeliți în piatră pe frontonul Porții Leilor, la Micene, și separați de o linie verticală. Se pândesc parcă reciproc și, dacă n-ar fi linia dintre ei, ar sări, poate, unul asupra celuilalt, să se sfâșie. Când încerci să-i privești separat, își pierde nu numai din agresivitate, ci și din mister. Acest desen arhaic demonstrează că o jumătate de adevăr nu mai conține uneori nimic adevărat. Numai împreună și separați de o linie verticală, leii de la Micene au un sens. Într-un fel, fiecare depinde de celălalt și amândoi depind de linia care-i separă. Cum depind și doi îndrăgostiți unul de celălalt, o jumătate de dragoste nemaifiind, de fapt, decât o singurătate întreagă... Cam așa stau lucrurile și cu „supraviețuirea” noastră, cred eu. Fără să vedem și partea ei de amărăciune și partea ei de vină, n-avem cum s-o judecăm corect. Vom cădea fie în greșeala de a-i găsi toate scuzele posibile, fie în nedreptatea de a o persifla.

Din păcate, lipsește o analiză serioasă și dreaptă a tragediei popoarelor din Est și noi înșine ne-am grăbit să uităm unele lucruri prin care puteam dovedi celor ce ne judecau din vârful buzelor că n-am fost un popor de lași. Am admis cu un amestec de jenă și de renunțare să fim calomniați, fără să le arătăm judecătorilor noștri ceea ce brava Europă uitase ori n-a știut niciodată: că în România a avut loc prima manifestație anticomunistă, după ocuparea Europei răsăritene de către armata roșie, și că tot în România a avut loc o lungă și disperată rezistență armată în munți, înainte de revoltele din Ungaria și din Polonia. Mai rău, am început să ne culpabilizăm singuri, să ne considerăm pasivi, resemnați, ba chiar să ne comportăm ca atare, găsind în teoria răbdării românești

un excelent alibi pentru lașitățile individuale. De vreme ce Miorița exprimă o filosofie a îndurării istoriei, nu făceam, nu-i așa?, decât să exprimăm o trăsătură românească încercând să ne salvăm prin supunere! S-a petrecut, dacă vrei, o fraudă care este opera intelectualilor români. A fost teoretizată până ce a devenit un loc comun ideea că „așa suntem noi”, nu ne întoarcem contra vântului, așteptăm să treacă furtuna. Apoi, pe această bază, s-a construit un întreg sistem de justificări. Nu numai că eram resemnați, dar aveam și bune motive să fim așa! Nu suportam noi cea mai brutală represiune din Estul Europei? Nu avusesem noi ghinionul să fim conduși, mai întâi de cei mai slugarnici executanți ai ordinelor Moscovei, apoi de un „independent” care se vroia un fel de Stalin autohton? Încât, în ochii noștri, „supraviețuirea” era nu numai normală, ci și înțeleaptă. Prin ea reușeam să trăim în condiții vitrege, sabotându-le. Moartea reprezenta o victorie a călăilor. De ce să le dăm dreptate? Supraviețuind, îi obligam să se teamă că, într-o zi, vor da socoteală. Și pe măsură ce judecam astfel, ne simțeam din ce în ce mai singuri, mai neînțeleși. Căpătăm orgoliul suferințelor noastre, ne înconjuram și sufletele cu o cortină de fier, dincolo de care exista altă logică, incapabilă să o priceapă pe a noastră, după cum a noastră devenea incapabilă să o priceapă pe a altora. Orice reproș ne zgândărea rănilor și le complica. Ești de acord că asta a sfârșit prin a ne face să credem că nimeni nu avea dreptul moral să ne judece?

Și, până la un punct, aveam dreptate. În fond, cu ce am fost noi mai răi decât alții? Am încercat să supraviețuim, să nu cădem victime, exact ce-au făcut și alte popoare în vreme de dizgrație. Cât a durat ocupația germană în Franța? Patru ani. Și se știa că un război nu e un dezastru fără sfârșit. Totuși, în Franța „s-a și trăit”, nu numai „s-a rezistat”. Cât a durat nazismul în Germania? Doisprezece ani. La noi, comunismul a durat de patru ori mai mult. Și în ce condiții! Într-o vreme, diplomația occidentală s-a

transformat în agent de publicitate al lui Ceaușescu. Mari universități și academii serioase s-au pretat la mascarada de a acorda acestui semidocht titlul de „doctor honoris causa”. Regina Angliei l-a plimbat pe străzile Londrei cu trăsura regală. În acest timp, noi sufeream aici de frică și de frig. E drept, oare, să fim batjocoriți că ne-am resemnat? În definitiv, noi am împărțit Europa în două? Noi am creat cortina de fier? E vina noastră că am avut casele în calea trupelor lui Stalin? Și a fost o crimă că am încercat să trăim în condițiile impuse de alții? Trebuia să murim ca să fim neprihăniți? Ori să plecăm toți, risipindu-ne prin lume ca făina orbilor? Noi ne-am apărat singura viață ce ne-a fost dată, am încercat să ne bucurăm, cât de cât, de ea! Disprețul cu care vorbești despre „supraviețuire” are ceva demagogic. Nu te supăra că ți-o spun. Numai martirii și sinucigașii au dreptul să-i disprețuiască pe cei care găsesc că e normal să vrea să supraviețuiască unei urgii. Or, tu nu ești nici martir, nici sinucigaș. Ai îndurat multe umilințe, dar nu te-am auzit niciodată zicând că ai dori s-o iei pe urmele tatălui tău. Ai înjurat, ai blestemat, dar ai stat cu piciorul pe frână. Căci și tu ai vrut să supraviețuiești. Despre sinucidere, mai bine să nu mai vorbesc. După părerea mea, cei care vor să-și pună capăt zilelor nu țin conferințe despre grozăvia de a trăi, nici nu se laudă cu îndrăzneala lor. Tac și, într-o zi, auzi că au înghițit un pumn de somnifere ori s-au aruncat de la etaj.

Aceasta e o jumătate a adevărului.

În cealaltă jumătate, înțeleg ce rol a avut frica în felul cum am fost înfricoșați și cât de mult a contribuit dorința de a supraviețui la „dresarea” noastră. Înțeleg că am participat la represiune prin teama de represiune! Dresorii au vrut să ne înspăimânte și au reușit. De altfel, nu e nevoie de cine știe ce inteligență ca să intri cu cizmele în viața altuia. S-au servit, în favoarea lor, de înclinația noastră de a socoti că viața e valoarea principală pe care trebuie s-o apărăm. Mă văd împreună

cu tine într-o seară din toamna anului 1945, în Făgăraș. Un ofițer rus a îndreptat pistolul spre noi. Tu ai vrut să te întorci spre el. Eu te-am tras de mânecă și ne-am ascuns după zidul unei case, apoi ne-am îndreptat spre Cetate. Mai ții minte? Generația noastră s-a văzut nevoită să se întrebe în ce măsură își poate păstra și onoarea și viața. Nu ne-am putut permite nici mari proiecte, pe termen lung, nici prea multe certitudini. Totul se precipita în jurul nostru, se clătina, se năruia și, în această atmosferă de nesiguranță, de convulsii și panică, numai cei mai curajoși dintre noi au avut tăria să respingă acrobația compromisurilor. Ceilalți - nicio grijă, nu te includ! —, înțelegând că vremurile ne presau să alegem între a fi „acrobați” sau „suspecți”, ne-am spus că era o nebunie să te opui, ca individ, unui cataclism.

Recunosc, mi se pare nepotrivit să te combat, după tot ce ai făcut tu și după tot ce n-am făcut eu. Dar nu pot nici să plec capul smerit și să zic, „ai dreptate, Andrei, azvârle cu piatra în noi, scui-pă în urma ta, căci nu merităm mai mult”. Și, încă o dată, nu consider o vină faptul că „am trăit”, că n-am fost maltratat. Numește asta cum vrei, lașitate sau egoism. Am alte regrete, nu pe acela că am dorit să nu fiu strivit în mașina de tocat destine a regimului comunist. Din nenorocire, blestemata de sârmă se află și acum sub tălpile mele. O simt. Iar, dacă n-o simt, mă sperii, nu mai sunt sigur de mișcările mele. „Supraviețuirea” e un soi de boală cu care te obișnuiești și de care, la un moment dat, nu mai îndrăznești să te vindeci. Ea te poate împinge chiar să urăști doctorii care îți propun leacuri, deoarece presimți că însănătoșirea te va arunca în necunoscut. Dar ar trebui ca măcar voi să nu ne judecați cu ușurință. Destul au făcut-o alții, care habar n-au ce înseamnă să te găsești la discreția unui stat-dresor ce poate decide dacă un om este om sau câine.

S-a înnorat iarăși. Trebuie să deschid fereastra, să intre puțin aer proaspăt. S-a făcut o căldură cam lăncedă în

cameră.

Am reușit, oare, să fiu clar? De câte ori, ridicând privirea, mă uit la tabloul cu un cal și un călăreț, sub care, spălăcită de timp, se vede iscălitura tatei, mi se pune un nod în gât. Îl văd pe tata într-un pat de spital, mă gândesc la lașitatea care m-a amuțit atunci, împiedicându-mă să urlu, și îmi spun, cu amărăciune, că tocmai apărându-ne ne-am expus. Teama noastră s-a întors împotriva noastră. Am știut din ce în ce mai bine că există și o „morală a refuzului”, că sunt lucruri pe care nu sunt dispus să le fac, să le accept, dar am așteptat mereu ca „Don Quijote” să sfideze teroarea. Și cum aș putea tăgădui că, pe măsură ce noi ne feream de riscuri, „ei” își puteau permite și mai mult? Sau că e foarte comod să fii „înțelept” în primejdie, pentru ca apoi, după ce a trecut primejdia, să-ți exprimi recunoștința față de cei care s-au sacrificat. În concluzie, nu pot să disprețuiesc nici grija cu care mi-am apărat viața, nici curajul celor care au avut forța să și-o sacrifice pe a lor. Și nu mi se pare că mă contrazic. Oricum, aici ne-a adus o istorie strâmbă.

Vina intelectualilor

Tu nu știai că răul vine din idealizări? Trebuie să-ți atrag atenția asupra unui lucru elementar Don Quijote al tău a scăpat de pedeapsa care-i paște pe idealști fiindcă e un inconștient. El are privilegiul nebunilor. Se crede cavaler, cum un nebun se crede Napoleon Bonaparte. Și e perfect liniștit în nebunia lui. Nu-l deranjează nimic. Îndoielile nu intră în mintea lui. Încearcă să contrazici un nebun care susține că e Napoleon și vei vedea cum se uită la tine. De frică, aproape că-ți vine să-i spui „împărate”, în schimb, un om normal n-are cum să se închipuie la Austerlitz, fiindcă n-a uitat cine este.

De aceea, chiar regretând unele durități, care te-au supărat, nu reușesc să te urmez în explicații decât până la un punct. Mâine, poimâine, voi auzi că inclusiv Securitatea n-a avut încotro, a trebuit să se plece în fața sorții care a obligat-o să ucidă, să hăituiască, să terorizeze. După unii de-acolo eu am fost un prost deoarece nu m-am priceput să rabd, să merg târâș pe sârmă, să născocesc parabole, să public cărți, să câștig bani, să am succes, și pe urmă să mă laud: „Am rezistat! M-am împotrivit!”. Dar fă, te rog, un efort să treci, o clipă, dincolo de justificările voastre obișnuite. Oare nu era preferabilă o tăcere asurzitoare, dacă scriitorii n-au găsit curajul, indiferent de

motive, să spună fățiș adevărul? Lumea ar fi văzut că în România nu mai apar cărți și s-ar fi întrebat: ce se întâmplă acolo? Și poate că, după asta, politicienii din Occident s-ar fi jenat să-i mai dea imbecilului de Ceaușescu titlul de „doctor honoris causa”. Și-ar fi spus: „E prea de tot, nu putem face asta, acolo în România e un pustiu cultural”. Dar nu, voi ați vrut și glorie, și onoare. Ați fost mulțumiți când ați putut trișa cenzura, în loc s-o înfrunțați. Literatură de trișori, iartă-mă, asta a fost faimoasa „literatură acrobatică”. Și limbă de sclavi, „limba acrobatică”. V-ați ferit de riscuri, iar acum unii își zic, foarte mulțumiți, probabil: „Ce șmecheri am fost! Proștii au făcut pușcărie ori au mâncat pâinea exilului. Noi am publicat cărți și am rezistat”. Încă puțin și trebuie să le cerem scuze, că nu ne-am priceput să fim atât de subtili. Eu discut aici cu un bătrân chinez care mă ascultă politico, gândindu-se, probabil, la ale lui, în timp ce foștii mei colegi, rămași „sub vremuri”, mă mustră că nu mai sesizez nuanțele. Nu ți se pare că e cam prea mult? Știu, o să-mi repeți că ați reușit să spuneți indirect adevăruri neplăcute și interzise. Dar ceea ce vă reproșez eu e că v-ați mulțumit să faceți „literatură” într-o vreme în care scriitorul trebuia să strige, ca Soljenițîn, toate ororile care se petreceau în jurul lui. (Andrei)

Mi-am adus aminte de prima zi din viața mea de bucureștean. Era în toamna anului 1937. Stăteam în curtea unui internat, îmbrăcat în portul din Făgăraș, ceea ce mă transforma, probabil, într-un fel de sălbăticiune exotică. Nu cunoșteam pe nimeni. Eram un „străin”. Chiar și în haine obișnuite s-ar fi observat asta. Vorbeam ca în satele din sudul Ardealului, o „limbă” diferită de graiul de

pe malurile Dâmboviței, care mi se părea iute, repezit și șmecheresc. Un băiat m-a chemat să iau și eu parte la joc. Se juca „lapte gros”. Am mârâit un „nu” agresiv. Și, ca nu cumva cineva să se apropie de mine, m-am așezat cu spatele la zid... De atunci, am rămas cu credința că, dacă ai un zid în spate, ești la adăpost. Te poți apăra. Ce „zid” mai am eu acum? Pe ce mă pot sprijini? Părinții și singura mea soră au murit. Dacă mă duc la Lisa, mă lovesc numai de ceea ce „a fost”. Iar în ceea ce „a fost”, nici zeii nu mai pot schimba nimic. Prietenii s-au rărit. Și nici de utilitatea literaturii nu mai sunt sigur. Românii citesc, acum, gazete ori se uită la televizor și discută politică. Dacă iau o carte, preferă una ușoară, siropoasă. Vor să fugă de „mizeriile lumii reale” într-o minciună frumoasă care să le purifice sufletul de noroi. Din nefericire, parcurgem încă perioada în care zeii ne asigură, mai ales, nenorociri pe care să le cânte generațiile următoare. După-amiază, ieșind să mă plimb, trec pe străzi prăfuite unde timpul a căpătat o materialitate fantomatică și mă încearcă tot mai des senzația neplăcută că devin pe ele un „străin”.

Nu mă mai pot bizui nici măcar pe dorința care, într-un fel, m-a obsedat totdeauna de a-mi învinge frica. Am descoperit, derutat, după revoluție, că e mai simplu să te socotești ori să pari curajos într-o perioadă de frică generalizată. În ultimii ani ai lui Ceaușescu, mă încordam de câte ori zăream o mașină postată în fața casei, dar pe atunci era de ajuns câteodată să taci ori să nu ridici mâna când se vota pentru a avea un minim sentiment de demnitate. Acum, aceste „îndrăzneli” nu mai înseamnă nimic. Presiunile de tot soiul ce mă forțau să știu măcar ce nu vroiam, ce refuzam sau detestam constituiau, culmea, un punct de sprijin. Îmi stimulau credința că adevărul meu trebuia să fie opus lor. În prezent, semăn unui cobai care, scăpat de experiența pentru care a fost întrebuințat, nu-și mai găsește rostul. Oare nu mă pot adapta la libertate? Am devenit dependent de ceea ce mă

constrângea? Am nevoie de frică pentru a-mi stimula curajul? Nu sunt sigur nici de faptul că nu mă voi vedea silit să plec din această casă. Ieri, am primit o somație. E din partea unui urmaș al fostului proprietar al casei unde sunt chiriaș. Sau, cel puțin, așa pretinde. Nu-și dezvăluie nici numele, nici adresa, în schimb mă anunță că trebuie să-mi strâng tot ce am și să mă mut până în toamnă. Probabil e o farsă, deoarece nu există, încă, o lege care să schimbe statutul imobilelor naționalizate, dar cine a vrut să-mi zdruncine și mai mult liniștea, pe care mi-o impun cu mari eforturi, a reușit. Mă îngrozește numai ideea că va trebui, într-o zi, să adun vraștea din jurul meu și să mă mut. Unde mă voi duce cu atâtea cărți după mine?

Caut printre fotografiile vechi și dau peste una din vremea studenției, în care e și Andrei, cu părul zburlit, ca de obicei, râzând obraznic, provocator. Eu am un aer de tânăr romantic... între mine și acest june romantic, e un drum lung, sinuos. Ne despart ani de stres, de dibuiri, de adaptări la realitate, care m-au schimbat nu numai fizic, probabil. În fond, o viață. Pe atunci „nu știam” multe lucruri pe care le-am aflat mai târziu... Dar nu e o vină, mă întreb încă o dată, chiar faptul că nu le-am știut? Și nu cumva mi-a convenit să nu le știu? Poate, m-am ferit, mai mult sau mai puțin, instinctiv, să le aflu! Această „ignoranță” rămâne o problemă personală între mine și Dumnezeu, n-o pot invoca drept scuză. Aseară, am văzut la televizor un Memorial *al durerii* care m-a zguduit. Vorbeau țărani bătrâni, de undeva din Câmpia română. Fuseseră tineri în nopțile de groază ale colectivizării. Au fost stâlciți în bătai și azvârliți în închisori pentru că s-au revoltat. Au fost atârnați cu capul în jos, într-o pivniță cu șerpi, aduși de la grădina zoologică sau de la o crescătorie a Securității, care le încolăceau piepturile. Crima nu s-a rezumat la asasinatele comise. Crimă a fost și transformarea unor semeni de-ai noștri în criminali. Ei

năvăleau noaptea în sate, împușcau sau așezau un țăran gospodar, un „chiabur”, în mijlocul unei mulțimi pe care o incitau să se comporte ca o haită dezlănțuită, servindu-se de tot ce era josnic în om, de uri vechi, de invidii și de pofta de a umili, pentru a face să triumfe oribila „ură de clasă”. Oare din ce abis al păcatelor noastre au ieșit acești monștri anonimi? Câți tortionari, nu numai câte victime, a produs regimul comunist?

Dar să mă detest fiindcă am fost uneori și fericit, în timp ce alții putrezeau în închisori? M-am dovedit, fără îndoială, egoist în acele împrejurări, dar eu sunt vinovat că până și dragostea a devenit vinovată? Ce trebuia să fac? Să refuz orice bucurie, să reprim în mine orice dorință, pentru a nu jigni prin bucuriile trăite pe cei care nu și le puteau îngădui? Să urăsc orice zi însorită, ca să nu devin cinic uitând de întunecimea celulelor în care zăceau sute de mii de români? Să-mi fie silă de orice lucru frumos din pricina urâteniei istoriei? Morala îmi spune că orice lașitate rămâne lașitate, indiferent de justificări, dar nu cred că e normal să-mi imput vina de a fi iubit viața chiar într-un regim criminal.

De aceea Andrei mă și îndispune cu reproșurile lui! Ce ar vrea? Ce ar vrea ei, românii din emigrație, care nu ne iartă că ne-am ferit de biciul dresorului, am scris cărți, le-am publicat? Ce-i deranjează? Că nu ne-am luat și noi lumea în cap? Se pare că ne exportăm și defectele. Războiul româno-român de aici are varianta sa în războiul emigrației împotriva „mâncătorilor de salam”. Ne ocăram unii pe alții, în vreme ce lichelele, și de aici și din exil, zburdă fericite...

Zici că am vrut și glorie și onoare... Halal glorie, Andrei! Trăită printre molii, și așteptând să fiu evacuat din casa unde stau. Cât despre onoare, cred că am fost destul de clar. Nu-mi plac cei care se laudă azi cu o rezistență de care nimeni n-a auzit până acum. Eu aș avea ceva de povestit, dar dacă mă compar cu unul ca tine, nimic din

ce am îndrăznit nu mi se mai pare important. Și mă bucur că spun asta după dușul rece pe care mi l-ai servit. Nu mă vei bănuî, măcar atât, de nesinceritate.

Mi-a fost o imensă jenă, în primele luni ale anului 1990, când am auzit prima oară teoria „salamului cu soia” vociferată pe străzile Bucureștiului. Reproșul azvârlit în obrazul românilor din exil, aproape cu dușmănie, că n-au rămas aici să guste și ei din faimosul salam cu care ne-am hrănit noi, mi s-a părut umilitor și jalnic. Mă întrebam, cum e posibil să ne lăudăm cu așa ceva? și, mai ales, cum e posibil să ne împărțim pe asemenea criterii, culmea, într-un moment când, în sfârșit, puteam să fim iarăși împreună? Dar acum, urmărindu-ți rechizitoriul, simt, vai, că apare și în mine ispita acelei grosolănii. Fiindcă nu pot pricepe, în ruptul capului, de ce țineți voi, neapărat, să fiți procurorii noștri. Și zic „voi” deoarece păreri ca ale tale am mai auzit, Andrei, nu ești primul de la care le aflu. Unii dintre „procurori” ne acuză de lașitate după ce, cât au fost aici, au avut doar curajul să dorească să plece! Oare ce-i nemulțumește acum? Nu cumva vor să se convingă, prin disprețul pe care ni-l poartă, că bine au făcut plecând dintr-o țară de lași? Mă tem că există și asemenea cazuri. Nu e al tău, firește, dar, în clipa aceasta, punând cap la cap amintiri disparate, constat că e destul de răspândită în emigrație o anumită atitudine față de noi și nu pot să nu mă gândesc că, probabil, unii ne pun la zid ca să se scutească pe ei înșiși de nostalgii, deoarece, nu-i așa? câtă vreme ne disprețuiesc, își pot bea cafeaua fără să-i frecventeze niciun dor și niciun regret... în fine, să nu simplific și să nu răspund unei jigniri cu o altă jignire. Dar te rog să reții nedumerirea mea privitoare la faptul că până și cărțile în care n-a existat niciun compromis nu ne-au fost iertate. Am fost învinuiți că le-am scris, că în felul acesta am caucionat regimul comunist. Unii chiar au teoretizat ideea pe care tu o arunci în treacăt, că era mai bine să fi fost aici un deșert cultural, la propriu, cu atât mai mult cu cât, la drept vorbind, zic ei, nici nu există

cultură română reală după instalarea regimului comunist. Există doar un simulacru de cultură care i-a amăgit pe români cu minciuna speranței. Bieții de noi, ignoranți și saltimbanci ai speranței, ne-am prefăcut a nu fi înțeleș fabula cutiei Pandorei, cu toate că grecii au fost de ajuns de expliciti când au pus speranța laolaltă cu relele de care suferă lumea. Am preferat să ne măcinăm ambițiile într-o moară din care nu ieșea nimic, în afară de aparențe. Căci, indiferent ce spun, cărțile apărute nu valorează nimic. Mai rău, au fost cuie în palmele însângerate ale sărmanului popor român răstignit. La fel tablourile care au fost pictate, la fel concertele care au avut loc. Un splendid nimic, iar noi, umbre ale nimicului, devorați de o mizerabilă nevoie de glorie și compătimiți de românii plecați. De fapt, dacă am fi cinstiți, am recunoaște că viața noastră a fost o rușine la fel de mare ca zidul Berlinului și că singurul lucru bun pe care l-am putea face azi ar fi să intrăm cu târnăcopul în biblioteci și muzee, pentru a șterge urmele rușinii... Cam asta credeți, se pare, unii dintre voi. Și cum să nu-ți vină, atunci, să spui, ca ultimul mitocan, că numai noi, care am mâncat „salam cu soia”, suntem în măsură să ne judecăm, să decidem care este partea noastră de consolare și partea noastră de rușine. Știam că nu-mi plac românii care s-au dovedit „viteji” numai în cafenelele apusene și pentru care balamucul de-acasă e un subiect monden. Surpriza e să descopăr că și alții mă obligă să nu mai știu ce să cred.

Să spunem lucrurilor pe nume. Din pricina noastră ați plecat? Și ce nu ne iertați? Că am rămas aici? Că existăm, în absența voastră? Vă ofensează faptul că am și sperat în acest coșmar, că am crescut copii, că am scris cărți, că am încercat, de bine, de rău, să trăim? Trebuia, pentru a vă fi pe plac, să aplicăm tactica pământului pârjolit, inclusiv în viața noastră? Înțeleg, Andrei, că nu e simplu pentru un om să-și schimbe obiceiurile, tabieturile, profesia, să gândească într-o altă limbă, să se deprindă cu alte mentalități, să se descurce printre străini, dar,

pentru Dumnezeu, de ce ar trebui să ne așezăm aici cu toții în boxă, răbdând cu umilință disprețul cu care încercați să vă oblojiți complexe și, poate, tristețile? în principiu, judecătorii noștri nu pot fi decât cei care au înfruntat teroarea, cu prețul libertății sau al vieții, ceea ce noi, ceilalți, n-am îndrăznit, și, după aceea, au hotărât să plece ori să rămână aici. Tu te-ai putea număra, eventual, printre ei, dar îmi permit să-ți atrag atenția că niciunul dintre cei care au autoritatea morală să ne fie judecători nu ne-a privit cu dispreț. De dispreț am avut parte, îmi pare rău că trebuie să ți-o spun, doar din partea unora care au mers pe sârmă, alături de noi, până ce au plecat în Occident. Or, curaj am fi avut și noi la Paris sau la Washington. Acolo nu era o mare problemă să-l faci cu ou și cu oțet pe Ceaușescu. Nu trebuia să stai după aceea, cu urechile ciulite, toată noaptea, pândind orice zgomot de-afară. Dar să trec și peste asta. Trebuie să recunosc, dacă n-am recunoscut până acum, că strădaniile noastre „acrobatică” ne-au împins uneori să imităm duplicitatea bufonilor din tragedii. Apoi, că există destulă maculatură adunată în biblioteci, în care eventualele jumătăți de adevăr se sprijină pe minciuni întregi. Totuși, nu cred că am visat cozile lungi care se făceau uneori în fața librăriilor. Nu s-a realizat, încă, o dreaptă cumpănire a rezistenței intelectuale românești în anii dictaturii comuniste. Unii, pe aici, au tendința s-o supradimensioneze, uitând că s-au dărâmat multe biserici românești și au fost rase cu buldozerul sate întregi, fără să renunțăm la prudențe. Alții, în afară, au tendința s-o minimalizeze, uitând că literatura a jucat un rol subversiv de-a lungul multor ani prin simpla prezență în librării a unor cărți pentru cumpărarea cărora cititorii așteptau ore întregi, în ploaie sau pe ger.

Încă ceva. Ne-am plătit scump fiecare carte cinstită, te asigur. Ne-am străduit să mergem pe sârmă, să mergem „târâș”, zici tu, pentru a păcăli cenzura, dar câtă vreme în România nu exista „samizdat”, iar tipografiile, hârtia,

cernelurile erau toate în mâinile dresorilor, și monopolul lor, aveam, oare, altă posibilitate pentru a reuși ca adevărul să pătrundă în cărți? Stăteam cu sufletul la gură, să vedem dacă ni se va permite să tipărim ce-am scris, contând și pe priceperea românilor dea înțelege „limbajul acrobatic” și pe teama cenzurii de a spune cu voce tare ce anume a înțeles, și, nu de puține ori, după ce cartea ajungea în librării, era retrasă și pusă la index. Riscurile, umilințele, emoțiile cu care ne-am plătit lașitatea de a nu pune mâna pe pușcă nu vă interesează, se pare, și, în definitiv, este dreptul vostru să rețineți exclusiv rezultatul, să încruntați sprâncenele și să mai ziceți o dată că era preferabil un frumos pustiu cultural, dar aceasta nu e decât o dovadă în plus că teoria salamului cu soia are, probabil, și un tâlc mai adânc. Suntem români, și cei din emigrație și cei de aici, dar limba română vorbită de voi și limba română vorbită de noi, chiar dacă utilizează aceleași cuvinte, au ajuns, s-ar zice să fie aproape două limbi diferite. Cea din cărțile noastre este o limbă vorbită cu călușul în gură, plină de șoapte, de revolte înăbușite, o limbă, uneori scrâșnită, din care respiră frica și speranța. Exact cum a fost viața noastră! E un document! într-o cafenea din Paris sau într-un apartament din Washington, se vorbește, desigur, altfel.

Oricum, nu știam că mă vei ajuta și tu să ajung la cota zero a relațiilor mele cu lumea, îmi pare rău, Andrei.

Poate că am fost prea categoric și, generalizând, am devenit nedrept. Unii intelectuali români din exil ne-au dat, ani în șir, un imens sprijin moral prin microfonul *Europei libere* și s-au văzut insultați birjărește de mercenarii Securității, mereu, tocmai de aceea. Apoi, au existat, fără îndoială, aici, destui intelectuali care au preferat să se îmburghezească sau chiar să practice un oportunism slugarnic decât să ia parte la formarea unei elite a revoltei. Actele de curaj au fost puține și solitare. Când a apărut un Don Quijote, n-a găsit printre

intelectuali scutieri. Avem multe slăbiciuni de recunoscut, multe vinovății de regretat. Și, oare, nu prin votul academicienilor a ajuns Ceaușescu președinte de onoare al Academiei Române? Azi, în loc să învățăm din ce am greșit, ne măcinăm forțele într-o trăncăneală vanitoasă pe tema culpabilității care pune față în față o intoleranță a incriminărilor cu orice preț și o intoleranță a disculpărilor cu orice preț. Mai târziu, timpul va decide, va cerne, și nu-i exclus să aibă chiar operele o soartă ironică. În fond, și cărțile în care s-a mințit reprezintă un document și nu cred că se va putea scrie o istorie a moravurilor unui timp mincinos fără să se apeleze la ceea ce îl oglindește. Oricum, generația mea și-a pierdut, probabil, dreptul de a da lecții de morală. Ce să învățăm noi și pe cine? Tot ce putem dori e să ne străduim să ne facem înțeleși.

În genere, cineva care întâlnește o moară de vânt, într-o câmpie, se oprește, se uită la ea, vede că e o moară de vânt și pleacă mai departe. Aceasta e logica noastră. „Normală”, zicem noi. În schimb, pe aceeași câmpie, dinaintea aceleiași mori de vânt, Don Quijote se pregătește de asalt. Și o face cu o convingere care ne amintește vorbele spuse de regina Isabela lui Columb: „Dacă pământul pe care îl cauți nu există, Dumnezeu îl va crea pentru a-ți răsplăti îndrăzneala”. Aceasta e logica lui Don Quijote. „Anormală”, zic spiritele pragmatice, care nu văd ce câștig are cavalerul dintr-un asalt ridicol. Dar, la drept vorbind, cine se comportă normal? Don Quijote care socotește că trebuie să se bată cu monștrii și că iubirea merită totul? Sau cei care râd de el? Poate că „anormalii” suntem noi care îi socotim proști de sinceri sau suspecti pe cei care spun tare ceea ce „rezonabilii” se pricep să ascundă. Poate că problema nebuniei lui Don Quijote nu e decât o subtilă ipocrizie. Și poate că adevărata problemă pe care ar trebui să ne-o punem este cea a „înțelepciunii” noastre.

Acrobația ca boală

Ești mulțumit dacă fac mea culpa? Credeam că putem, ca pe vremuri, să ne spunem orice, dar văd că ne-am schimbat amândoi... I-am vorbit azi bătrânului chinez despre tine. S-a uitat la podelele albastre, la ocean, apoi a întins mâna spre ceașca de ceai și, fără să se întoarcă spre mine, mi-a zis pe un ton blajin: „Nu trebuia, domnule Andrei. Și are dreptate prietenul dumitale. Noi ne-am despărțit rău”. În timp ce-și sorbea ceaiul, mi-a explicat că o despărțire e ca o operație, bine sau rău făcută. Dacă e bine făcută, se vindecă și nu lasă urme. Dacă e prost făcută, cicatricea ei doare toată viața.

Poate că nu se înșeală. De aceea, aici, nu m-am putut lipi de nimeni și de nimic. Am semănat unui certat cu lumea care s-a încăierat prin porturi și s-a consolat la bordel. De ce te miri că urăsc impulsul de a mă uita în urmă? În spatele meu nu vine umbra Euridicei, ci umbra Securității. Și știu că nu sunt un cretin, că aș fi fost iubit de studenți dacă aș fi ajuns profesor universitar. Dar istoria m-a călcat în picioare. (Andrei)

Dacă m-aș hotărî să povestesc „cum am devenit acrobat”, ar trebui să încep cu un fapt petrecut la unsprezece ani, când s-a terminat copilăria. Căci, în cazul meu, copilăria n-a murit încet. Și știu în ce zi m-am despărțit de ea. S-a întâmplat într-o dimineață cenușie

din septembrie 1937, când am fost suit într-o mașină care m-a adus, de la poalele Făgărașilor, în București, la liceu. Această împrejurare a avut toate datele unei expulzări brutale din paradis. Fără să fi văzut înainte nici măcar alt sat, în afară de cel în care m-am născut, m-am pomenit azvârlit în cel mai mare oraș al României. Ființa mea a fost atunci ruptă în două. Începeam să fiu, oarecum, „citadin”, în vreme ce sufletul meu locuia mai departe într-un sat. Și trebuia să fiu atent unde pun piciorul, ca să nu nimeresc în gol. Pe la cincisprezece ani, scriam un roman sămănătorist, *Cătușe de lut*, plin de toate poncifele antipatiei față de moșieri, fără să mă gândesc că România, ca stat modern, a fost întemeiată de boieri patrioți. Nu vedeam decât mașinile luxoase cu care veneau unii dintre colegii mei la școală și nonșalanța cu care își cumpărau crenvurști la excelentul bufet al liceului, în vreme ce eu trebuia să mă mulțumesc cu pâinea luată, la internat, de la micul dejun și înfundată prin buzunare. Numai Dumnezeu m-a apărat în acei ani de primejdia trecerii de la romantismul unei revolte naive la un militantism care mi-ar fi putut distorsiona viața. Aveam o psihologie de frustrat deoarece, ca elev sărac al unui liceu bogat, descoperisem că nu orice îmi era permis. Și, practic, trăiam pe două planuri.

Am priceput, se pare, mai repede decât Andrei că noul regim nu glumea cu cei care îndrăzneau să i se opună. În toamna anului 1946, am făcut propagandă în satul meu, deși nu era nevoie, în favoarea „ochiului”, dar după falsificarea scrutinului m-am demoralizat. Evenimentele treceau dincolo de mine, în cadența coloanei rusești pe care o văzusem pe fereastră în septembrie 1944. Andrei a încercat să mă târască la diverse întruniri politice, dar am preferat să discut cu el despre Evul mediu. Am descărcat, împreună, cartofi vreo două toamne în Gara de Est. Dimineața, ruși de oboseală, ne spălam la o gură de canal și, fără să ne odihnim, ne îndreptam spre Universitate. Slab, fragil și repezit, Andrei era, structural,

un recalcitrant, un nonconformist. Se dovedea la fel de activ și la balurile studentești și în ciocnirile de stradă. Eu mă mișcăm între sălile de curs și cinematografele de pe bulevard, unde, dacă aveam bani, mă înghesuiam la filmele americane de mare succes. Presupun că nici nu percepeam prea clar gravitatea și consecințele evenimentelor de atunci. Eram doar speriat din pricină că auzeam aproape zilnic de noi arestări. Când Andrei a fost exmatriculat, mi-a fost frică să nu facă o prostie. Devenise extrem de irascibil și nu mai vroia să discute cu nimeni. După câțva timp, a dispărut din București și, o vreme, n-am mai auzit nimic de el. Într-o zi, mi-a trimis o scrisoare din Piatra Neamț, anunțându-mă că s-a angajat muncitor necalificat pe unul din șantierelor din împrejurimi. I-am răspuns, dar nu mi-a mai scris, iar când l-am căutat, ceva mai târziu, am aflat că plecase și de acolo. Între timp, în ultimul an universitar, eu mă angajasem redactor la emisiunile culturale ale Radioului.

În anul 1950, mi s-a explicat, la secretariatul Facultății de Litere și Filosofie, că promoția din care făceam parte nu avea dreptul să susțină examenul de licență decât după doi ani, deoarece eram „îndoctrinați cu învățătură burgheză” și ni se lăsa timp să ne „dezintoxicăm”, să asimilăm marxismul. Mi-am dat seama că tot ce învățasem nu mai valora nimic. Dimpotrivă, devenea un balast, o piedică. Profesorii cei mai străluciți de la Drept fuseseră azvârliți în închisori, iar catedrele de la Litere și Filosofie erau, la rândul lor, epurate. Am rămas la Radio să aștept permisiunea de a-mi trece examenul de licență la Litere și Filosofie. La cel de la Drept, am renunțat. Nu mă atrăgea, în principiu, să devin judecător sau avocat, și cu atât mai puțin în noile condiții. Un alt șoc l-am avut în ziua morții lui Stalin, când am văzut la Radio redactori îmbrăcați în doliu și cu lacrimi în ochi. M-am cutremurat. Cum era posibil să ducă ipocrizia atât de departe? Sau chiar credeau că Stalin fusese un geniu?

Am respirat ușurat când s-a produs desovietizarea

României. Și nu mi-a trecut deloc prin minte că relativa liberalizare din acei ani era o formă de a evita destalinizarea, în urma „dezghețului” produs în Uniunea Sovietică. L-am întâlnit din nou pe Andrei, după ce nu-l mai văzusem dintr-o iarnă în care venise, la București, în deplasare. Nu mai lucra pe șantier, ca macaragiu, nu mai era chemat la Securitate în fiecare săptămână, căpătase un post la o bibliotecă de cartier, dar era la fel de pornit împotriva regimului. După faimosul miting la care Ceaușescu a tunat și a fulgerat împotriva invadării Cehoslovaciei, mi-a zis: „E o escrocherie. Ceaușescu vrea independență pentru el, nu pentru țară”. Ne-am certat, l-am acuzat că nu era „bun român” și eram conștienți că aveam dreptate. A nu fi de partea partidului comunist român, intrat în conflict cu Moscova, echivala în logica mea de atunci cu a fi prosovietic. Mi-a trebuit ceva timp până să încep să pricep că, de fapt, stalinismul s-a salvat în România, culmea, prin fronda antisovietică. La sfârșitul anilor '60, m-am decis să mă întorc la literatură, de care jurasem să mă țin departe când îmi pierdusem primele manuscrise, într-o întâmplare nefericită.

În *Apărarea lui Galilei*, am pus în cauză, în realitate, problema mea, încercând să-mi motivez „abjurarea”, adică frica în fața teroarei. Întreaga teorie a „supraviețuirii” se află acolo, cu disperările și limitele ei. Mi-am ales, în acei ani, ca deviză o vorbă a lui Camus: „Libertatea este dreptul de a nu minți”. Asta m-a ferit de compromisuri în tot ce am scris. Mi s-a reproșat că nu sunt „angajat”, am fost învinuit că fug de realitățile românești pentru a mă retrage în miturile antice, că apelez la parabole neguroase, dar am găsit în obsesia moralei un refugiu și, totodată, un alibi. Regimul nu putea să repudieze pe față idei ca adevăr, dreptate, demnitate, și m-am folosit de această slăbiciune pentru a spune ce aveam de spus împotriva minciunii, a lașității, a sârmei pe care mergeam. Figura la care mă întorceam mereu era Pilat din Pont, în care vedeam prototipul „înțeleptului” ce

se spală pe mâini și crede că astfel rămâne inocent. În fapt, cele mai multe cărți ale mele sunt pamflete, mai mult sau mai puțin voalate, împotriva dresorilor, a acceptării dresajului. Dar m-am ferit sau, mai exact, m-am temut să duc sfidarea până la a nu-mi mai păsa de consecințe. Mi-am măsurat mereu pașii, mi-am calculat îndrăznelile și nu mi-am permis nicio „nebunie” ireparabilă.

Nici eu nu mă despart ușor. Rușinea de a tăcea când se dărau biserici, hărțuierile cu cenzura, lupta care s-a dat în mine între umilințele „înțelepciunii” și teama de a trece Rubiconul m-au uzat. Din păcate, n-am fost destul de puternic ca să scriu pentru sertar. Până și A doua poliție o scriam ca s-o văd tipărită, la un moment dat, firește nu în România. Îmi lipsea liniștea autorilor care și-au urmărit obsesiile fără să le pese ce soartă avea să cunoască opera lor și nu țineam să mă confesez într-o carte doar pentru arhiva poliției. Mi se părea mai inteligent sau, oricum, mai suportabil să apelez la proza parabolică și la limbajul esopic. Câtă vreme adevărul e curat, chiar șoptit are valoare, îmi ziceam.

Dar aceste lucruri pot fi înțelese bine, cum ți-am spus, numai în Estul Europei. În Occident, lipsa de speranță și disperarea înseamnă, am impresia, același lucru. Și poate că și tu ai uitat deosebirea. În orice caz, sfatul lui Marx, să te desparți de trecut răsând, mi se pare o prostie, o enormitate. Mă surprind, câteodată, că vorbesc la telefon supraveghindu-mi, involuntar, cuvintele, cu teama că o ureche indiscretă ascultă. Dacă trimit o scrisoare, mă surprind că mă feresc să spun anumite lucruri direct. Poate au fost dezafectate, într-adevăr, centrele de interceptare a convorbirilor, a scrisorilor, dar vechile reflexe de apărare sunt mai puternice decât asigurările care ni se dau. Până și îndârjirea cu care caut să mă comport firesc mi se pare că are ceva nefiresc. Asta mă face să nu mai fiu sigur că voi mai putea să vorbesc, să

ascult, să mă comport normal. Uneori, tot ce e în urmă mi se pare o parodie proastă. N-am avut un dictator feroce, de anvergură, ca Hitler sau Stalin. Ex-ministrul Securității a declarat, pocăit, la proces că a fost „un dobitoc”. Astfel de declarații ne umilesc, în realitate, pe noi, care am tremurat de frica lor, nu pe „ei”. Brusc, teroarea nu mai are niciun mister. Devine vulgară. Poate că suferințele sunt chiar mai mari într-un infern cu brute „superioare” decât într-unui situat într-o mahala a crimei, dar un criminal dobitoc te poate face să descoperi, cu jenă, că ai trăit un coșmar mediocru, nu o tragedie, cum ai crezut, și că-l detești, de aceea, pentru mărginirea lui înainte de toate...

M-am întrerupt fiindcă un camion greu care a trecut pe stradă a făcut să se zguduie casa (am căpătat aici o bună educație împotriva cutremurelor!) și s-au prăbușit jaluzelele. Sunt stricate și nu m-am învrednicit să chem un meșter care să le repare. A trebuit să mă scol de la masă, să le ridic și să le fixez din nou. Nu te hotărăști, totuși, să vii? Nu-ți e dor să revezi Bucureștiul? Oricât l-ar acoperi praful, Bucureștiul are, fără îndoială, poezia lui. Cerul decolorat pe care-l văd pe fereastră acum mă face să uit de ură și de violență. Peste câteva zile, va avea loc la București un colocviu internațional de psihiatrie umanitară, la care am fost invitat să iau cuvântul. Probabil, specialiștii vor să afle părerea unui diletant în legătură cu consecințele experienței totalitare asupra „cobailor”. Am refuzat politicos invitația. Îmi e greu să apar în public. M-am sălbăticit. Și nu știu dacă de vină e numai senzația, din ce în ce mai insistentă, că în dezghețul murdar de după revoluție ni se joacă o comedie proastă. Poate există și alte cauze pe care încerc, fără rezultate prea limpezi deocamdată, să mi le lămuresc. Singura certitudine care se clarifică în derutele mele e că Don Quijote mă atrage acum prin ceea ce abia la această vârstă pot înțelege cu adevărat: că valoarea se măsoară mai exact prin eșec decât prin reușite.

Michelangelo n-a izbutit, cum insa, să sculpteze munții, Icar n-a ajuns la soare, alchimiștii n-au descoperit piatra filosofală. Dar bat câmpii. De fapt, cred că am nevoie și eu de un „bătrân chinez” și că mi-ar plăcea să discut cu tine o groază de lucruri care mă frământă.

Ni se spune că „experiența” în care am fost „cobai” a eșuat. Așa e. Dar viața noastră a curs în acest eșec! Și cum să râzi de asta ca bufonii la sfârșitul tragediilor? Mai ales că nimeni nu ne va da înapoi timpul în care a trebuit să ne temem, să ne apărăm, să plătim cu lașități și spaime șansa de a nu fi fost striviți. Zidul Berlinului poate fi dărâmat cu târnăcopul, împărțit în bucăți și transformat în „suveniruri”. Dar o viață, cum s-o împărți? Istoria a vrut ca generația mea să-și trăiască iubirile într-o vreme netrebnică. N-am avut altă viață decât aceea pentru care m-am temut. Ea a reprezentat singura mea șansă de a iubi, de a sta pe o plajă, vara, la soare, de a contempla un cer plin de stele. Ceasurile mele de tandrețe s-au amestecat cu disperarea, dar n-am avut altele. În coșmarul care a domnit peste România am devenit tată, am scris cărți... Pe vremea când mai visam că voi ajunge într-o zi în Spania, nu mi-a trecut prin minte că nu era nevoie să plec nicăieri, că „monștrii” ridicau capul în mine chiar, consolându-mă pentru mersul pe sârmă. Nu-mi dădeam seama că ideologia uza cuvintele, le golea, treptat, de sens și că, astfel, eram în pericol să nu mai judec în termeni exacti propriile mele îndoieli și iluzii. Dar, azi, pot? Frica nu e reală decât atunci când îi simți gheara în carne. În amintire își pierde forța.

Mă uit la fotografie din nou. Aveam toate datele necesare pentru a mă apropia de marxism. Gustasem din umilințele sărăciei și n-am fost străin de resentimente tulburi împotriva „băieților de bani gata”. Noul regim îmi oferea șansa unei revanșe. Posedam un „dosar bun”, care nu-mi crea probleme, din contră, mă favoriza, nu trebuia să trag ponoase pentru nicio rudă cu trecut fascist sau de

„exploatator”, ca alții ce și-au văzut amenințate studiile și carierele, cum a fost cazul lui Andrei, din pricina „originii”. Pe deasupra, înclinam, structural, spre o gândire de stânga, credeam în valoarea justiției sociale și am fost mereu disponibil pentru utopii, într-o țară occidentală, s-ar fi putut să îngroș rândurile „gauchiștilor”. La noi, însă, opțiunile au fost viciate și denaturate de presiunile istoriei. Când armata roșie a intrat în București, partidul comunist din România abia număra vreo mie de membri. Avea, deci, proporțiile unei secte care, în condiții normale, n-ar fi putut emite nicio pretenție de a juca vreun rol serios pe scena politică românească. Rândurile acestui partid au sporit, ajungând de ordinul milioanelor, numai fiindcă, în noile condiții, el reprezenta, în ochii multora, o umbrelă. Au existat, fără îndoială, și oportuniști, veleitari, profitori, dornici să năvălească în „elita” noului regim, ce nu cerea competență, ci „origine sănătoasă” și obediență activă, dar nu ei reprezentau grosul aderenților. Cei mai mulți și-au luat un carnet roșu fiindcă nu vroiau nici să devină suspecti, într-o vreme îmbibată de spaime, nici să-și anihileze șansele profesionale. Pe măsură ce treceau anii, eram, însă, din ce în ce mai dezgustat de agresivitatea mediocrității „noii clase”, care dicta totul, și de prăpastia care se căsca între principii și minciuna ce transforma în erezie primejdioasă orice gând liber, încât, aproape fără să-mi dau seama, am alunecat spre o „logică negativă”, impregnată de refuzuri și de obsesii morale, care balansa spre sensul opus.

Doamna care m-a invitat să iau cuvântul la colocviul de psihiatrie umanitară mi-a telefonat iarăși. În cele din urmă, am acceptat cu jumătate de gură: „Bine, doamnă, dar despre ce pot vorbi eu unor specialiști?”. „Despre ce credeți, vă alegeți singur tema comunicării”. Comunicare? Eu sunt tot ce poate fi mai străin de limbajul științific. Am dat, iarăși, înapoi: „Lăsați, doamnă”. Finalmente, mai degrabă stingerit decât convins, am promis că mă voi duce.

Psihiatrii cunosc relativ bine, am impresia, crimele săvârșite în ospiciile din Est. Mai puțin bine, bănuiesc, cunosc crimele psihiatrice comise în afara ospiciilor. Căci, practic, vreme de patruzeci și cinci de ani, am fost cu toții, aici, pacienți. Niște pacienți aparte, lăsați în libertate, dar care s-au modificat sub tratament. Nimeni, s-ar zice, nu se mai sinchisește de sinistrele „camere-vorbitor”, echipate „legal” cu sisteme de ascultare, unde altădată era obligatoriu să se poarte discuțiile cu străinii, dar, dacă ești atent la conversațiile din autobuze sau de la cozi, remarci în ele o reținere cunoscută. Se întâmplă, de asemenea, să aud fraze care erau la locul lor într-o ședință, pe vremuri, unde ne consolam cu gândul că totul era o mascaradă, un ritual impus, dar care acum sună groaznic în gura unui om ce se consideră liber. Să fie oare adevărat că, silit să vorbească într-un anume fel, ani la rând, un om ajunge să și creadă în ce a fost constrâns să spună? În acest caz, nu mai e niciun dubiu că picătura chinezească sfârșește prin a pătrunde în creier și că teama de riscuri te poate opune unor riscuri și mai mari decât cele pe care le eviți. N-ar fi exclus ca o anumită dezorientare din angoasele noastre de azi să se explice astfel. Și poate chiar irascibilitatea care ne împiedică să ne relaxăm. Din viața publică, acrobația s-a extins în viața personală, îmbolnăvind totul sau aproape totul. Teroarea a funcționat nu numai grosolan, ci și impecabil, lăsând urme care nu știu când vor dispărea.

Și nu mă gândesc acum la apa murdară care curge prin Est. Mă gândesc la câte s-au complicat și s-au încurcat, fără să ne dăm seama, în judecata noastră. Poate că mai important decât un „Nürnberg românesc” ar fi fost un „proces al mentalităților”. Asta ne-ar fi ajutat să înțelegem de ce libertatea reprezintă o neașteptată dezamăgire pentru „omul acrobatic”. Pe sârmă, frica și prudența îi asigurau un fel de echilibru. Știa că trebuia să se stăpânească, să nu se dea de gol. Dar acum? Leșiți din cușcă, am umblat bezmetici un timp. Am strigat ceea ce

Înainte abia îndrăzneam să șoptim și ne-am pomenit într-un vacarm infernal în care nu se mai înțelegea nimic. Apoi, ne-am trezit că nu ne mai putem adapta libertății din pricina reflexelor formate sub „dresaj”. După război, puteau fi văzuți pe stradă mulți mari mutilați. Se deosebeau de pietonii obișnuiți și prin tristețea întipărită pe chipurile lor, nu doar prin faptul că se târau în cărucioare sau în cârje. Și noi suntem, cumva, niște mari mutilați. Pe stradă părem, însă, normali, fiindcă răul s-a produs înlăuntrul nostru.

Ploile care m-au agasat până acum sunt, se pare, pe sfârșite. Curând, va începe timpul cu praf. Mai suportabil, fără îndoială, chiar dacă vara bucureșteană are și ea destule inconveniente. Între timp, se vede tot mai limpede că primii care s-au repezit să profite de libertate au fost hoții, borfașii, escrocii și demagogii. Bișnițarii au invadat Bucureștiul. Iar foștii securiști au devenit „oameni de afaceri”. Țârcovnicii calomniei și gunoierii insultelor zburdă, și ce poți să spui? Cenzura a fost desființată nu doar pentru rugăciune, ci și pentru mitocănie. Zvonurile cele mai aiuritoare se nasc cu ușurința cu care se nasc țânțarii în bălțile rămase după ploi. Exasperați de haosul care ia proporții, unii ar vrea un bici, care să pună ordine. Mă tem că nu vom reveni la normalitate până ce nu vom redeveni oameni normali, cu o judecată normală, nedeformată de „acrobație”, dar când se va întâmpla asta? E mai ușor, se pare, să ne perfecționăm mersul pe sârmă, adaptat la noile condiții! Primejdia care ne paște e să acceptăm să facem de bunăvoie ceea ce, altădată, am făcut de frică!

Râdem forțat, câteodată, și zicem că „omul nou” a fost creat, el există, vorbește, acționează. Și o facem cu gândul că noi am scăpat de această sinistă geneză. Totuși, nimeni, aici în Est, nu poate fi sigur, cred, că nu poartă în el morbul ciumei. De aici provin, probabil, iritarea, ura chiar, împotriva a tot ce te împiedică să uiți. Îți vine să spui și tu: „Ce-a fost a fost, ce este e, și va mai

fi ce se cuvine"... Dar ce „se cuvine”? Nu cumva ceea ce „se cuvine” depinde de tăria de a privi în față ceea ce „a fost”? Simt că fără asta n-aș mai putea spera să devin un om normal, aș rămâne un acrobat, care-și duce cu sine sârma sub tălpi, purtând până la sfârșitul vieții, în carne și în suflet, urmele teroarei și ale „înțelepciunii”, perspectivă ce reprezintă coșmarul meu de acum.

Mă întorc la Don Quijote. El nu-și pune problema curajului, ceea ce arată că nu se teme, într-adevăr, de nimic. Eu n-am ajuns acolo. Și, poate, nici nu voi ajunge vreodată.

Hotel „Tranzit”

Se zice că trecutul e mort. Dacă ar fi așa, ar fi suportabil. Te-ai învăța cu duhoarea lui până la urmă. El e viu, însă. Respiră prin plămânii tăi, gândește cu creierul tău, n-ai scăpare.

Cum să uit clădirea gării în care am copilărit și unde priveam pe fereastră cum veneau și plecau trenurile? într-o lume în care sentimentul relativității este, în genere, un semn de inteligență, eu cred, fără să fac zgomot pe tema asta, că dragostea pentru țara unde te-ai născut nu poate fi decât necondiționată. Dar țara este una și canalele altceva. Eu nu-i consider români pe cei care au transformat revoluția română într-o farsă, care i-au scos de la naftalină pe cei ce tremurau în decembrie '89, așezându-i în fotolii de demnitari. Și tocmai de aceea ezit să vin. Îmi e teamă de ceea ce pot vedea. Mi-e dor de treptele tocite ale Universității, dar știu că pe străzile Bucureștiului umblă și cei care transformă patriotismul în subiect de berărie sau în carte de joc, spurcând tot ce ating. Sper că mă înțelegi. Aici sunt într-o „țară”. Patria mea e acolo unde mă tem să mă întorc. Când Ceaușescu a căzut, am plâns ca un copil și am fost la fel de fericit ca voi. Am zis, gata, s-a sfârșit coșmarul. Și eram pregătit să mă urc în avion. M-a împiedicat un necaz cu o afacere de contrabandă, în care poliția m-a crezut amestecat, și nu eram, dar până s-au lămurit

lucrurile a trecut ceva timp. Apoi, am început să aud vești rele. Că vechii securiști ridică iarăși capul, că vechi cântăreți ai lui Ceaușescu au devenit mari și tari, că generalii care au dat ordin să se tragă în populație au fost sălțați în fotolii oficiale. Și, pentru a nu exista niciun dubiu, au fost mai departe socotiți „bandiți” cei care au murit nevrând ca România să fie pașalâc comunist. Atunci s-a rupt ceva în mine și mi-am zis că țara mea mai există doar în sufletul meu.

Ți-am dat aceste explicații ca să pricepi ceea ce mi-ar fi plăcut să bănuiești singur, îmi ziceai odată că tatăl tău a fost un model spre care ai aspirat toată viața. Ei bine, trebuie să înțelegi că și pentru mine tatăl meu a fost un model. El a luat pușca tocmai fiindcă și-a iubit țara. N-a vrut nimic pentru el. Or, cum aș putea eu să accept azi că „patrioți” sunt cei care au ordonat împușcarea lui și cei care l-au împușcat? Probabil, voi prefera să-mi povestesc viața bătrânului chinez care dă aprobator din cap orice i-aș spune, decât să vin acum la București. Poporul român e un popor minunat, dar în el există și porci și n-aș vrea să mă trezesc față în față cu vreunul. Cine știe cum aș reacționa. Totuși, n-am luat încă o hotărâre definitivă. (Andrei)

Înainte de plecare, Don Quijote și-a schimbat numele. Și e clar de ce. Ne arată astfel că nu e nevoie să-i căutăm antecedentele. Ele nu au nicio importanță, căci Don Quijote născându-se din propria sa „nebunie”, ca Afrodita din spuma mării, nu are, bineînțeles, decât viitor. Fostul Alonso Quijano o botează cu un nume nou și pe țărâna tânără și chipeșă de care se îndrăgostise de la distanță, sugerându-ne că nu contează ce crede, în realitate,

Aldonza Lorenzo despre el. Dulcineea face parte din „nebunia” sa, la fel ca numele său nou. Când părăsește La Mancha (cam la ora aceasta, dinainte de a se lumina de ziuă, deoarece nu vrea să-l vadă nimeni), îmbrăcat în armura proaspăt curățată de rugină, cavalerul iese direct în câmp. Nu ține să-și ia rămas-bun de la nimeni. Nici să privească îndărăt. De parcă ar vrea să ne arate și așa că nu mai are trecut, că nu lasă nimic în urmă, în afară de vechiul său nume, de care s-a lepădat. Unamuno e de părere că această plecare, pe poarta de dindărăt a ogrăzii, e o minunată pildă de umilință. Dar de ce umilință poate fi vorba la cineva care nu se sfiește să spună că vrea „nume veșnic și faimă”? Mie mi se pare, dimpotrivă, că niciodată Don Quijote n-a fost mai orgolios ca în clipa când întoarce spatele vechii sale existențe.

Ceea ce face el seamănă cu o spălare voluntară a creierului. Deși e un bărbat în vârstă, abia s-a născut! De aceea nu simte niciun fel de duioșie în ceasul despărțirii. Sau dacă, totuși, are amintiri, nu-și mai face iluzii în privința trecutului, convins, probabil, că regretele n-au rost. Numai viitorul îi poate permite orice.

Altădată, n-am dat nicio atenție acestor detalii. Nu m-a izbit că Don Quijote s-a născut bătrân, cam la aceeași vârstă la care Goya a devenit „Goya”. Și îmi explic de ce. Eram tânăr, amintirile nu mă incomodau, nu mă copleșeau ca azi. Oricât de timpuriu m-aș fi manifestat ca „rac”, aveam, totuși, o viață înainte. Nu eram pregătit să înțeleg de ce Don Quijote n-are antecedente. Mă atrăgeau isprăvile lui, mă fascina încăpățânarea de a forța iluziile, în ciuda zâmbetelor răutăcioase, dar vârsta lui nu mi-a spus nimic. Și n-am remarcat un amănunt care acum mi se pare esențial, că, la peste cincizeci de ani, el se comportă ca un nou-născut. Trecutul este pentru Don Quijote o haină prea strâmtă, în care n-are cum să încapă gloria pe care o visează el. În schimb, în privința viitorului nu-și face griji. Se lasă în voia calului, sigur că orice drum îl duce la nemurire.

Iar a început baletul moliilor. Câteva zile am sperat că am reușit să le sperii cu naftalina pe care am pus-o, în săculețe, prin dulap. Acum, văd că m-am amăgit.

Plouă, totuși, mai rar. Ploi iuți, care transformă străzile în bălți. Pentru un ceas, două, cartierul meu pare, atunci, un fel de Veneție fără gondole, fără turiști și fără cântece. Noroc că vine vara.

Ieri, am fost pe strada Sapienței, ajunsă un decor suprarealist, în urma demolărilor. Au rămas în picioare doar câteva case, păraginite, părăsite, populate numai de fantome, și un hotel ciudat, gol, pustiu, fără personal, fără clienți, a cărui firmă, de fier ruginit, se mișcă, scârțâind, de câte ori suflă vântul: „Hotel Tranzit”. Dincolo de acel hotel, bun parcă doar pentru sinucideri, nu mai e decât un maidan pe care hălăduiesc câinii vagabonzi... Căutam o urmă din anticariatul domnului Pândeale. M-am învârtit, însă, degeaba printre mormanele de moloz. N-am găsit nimic. În schimb, dădeam mereu cu ochii de firma, scrisă cu vopsea albă, a hotelului „Tranzit” și nu m-am putut stăpâni. M-am hotărât să intru. Am trecut de un prag acoperit cu bucăți de cărămidă spartă. În hol, m-a întâmpinat un șobolan. De cum m-a văzut, a zbughit-o undeva în spatele ghișeului de la recepție, unde cineva lăsase, pe un ziar vechi, o bucată de pâine ce se întărise ca piatra. Am dat să urc scara, să ajung la etaj, dar, dintr-acolo, s-a rostogolit spre mine un lătrat furios și m-am grăbit să mă îndepărtez înainte de a mă trezi mușcat, deoarece mulți câini sunt turbați, se zice.

... mai ții minte? Intram direct din stradă, suind două trepte de piatră, tocite și cu scobituri. Dincolo de ușă, mai trebuia să străbatem un coridor întunecos până să ajungem la anticariatul propriu-zis, o încăpere urâtă și slab luminată, unde ne izbea de fiecare dată un miros de aer stătut, îmbâcsit. Dar ce conta? Domnul Pândeale întorcea spre noi un obraz uscat, ca de mumie, apoi

moțăia mai departe în fotoliul uzat din spatele mesei, lăsându-ne să cotrobăim în voie prin rafturi și nu ieșea din muțenie decât pentru a ne comunica prețul cărții pe care i-o arătam. Anticariatul nu mai există. Și e deprimant să simți că pășești în gol, că timpul ți-a aruncat o parte din viață la groapa de gunoi, în schimb, am văzut un hotel straniu, care se cheamă „Hotel Tranzit”, părăsit, lăsat de izbeliște, dar având încă firmă la poartă.

Te vei întreba de ce-ți spun toate astea. Cu ani în urmă, o biserică pe care Ceaușescu vroia s-o mute, ca să nu mai fie văzută de trecători, rămăsese singură, pe strada Știrbei Vodă, într-un maidan de moloz. Dinlăuntrul ei fusese scos tot. Până și podelele. Rămăseseră în picioare doar zidurile. Dumnezeu plecase de-acolo, dar pietonii își făceau, în mod discret, cruce. Cam așa se întâmplă și cu trecutul. Nu mai ești ce-ai fost și nu vei mai fi niciodată, însă e greu să te obișnuiești cu asta. Uneori, încerc să mă conving că abia regretele îmi dau măsura exactă, deplină, a ceea ce sunt. Nu știu cât valorează ceea ce am reușit să fac în viață. Știu, doar, că am visat să fac mai mult decât am reușit să fac sau am visat să fac altceva. Ori, altminteri. Și numai cu ajutorul regretelor pot să aflu ce pretenții am avut de la mine, ce mi-am imaginat că sunt în stare, că ar trebui să vreau, să doresc, să aștept. Cei care n-au niciun regret, îmi zic, ar trebui să regrete tocmai lipsa regretelor.

Dar, din păcate, Dumnezeu a construit lumea în așa fel încât să regretăm aproape totdeauna prea târziu.

Se simte, în sfârșit, apropierea verii. Căldura albește pietrele și o lumină aparte stăruie deasupra acoperișurilor de țiglă. Câinii vagabonzi sunt fericiți. Pot cutreiera străzile fără să-i mai ude ploaia, adulmecând, din timp în timp, una din nelipsitele sacoșe purtate de bucureșteni. Mașinile nu te mai stropesc cu apa murdară din băltoace. Te umplu numai de praf. N-avem atâtea mașini ca Parisul sau Roma, în schimb deținem praf pentru toate capitalele

Europei și ne mândrim cu cei mai blestemați șoferi de pe continent. Ar fi nefericiți dacă ar scăpa vreo ocazie să te facă să regreti că ți-ai scos costumul de la curățat. Ciorile picotesc, toropite de soare, pe soclul gol, cu același dispreț suveran pentru vânzoleala de pe trotuare, deranjându-se, probabil, să deschidă ochii, curioase, doar când se aude sunetul strident al vreunei sirene a Salvării sau când trece un cortegiu oficial, escortat de mașinile poliției. Pisicile cască, țânțarii lenevesc și ei, poate, așteptând seara. Tot ce e viu se bucură de lumina specială cu care Dumnezeu ne răsplătește în pragul verii, când cerul începe să fie senin și simți în aer cum misterele Orientului se amestecă aici cu logica Occidentului, tulburând-o ușor. Cei care deschid dughene de răcoritoare se îmbogățesc acum. Când ți-e sete, nu te mai gândești nici la bani, nici la microbi. Atmosfera e ciudat de placidă. Bucureștiul arată în acest moment ca un vulcan pe care crește iarbă. Aproape nimeni nu mai vrea să audă de demonstrații, de mitinguri. „Gata! Ne-am săturat!” Fiecare scumpire e comentată cu năduf și, dincolo de vorbe, se simte o iritare surdă împotriva corupției generalizate. Foști activiști ai unui comunism sălbatec au năpârlit peste noapte și au deschis magazine de lux unde practică un capitalism sălbatec. Se înmulțesc cerșetorii și „copiii străzii”, cu copilăria devastată de auiolac, iar regresul spre „filosofia supraviețuirii” e evident.

Parcă s-au potolit și zgomotele. Uneori, nu se aude decât țacănitul mașinii mele de scris. Am senzația că s-a scurs un veac de când numele lui Ceaușescu era scris, în ziare, fără majusculă inițială. Ura sfida până și regulile de ortografie. Apoi, au început să apară flori pe mormântul lui Ceaușescu. Nu-mi venea să cred, deși știam că pe mormântul lui Nero s-au depus flori proaspete vreme de un secol. Azi, ard și lumânări lângă flori. Ce va urma? Revăd firma „Hotelului Tranzit”, o aud scârțâind. Unii zic că „era mai bine înainte”. Poate, fără să-și dea seama, au

nostalgia unui dresor și se miră că nu aud, încă, pocnetul biciului. Oricum, Andrei avea dreptate, trecutul nu e mort. Nu e o magazie de vechituri, o arhivă. De multe ori, e chiar prea activ. Se infiltrează, ca o apă freatică, în ceea ce „este”, se prelinge în ceea ce „va fi” sau seamănă acelor bestii care devin încă și mai periculoase după ce le rănești de moarte. La noi, strigoii merg pe stradă, vorbesc, uneori îi și vedem la televizor. Occidentul s-a grăbit să salute sfârșitul comunismului, dar cine cunoaște, cât de cât, Estul nu poate să nu observe că trecutul reapare, ca o igrasie, pe zidurile unde mai scrie Jos comunismul”.

Azi n-am ieșit din casă. Mă simt, parcă, mai obosit decât în alte zile. Pentru orice hotărâre trebuie să fac un efort. Mai devreme a sunat telefonul. N-am răspuns.

Marea, teribila întrebare: se poate trăi fără speranță? nu mi se pare, în acest moment, capitală. Se poate trăi fără speranță și chiar mai clar. Căci speranța e un fel de sedativ. Speri și ai sentimentul că faci „ceva”. Numai disperarea îți ia toate scuzele, te obligă să ieși din așteptare.

Renunț și la intenția de a face puțină ordine, strângând cărțile și ziarele risipite peste tot. Peste un ceas, două, totul ar arăta la fel. Camera aceasta îmi seamănă.

„Hotelul Tranzit” ’ îmi pare acum un simbol. Mă simt „în tranzit”. Tranzit spre ce? Nu știu. În schimb, cred că-i pot explica acum mai pe larg lui Andrei de ce văd, într-adevăr, în înțelepciune mai degrabă un păcat decât o virtute.

Dictatura celebrității

La „Hotel Tranzit” aş trage dacă aş veni în Bucureşti. E cel mai potrivit loc pentru mine. Mi-aş cumpăra câteva sticle de whisky şi m-aş instala într-una din camere. Nu mă interesează că nu există personal de serviciu. De abia nu m-ar bate nimeni la cap. M-aş putea îmbăta fără să deranjez pe nimeni. Păcat că nu e şi un ocean pe aproape. Ar fi un decor perfect pentru o sinucidere frumoasă. Când m-ar găsi poliţia, ziarele ar scrie: „Andrei B., fiul unui fost bandit, ucis de Securitate în munţii Făgăraşului, a venit în Bucureşti după douăzeci şi trei de ani de absenţă din ţară, pentru a-şi pune capăt zilelor la «Hotel Tranzit». A lăsat un bilet unde îşi exprimă rugămintea să nu-l regrete nimeni”. Vezi tu, bătrânul chinez are un scop, s-o aştepte pe femeia căreia îi scrie, dar eu nu mai am niciunul. Când reuşesc să nu beau, zilele mele sunt de o ucigătoare goliciune. Dar, apropo, din pricina ta m-am apucat să recitesc Don Quijote. Avansează greu cu lectura fiindcă pe mine aventurile bunului tău cavaler mă cam plictisesc. Cred că nu sunt de ajuns de romantic pentru a uita că monştrii arată altfel decât morile de vânt.

Aşa că, scuză-mă, nu sunt în măsură să judec opiniile tale despre înţelepciune. Cel mult, aş putea să fac pe avocatul diavolului şi să te

previn că riști să deranjezi multe susceptibilități și să scandalizezi pe mulți. Vei fi bănuît, în mod sigur, de frondă sau, și mai rău, că încerci să pari interesant punând în cauză una dintre puținele valori ce și-au păstrat prestigiul într-o lume cuprinsă parcă de frigurile demitizărilor. Parcă îi aud mârâindu-și nedumeririle. În fond, ce vrea, ce urmărește? Să fie original cu orice preț? Să se amuze? Să procedeze ca primitivii care își băteau idolii când nu justificau speranțele puse în ei? Sau ține să judece înțelepciunea așa cum judecă femeia bărbatului care au privit viața de pe fereastra unui subsol și n-au observat decât picioarele femeilor? Vor mai zice, poate, că nu e cazul să faci o problemă de principiu dintr-un deficit ce te privește exclusiv pe tine. Trebuie să te aștepți, așadar, la orice. Există tratate întregi, savante, despre înțelepciune, care nu pot fi răsturnate de cineva care vine să spună „după părerea mea”. Eu te înțeleg, în principiu, mai ales că drama generației noastre a fost să descopere că, pentru a dura, dictaturile au nevoie nu numai de teroare. Cu ajutorul teroarei, se poate asigura numai frica. Or, frica, singură, nu e o garanție suficientă. Și numai „înțelepții” pot demonstra în mod convingător că împotriva teroarei nu se poate face nimic, că tot ce-ți rămâne e să te adaptezi situației, să-ți vezi de treburile tale, să te „descurci” cumva, să-ți aperi pielea, să nu afli ce n-ar fi înțelept să știi, ci să aștepți, să te rogi, sperând, scârbit, în vremuri mai bune. Când am plecat eu, circula, îmi amintesc, în anumite medii din București, o teorie conform căreia, în vremuri grele, un om înțelept trăiește „la firul ierbii”, nu ridică imprudent capul. Dar câți vor accepta că aureola înțelepciunii e frauduloasă?

Mă tem că dacă te vei încăpățâna să susții asta, vei stârni numai mirări iritate. Lumea are cultul înțelepciunii. Și pe aici, fiecare copil e învățat de mic să asculte de cei în vârstă, „mai înțelepți”, la școală i se spune același lucru și, din o mie de oameni, nouă sute nouăzeci și nouă s-ar simți flatați, probabil, dacă li s-ar propune să facă parte dintr-un „conclav al înțelepților”. Deci, riști să contrariezi, să pari un soi de terorist care dă buzna într-un templu. Nu mai există, azi, ca în vechime, un zeu sau o zeiță a înțelepciunii, însă există un mit al înțelepciunii. Și există o „dictatură a celebrității” de care ar trebui să ții seama. Dar, firește, faci cum crezi. (Andrei)

Lupta împotriva prejudecăților seamănă cumva cu lupta împotriva moliilor și a prafului. Te războiești cu ele, pentru a fi înfrânt.

Mă uit la fața uscată, pergamentoasă, a lui Erasm dintr-o mică reproducere după cunoscutul portret făcut de Holbein. Pe lângă acest înțelept cu trupul șubred, care e numai spirit, robustul Luther e zgomotos, carnal și impulsiv. Se păstrează, încă, se zice, urma de cerneală lăsată de călimara pe care Luther a aruncat-o, furios, în diavol. Așa ceva nu s-ar fi putut pune pe seama discretului, prea discretului Erasm. Și totuși, Erasm a scris *Elogiul nebuniei!* Tocmai el, înțeleptul prin excelență, reticent și precaut, retras, plin de tact, a descoperit, probabil, în cele din urmă, că remediu nu stă în a îndrăzni mai puțin, ci în a îndrăzni mai mult... „Nimic prea mult”, avertizau cei șapte înțelepți. Și, în prima clipă, ești tentat să le dai dreptate. Dacă vorbești prea mult, ești palavragiu. Dacă taci prea mult, ești ursuz. Prea multă singurătate te sălbăticește. Prea multă sociabilitate te împrăstie. Dar „iubesc prea mult” sau „doresc prea mult” sună foarte trist. Iar în „nevoia de liniște” poate intra orice. Există, am cunoscut-o, și o teroare a liniștii, a liniștii

de cimitir extinsă pe străzi, în case; există o liniște creată de frică, o liniște în care te ascunzi ca într-o gaură de șarpe, o liniște în care nu se mai aude nicio întrebare, o liniște goală, stătută, mucegăită, sau o liniște plină de ură.

În orice caz, înțelepciunea a devenit un termen extrem de vag, care poate fi folosit și de cel care vrea să pună ordine în vălmășagul dorințelor și de cel care vrea să se abțină de la orice implicare; și de cel care aspiră să se ridice la o înțelegere superioară a lucrurilor și de lașul care ține să te convingă sau să se convingă pe sine că nu are chef să riște „prostește”. Marii înțelepți sunt greu de urmat. Drept care lumea s-a grăbit să-și formeze o părere mai comodă despre înțelepciune. La limită, această înțelepciune înseamnă arta de a trăi cu minimum de risc și cu maximum de egoism. O istorie a înțelepciunii, făcută cinstit, ar fi, dacă-i exceptăm pe marii înțelepți, o bună propagandă în favoarea aripilor retezate artistic și a elanurilor cumiņite. Un „înțelept” adulmecă mereu direcția vântului pentru a ști ce „trebuie” să gândească și să spună. S-ar considera idiot dacă și-ar risca pielea. El se pricepe să nu-și creeze probleme și ține o socoteală exactă a avantajelor și dezavantajelor personale în orice moment, dar la câte nu se pricepe? E hotărât să vadă și să audă doar ce-i convine să vadă și să audă, cu grija de a nu fi prea sensibil la suferințele altuia. Se pricepe chiar să mimeze curajul, fiindcă nimic nu-i mai simplu decât să dai impresia vitejiei continuând să rămâi laș. Un „înțelept” perfect e un amestec de șmecherie, de lipsă de caracter, de abilitate, de oportunism, de precauție, de gol sufletesc. Ca să-i înșir însușirile ar trebui să mă refer la strategia struțului, la mersul felinelor, la adaptabilitatea cameleonului, la undulațiile șarpelui, la viclenia vulpii, la mirosul ogarilor... și încă n-am terminat.

Să nu alunec, totuși, în pamflet. Problema care mă preocupă și pe care n-am îndrăznit, până acum, s-o

formulez explicit e că, după părerea mea, există riscuri mai mari în reușita înțelepciunii decât în eșecul ei. Eram intimidat, și încă mai sunt cumva, de prestigiul înțelepciunii, de superstiția că „măsura”, „tactul”, „echilibrul” sunt valori de invidiat. Dar, în definitiv, ce înseamnă să fii înțelept? Să accepți cu inima ușoară tot ce e inevitabil, cum sună sfatul unui înțelept antic? Să nu-ți crezi singur dureri de cap? Să eviți locurile periculoase, să nu stai în centrul furtunii? Să nu te împotrivești unui rău care te-ar putea strivi? Să te consolezi ușor, să renunți cu seninătate, fără să te plângi și fără să regreți nimic? Să cauți o potecă pentru tine însuși când drumul public e plin de primejdii? Să te mulțumești cu ceea ce poți obține tu, fără să te mai intereseze alții?

Încă o dată, mă gândesc la ceea ce n-am cutezat, la pasiunile, furiile și disperările pe care mi le-am ținut în frâu, fiindcă m-am temut de consecințe, la grija cu care m-am uitat unde pun piciorul, la convingerea că inteligența nu poate fi decât rezonabilă... unde am greșit? Nici azi n-aș zice că e normal să ne amintim, de câte ori privim luna, că ea ne dă o lumină de împrumut. Și totuși, de ce-ar fi nevoie să visăm „cu măsură”? Rembrandt bătrân și Van Gogh bolnav nu și-ar fi găsit locul printre înțelepți: unul falit, părăsit de clienți și de amici, altul nebun și încă și mai singur, ce înțelepciune e asta? Și cum se poate ajunge la ceva ieșit din comun fără a dori peste *măsură* *acel* „ceva”? Eroii și martirii au ajuns eroi și martiri nu pentru că ar fi fost „cumpătați”, pentru că și-ar fi drămuț curajul și credința, de teamă să nu pună cumva prea multă pasiune în faptele și ideile lor, ci dimpotrivă. Ei n-au vrut sau n-au putut să-și menajeze forțele, să creadă, să simtă cu măsură, ci au mers până la a plăti, uneori, cu viața ceea ce au crezut și simțit. La urma urmei, nici dragostea, nici altă pasiune, dacă sunt trăite până la capăt, n-au cum să fie rezonabile; iar dacă sunt, cu atât mai rău!, faptul ar trebui să ne pună serios pe gânduri, căci a nu dori „peste măsură”, a nu visa „prea

mult” *niciodată* e un simptom grav, alarmant. Grecii, cu toți înțelepții lor, n-au găsit ceva mai bun, pentru a simboliza setea de zbor, decât să nascocască o poveste despre un tânăr romantic care a avut ideea „nebunească” de a vrea să ajungă la soare. Și câte reușite admirabile au la bază un „grăunte de nebunie”? Poate că ne modelăm viața mai mult prin ceea ce nu facem decât prin ceea ce facem. Nu îndrăznim să săvârșim „ceva” într-o anumită împrejurare, avem rețineri și, fără să ne dăm seama, devenim consecința acelor rețineri, căci destinul acționează prin amănunte. Și cum să mai recuperezi ce n-ai trăit la vreme? Cele mai multe regrete ale mele se leagă de goluri pe care nu mai am cum să le umplu, de dorințe pe care mi le-am înăbușit. Acum știu că un „da” sau un „nu”, rostite, clar, la timp, valorează uneori mai mult decât un întreg tratat de înțelepciune.

De aceea, oricât m-aș strădui, n-aș reuși să mă conving, azi, că e mai bine să renunți decât să îndrăznești, că e mai inteligent să-ți temperezi pasiunile decât să le trăiești până la capăt. Am primit în viață mai mult decât am fost capabil să dau, dar poate tocmai de aceea am sfârșit prin a înțelege că e mai important să fii întreg, fără măsură, decât rezonabil și plin de regrete. Din păcate, am semănat păsărilor (din nu știu ce specie) care se lasă hrănite în timp ce clocesc, am luat de bun tot ce am auzit despre harul înțelepților. De abia azi constat că faimosul sfat al celor șapte înțelepți antici, înscris pe frontonul templului consacrat lui Apolo la Delfi, „nimic prea mult”, pe care aș fi fost gata să-l aștern pe toți pereții camerelor pe unde am trecut, e, în realitate, o păcăleală, o înșelătorie. Căci, probabil o viață neîmplinită e o viață din care lipsește orice fel de exces. Și de ce să drămuiești singur când și așa, orice ai face, viața e scurtă!, vei fi drămuț? A trăi *posibilul* presupune a încerca, uneori, *imposibilul*.

Dar să nu mă complac în generalități. Revăd

faimoasele ședințe de „excluderi” care se țineau lanț prin anii '50. Eram la Radio. Ne convocau, se umplea sala, așteptam să se formeze prezidiul și ne întrebam, cu teamă, cui îi venise rândul. La masa cu pânză roșie, se scula în picioare cineva, zicea „Tovarăși, ne-am strâns pentru...” și, în clipa următoare, aflam. I se găsisse cuiva ceva rău la „dosar”. Urma execuția. Victima se ridica de pe scaun și, ca un animal hăituit, încerca să scape. Se umilea, uneori își renega părinții, dădea asigurări de devotament. În zadar. „Verdictul” era stabilit dinainte. Plecam de la acele ședințe mutilat lăuntric, scârbit de neputința de a-mi depăși frica și din ce în ce mai „înțelept”. În fond, totul a fost înfricoșător de simplu. Ne era rușine de lașitatea noastră și, în același timp, eram convinși că nu avem altă soluție, că „înțelepciunea” reprezenta o fatalitate.

Deocamdată, îți mai spun doar atât. Țăranii din Lisa lăsau, prin tradiție, istoria pe seama politicianilor. Ei erau ocupați să semene grâul, să-l culeagă, să asigure carnea de tun pentru măcelurile mondiale și să se roage. Aceasta nu era o „înțelepciune”. Era o filosofie de viață, cu vechi rădăcini, „înțelepciunea” care ne-a împins pe noi să acceptăm șantajul represiunii, să ne suim pe sârmă (nu e cazul tău, dar eu am făcut-o), a fost, poate, partea cea mai teribilă a tragediei noastre și tocmai de aceea ne e foarte greu s-o explicăm...

Un „nebun patentat”

În „paradisul” comunist, pedeapsa nu era izgonirea, ca în paradisul biblic, ci obligația de a rămâne pe loc, de a suporta, fericirea „. Și trebuia să fii recunoscător că nu fi se permitea să evadezi în „iadul” capitalist. Erai obligat să înghiți fericirea, chiar dacă tu aveai poftă să fii nenorocit.

Totul depinde, cum vezi, de perspectivă! Aici aud mereu: „Cea mai...”. Sau: „Pe primul loc...”. Și nu e vorba doar de o manie a recordurilor. Fără clasamente, occidentalul nu s-ar descurca în jungla informațiilor care-l agresează zilnic. E obișnuit să elimine automat ce se află în afara „podiumului” și, astfel, se simte mai sigur. Ar fi o dramă pentru el să se trezească în situația de a decide fără să i se spună ce anume se bucură de succes. Numai eu, fiindcă vin din Est, nu pot prețui harul de a fi exact și plictisitor. În privința asta, sunt mai aproape de voi decât crezi. Nu te lua după faptul că nu sunt omul cel mai potrivit căruia să-i vorbești despre Don Quijote.

Și cum aș putea fi? Poveștile cu „cavaleri” n-au cum să-mi sune plăcut după ce am văzut foști colegi și chiar foști prieteni trecând pe celălalt trotuar pentru a nu fi obligați să mă întâlnească, să discute cu mine și să se compromită! Domniiăștia nu vroiau să se implice nici ca martori. Alcătuiesc o specie odioasă, din pricina căreia m-am umplut de resentimente cum te umpli de

păduchi, deși înțeleg că, atunci când ești într-o colivie, n-are rost să te lovești de gratii, e mai avantajos să zbori pe loc ori să aștepți... Așa că n-am de ce să apăr „înțelepciunea” care a prosperat în demența de la noi. Problema e dacă o asemenea experiență nu te împinge să arunci miezul înțelepciunii și să păstrezi cojile. Nu știu ce să zic. De câte ori îmi vâjâie capul din pricina liniștii, mi se pare că inteligența nu valorează doi bani dacă nu e dublată de o credință care să-i dea un sens. Dar în ce să cred? Eu aș avea mai multe motive decât tine să bat monedă pe faptul că zeii au preferat să țină legătura cu oamenii prin nebuni, nu prin înțelepți. Numai că nu toate nebuniile sunt admirabile. (Andrei)

De fapt, nu văd cum s-ar putea trage o graniță între înțelepciune și „nebunie” (folosesc mereu ghilimelele deoarece nu s-a găsit un alt cuvânt pentru „nebunia” care nu e a unei minți tulburate, ci a unei minți care îndrăznește mai mult). Ceea ce pentru unii e înțelept, pentru alții e o „nebunie”. Și mai precizez o dată că îndoindu-mă de valoarea înțelepciunii, nu mă gândesc la marii înțelepți, ci la acea înțelepciune uzuală care coboară strigătul la șoaptă, de teama riscurilor, și separă ce consideră „oportun” de ceea ce i se pare „inoportun” într-o pasiune; înțelepciunea care restrânge, care drămuiește, care ne recomandă să calculăm fiecare pas, cu atenție, pentru a evita o „nebunie”.

În lumea noastră de „înțelepți” sună, evident, rău „nebun”, „nebunie”, „nebunește”. Și poate că aici, în ironiile, condescendențele și compasiunile cu care sunt priviți cei cărora le lipsește ceva sau le prisosește ceva pentru a fi și ei „rezonabili”, se află dovada că societatea e organizată ca să producă destine mediocre. Destinele de excepție contravin regulii. Lumea e contrariată de ele. Când nu le poate așeza în categoria, inexplicabilă, a

geniilor, aduce vorba de un spital psihiatric. Și se liniștește. „Nebunul” e anormal!...

Grăbită liniște, totuși. Un Don Quijote „rezonabil” nu s-ar mai osteni să-și îmbrace armura. Ar azvârli-o, jenat, în magazie, uitându-se în jur, să vadă dacă nu l-a zărit nimeni. După care și-ar continua viața dinainte de povestea cunoscută. E mai bine așa? Cum ar fi arătat lumea fără niciun „nebun”? În aceeași frază în care îl consideră pe Don Quijote un „nebun patentat”, Ortega y Gasset recunoaște că problema nu se rezolvă astfel. Bineînțeles că nu se rezolvă! Din contră, devine irezolvabilă. În fața unui „nebun patentat” e foarte mare ispita să vrei să te arăți mărinimos și să nu te mai judeci pe tine. Ești gata să exclami: „Bietul om s-a smintit”. Și, cu asta, orice comparație neliniștitoare e închisă, fiind înlocuită de o milă pe care, în cazul lui Don Quijote, abia gândul că „nebunului” i se acordă importante onoruri în enciclopedii o împiedică să se manifeste... Dar nu înțelepții, cu invitațiile lor la prudență, la moderație, au dezvăluit resursele sufletului omenesc (cel puțin, aceasta este convingerea mea), ci „nebunii”; mai exact, cei socotiți nebuni fiindcă au pus „prea mult” suflet în ceea ce au întreprins. Nenumărate fapte fără de care ne-am simți, toți, mai mizerabili decât suntem au fost considerate, la început, o „nebunie”. Și există glorii pe care e imposibil să le explicăm prin înțelepciune. Dacă protagoniștii lor ar fi fost înțelepți, nimeni n-ar mai fi știut azi de ei nimic. Ar fi fost niște persoane obișnuite, chiar mediocre. Ceea ce i-a salvat a fost ceea ce, la prima vedere, pare să fi fost eșecul lor. În cazul lui Don Quijote, fiecare biruință împotriva morilor de vânt îl apropie și mai mult de înfrângerea din viața reală. Dar cât de limpede arată această înfrângere că „nebunii” pot fi niște ratați, nu niște mediacri! că simplul fapt de a îndrăzni „nebunește” sau de a iubi „nebunește” te salvează de mediocritate! Când nu reușesc să-și încunune „nebunia” cu o izbândă, oricât de scump plătită, „nebunii” o fac

printr-un eșec, în lumina căruia se vede dramatic de clar că un destin omenesc e mai mult decât un drum care leagă o copilărie de un mormânt.

Din nefericire, toată educația pe care o primim ne pregătește pentru a fi prudenți. Ideea care ni se inculcă este aceea a „omului rezonabil”, în loc să fim îndemnați să punem în balanță tot ce avem mai bun în noi. Căci e mai important să iubești o dată „nebunește” decât să fii rezonabil toată viața. Și mi se pare evident că, pentru a-ți da „măsura”, trebuie să fii „fără măsură”, să pui la bătaie *întreaga* ta putere de a dori, de a crede...

... exact asta susțin: întrucât nimic important nu s-a născut din reticențe, întreaga perspectivă asupra înțelepciunii ar trebui regândită, probabil. Oare de așa ceva avem nevoie, să învățăm să pierdem, să ne consolăm? „Petele albe” din viața mea nu mă îndeamnă spre o asemenea concluzie și, apoi, e dreptul meu să recunosc că m-am înșelat.

Nu sunt puține situațiile, experiențele care m-au apropiat de bănuiala că înțelepciunea e, în fond, rodul unei carențe. De câte ori nu suntem în stare să riscăm, să ne lăsăm prinși în vârtejul unei pasiuni, facem caz, automat, de înțelepciune! Dar, nu încape îndoială că „înțelepții” mi-au stimulat aceste rezerve. Din încântarea pe care mi-o stârnea odinioară Ulise n-a mai rămas nimic după ce am văzut ce „glorioasă” carieră a înregistrat, prin Est, metoda astupării urechilor. Deoarece e mai simplu să nu auzi. Te scutești nu numai de primejdii, ci și de procese neplăcute de conștiință. N-ai auzit și gata! Ești scos din cauză. Te poți culca liniștit.

În „înțelepciune” au ieșit, de fapt, la iveală, ca untdelemnul, toate defectele ascunse ale înțelepciunii. Când eu și alții ne-am suit pe sârmă, am urmat, s-ar zice, sfatul din Hamlet: „Și puneți guri voastre lacăt, căci vremea e scoasă din țâțâni”. Dar am sfârșit prin a lăsa poliției politice mâinile libere pentru a-i înhăța, fără

probleme, pe „nebuni”. Nu suntem străini de „întâmplarea” că mitul lui Don Quijote a fost, a doua oară, supus degradării, că visătorii, naivii, încăpățânații au putut trece uneori drept nebuni ori s-au îndoit de „nebunia” lor. De ce să se mai bată cu morile de vânt? Doar pentru a-i vedea pe ceilalți ocolindu-i? Securitatea a avut asentimentul nostru să-i considere anormali pe cei care nu se controlau. Îmi vine în minte o scenă petrecută, cu ani în urmă, în autobuzul 368. O femeie blondă, cu ochi cenușii, a început, brusc, să zbiere. La început, nu înțelegeam ce spunea. Apoi, am tresărit. Striga: „Sunteți niște lași”. Nimeni nu s-a întors spre ea. De teamă, pasagerii se prefăceau că n-o auzeau. Femeia a strigat iarăși: „Sunteți niște lași, niște râme. Răbdați orice face Ceaușescu”. Bărbatul de lângă mine era palid. Mi-a șoptit, vădit înfricoșat: „E nebună”. Nu știu nici azi dacă era, într-adevăr, nebună sau era „nebună” fiindcă striga în gura mare ceea ce gândeam și noi, dar nu îndrăzneau să spunem.

În realitate, comunismul a vârat în hainele „omului rezonabil” pe „omul nou”, atrăgându-i atenția, pe un ton amenințător, ce „se cade” și ce „nu se cade”. Ne grăbeam să ajungem la convingerea că, într-un regim al aparențelor, cum e un regim totalitar, nu ceea ce exista avea însemnătate, ci ceea ce se spunea că există. Și pe măsură ce deveneam mai „înțelepți”, deveneam mai vulnerabili. „Înțelepciunea” noastră îi îndemna pe cei care ne-o impuneau să se lipsească de unele precauții de care, altminteri, nu s-ar fi putut dispensa. Într-un fel, „ei” chiar contau pe acest gen de „înțelepciune”, permițându-și să ia până și „înțelepciunile” scârbite drept consimțământ!... Pe scurt, abia acum înțeleg vorba apostolului Pavel: „Dumnezeu a trimis lucrurile nebune ale lumii ca să facă de rușine pe cele înțelepte”. Și n-am pretenții de originalitate, afirmând că nu cunosc, în afara înțelepciunii, altă virtute în care să fie cuibărite mai multe vicii. De altminteri, nu e singura „reevaluare” la care mă văd

obligat azi, când am senzația că ignoranța mea sporește, în loc să scadă, la fel cum sporește întunericul după ce mașinile de pe bulevard aprind farurile; și aproape totul devine relativ...

Când „nebunii” au înfruntat gloanțele lui Ceaușescu, „înțelepții” stăteau în pijama, acasă, așteptând, întrebându-se cum se va termina totul. Acum se răzbună pentru frica de-atunci și s-a recreat vechea solidaritate a „înțelepților”. Au ridicat capul, au deschis firme, au intrat în politică, au dat iluziilor „nebunești” din decembrie ’89 gust de vodevil prost. „Tot noi suntem deștepți”, zic ei. Și poate că au dreptate. N-au riscat nimic, dar au ieșit în câștig. „Nebunii” s-au ales cu medalii, cu infirmități, cu regretul că au fost „proști” și cu batjocura „înțelepților” care se îmbogățesc. Dacă se arată nemulțumiți, sunt considerați, din nou, nebuni. Li se opune „voința majorității”. Foști adulatori ai lui Ceaușescu țipă că împușcarea idolului lor a constituit o „trădare”, dar nu se dau înapoi să profite de rezultatele „trădării”! Uneori, nu mă miră exodul românilor spre Apus.

De câteva zile, vara s-a năpustit cu toată forța peste București. Un soare agresiv întunecă pietrele și transformă orice plimbare la miezul zilei într-un act de curaj. În camera mea, căldura a devenit aproape insuportabilă. Pereții sunt încinși, au o febră bolnăvicioasă și, dacă nu m-aș teme de praf, aș sta continuu cu ferestrele deschise. Căinii vagabonzi umblă cu limba scoasă în căutarea unui petic de umbră. La stația de metrou, revistele pornografice nu mai au niciun haz. Se îngălbenesc la soare. În Piața Universității era să calc azi pe un șobolan mort. Și, culmea, pe căldura asta sunt răcit.

Marea sfidare

Bătrânul chinez mi-a explicat, tacticos și cu o voce albă, că bărbații au, în genere, acest defect, se cred grozavi dacă se laudă cu eșecurile lor. Unii sunt gata să strige în gura mare: priviți ce nereușită formidabilă! Asta fiindcă n-au reușit să impresioneze prin ceea ce au făcut. Enervați că n-au izbutit să obțină ceva „măreț” ori măcar demn, cât de cât, de luat în seamă, încearcă, uneori, să impresioneze altminteri, trâmbițându-și decepțiile! „De aceea mi-aș îngădui să vă dau un sfat, a adăugat el, cu aceeași voce albă. Vă supără?” „Dimpotrivă, vă sunt recunoscător”, i-am zis, neștiind ce vrea să mă sfătuiască. „Trebuie să învățați să pierdeți cu seninătate, domnule Andrei. Veți vedea că, încet, încet, veți deveni alt om, veți atinge o culme unde răutatea nu mai există și nu vă mai atinge nimic.” În primul moment, am crezut că sfatul lui era o ironie politicoasă, în stil asiatic. Am fost pe punctul să-i dau o replică mușcătoare, dar n-am apucat să spun decât atât: „Atunci de ce vă duceți în fiecare săptămâna, luni seara, la poștă?”. M-am oprit, căci am sesizat o schimbare pe fața lui. „Asta-i altceva”, a zis într-un târziu, fără să mă privească. Și pentru prima dată mi-am dat seama ce mă separă de el. Poate că sfatul bătrânului chinez era unul de bun-simț, dar ce să fac eu cu bunul-simț? Eu nu mă pot apăra

decât prin dispreț. Stau atârnat între două lumi. De una am fugit, alta nu mă primește. În loc să-mi continui studiile de filosofie, m-am bălăcit în noroi, încercând să uit ce am visat. Dar dacă aș ascunde aceste înfrângeri, cum ascunde pisica murdăria sub pat, aș fi în primejdie. Mai pot să-mi dau curaj numai trâmbițându-le cu furie. Câtă vreme mai sunt în stare să mă agăț de un asemenea orgoliu, sau numește-l cum vrei, încă mai pot înfrunta nopțile de insomnie, fără să întind mâna spre tubul cu somnifere. (Andrei)

La drept vorbind, povestea lui Don Quijote este, oricum am privi-o, povestea unui eșec. Întâi, ca poveste de dragoste. Ce izbutește cavalerul? N-a ajuns la inima Dulcineei, cum și-a dorit. N-a reușit decât să se facă de râs, încercând s-o merite prin aventurile sale. Don Juan parcurge un drum invers. Nu iubește pe nimeni, dar le spune tuturor femeilor cu care vrea să se culce că e îndrăgostit de ele. N-are niciun merit, dar tocmai din asta își face un merit. Și chiar într-un plan mai larg, ce a izbutit cavalerul? Oamenii rezonabili au rămas neclintiți în ideile lor. Nu s-au grăbit să treacă dincolo de zâmbete. Dimpotrivă, au făcut din Don Quijote un biet „anormal”. Și totuși, ce limpede se vede în această poveste că există glorii pe care e imposibil să le explicăm prin reușită! Don Juan nu e decât un misogin care s-a decis să joace rolul unui afemeiat. De fapt, cel mai important mit spaniol al iubirii e povestea unei iubiri ratate, a iubirii lui Don Quijote pentru Dulcineea. Un bărbat rămas singur, până la sfârșit, cu fantezmele sale, dar care își păstrează credința că singura glorie care merită să fie râvnită este gloria de a iubi, e infinit mai convingător decât un maniac al seducției care n-are nicio considerație pentru sentimente. Aproape bătrân, Don Quijote găsește puterea să-și îmbrace armura și să se arunce într-o aventură. Nu dă doi bani pe dubiile înțelepților care se miră de

„nebunia” lui. Și nici pe compasiunea lor. Își fixează o țintă și puțin îi pasă ce zic alții despre ea. N-o va atinge? Dacă fericirea nu e sigură, nimic nu ne împiedică s-o dorim. Eșecurile nu sunt toate la fel. Unele sunt penibile. Altele se transformă în mit.

În primăvara lui 1990, m-am numărat printre cei care au mers, seară de seară, vreo șase săptămâni, în Piața Universității unde a avut loc cea mai lungă manifestație din Estul Europei și, poate, din lume. Piața se umplea după-amiază, când ieșeau bucureștenii de la lucru. Dimineața, rămâneau acolo în jur de o mie de persoane care vegheau ca nu cumva poliția să ridice baricadele ce blocau accesul mașinilor. Eu mă duceam, de obicei, la căderea serii. Mi se întâmplase de câteva ori să devin ținta unor manifestări de simpatie, ceea ce m-a umplut de groază, fiindcă nu știu să mă comport firesc în asemenea împrejurări. Întunericul îmi permitea să fiu martor fără să risc vreuna din lamentabilele mele stângăcii, datorită cărora am refuzat, constant, să mă urc în balconul Facultății de Geologie, de unde, sub un imens portret al lui Eminescu, oratorii se adresau mulțimii din piață. Preferam să mă strecor pe-acolo pe unde curioșii, care căscau gura la spectacol, se primeneau continuu, până ajungeam pe esplanada din fața Teatrului Național, de unde aveam o imagine de ansamblu și auzeam bine vocile amplificate de difuzoare. Discursurile, alternate cu cântece, durau până după miezul nopții. Și, probabil, aceea a fost prima și singura agora românească. Oricine avea ceva de spus putea s-o facă, beneficiind de un auditoriu care nu cunoștea plictiseala. Zecile de mii de oameni care umpleau până la refuz peluza din fața Teatrului Național și prelungirile Pieței Universității jucau rolul „corului” din tragediile antice. Intrau în dialog cu „actorul” de pe scenă, salutând cu entuziasm ideile care le plăceau. Nu exista niciun program, totul se improviza, mulțimea era avidă de adevăr, beată de libertate, fericită

să uite de mizeriile existenței și să-și dea iluzia solidarității. Fiecare se considera frate cu fiecare, iar dacă se întâmpla să fie recunoscut un provocator strecurat în mulțime, era alungat cu aplauze, nu cu huiduieli.

Evident, eram o minoritate. Dar, oare, revoluția română n-a fost făcută de o minoritate? Câți români au fost în stradă între 16 și 22 decembrie 1989? Cei mai mulți au asistat de pe trotuare la „evenimente” ori le-au urmărit de acasă. Tot ce se poate spune despre gloria iluziilor lui Don Quijote e valabil, însă, pentru iluziile cu care ne-am încurajat în primăvara anului 1990, unii pe alții, cei ce ne strângeam în Piața Universității. Acea manifestație--maraton a demonstrat că mai erau printre noi, atunci, destui visători, destui „nerezonabili”, gata să se bată cu morile de vânt. Într-o vreme în care regula devenea alergătura după „ceva” (afaceri, buticuri, bani, putere), mii de bucureșteni au găsit în ei puterea de a fi nerealiști, participând la un soi de descântec, murmurat, strigat, cântat, noapte de noapte, sub ochii poliției.

Am iubit enorm acea „primă zonă liberă de neo-comunism”, cum anunțau cu orgoliu pancartele de la intrarea în Piață, și am sperat că romantismul ei va convinge și pe alții. Cu atât mai îngrozit am fost când mi-am dat seama că idealismul nostru a stârnit ură, în loc de solidaritate. Nu mi-am putut explica în niciun fel vulgaritatea atacurilor de care a avut parte „Piața Universității”. Mai ales că aceste atacuri nu veneau numai de la persoane care aveau motive să nu vadă cu ochi buni o mulțime ce cânta „mai bine huligan decât dictator”. Destul de des veneau și de la oameni al căror loc era alături de noi.

Privit din afară, „spectacolul” era, poate, naiv și, într-un fel, meritam să fim luați peste picior de cei care-i disprețuiesc pe visători. Căci istoria nu e făcută de idealiști. Pe deasupra, simplificam, ca niște copii, tragedia trăită de România în ultima jumătate de veac. Ne

Închipuiam, cu o imensă naivitate, că această tragedie se putea încheia, miraculos, într-o noapte. Asta nu mă împiedică să-mi fie aproape milă de cei care și-au bătut joc de „Piața Universității”. Au pierdut o ocazie, cu care nu știu dacă se vor mai întâlni vreodată, de a visa cu ochii deschiși. Era ceva formidabil, Andrei, în acele nopți, te rog să mă crezi. Plutea în ele o adevărată vrajă. Să vezi mii de oameni îngenuncheați pe caldarâm și spunând cu voce tare „Tatăl nostru”, între baricade, sub cerul înstelat, în timp ce, dincolo de mulțimea care se ruga, poliția privea nedumerită, de piatră să fi fost și tot te trecea un fior. Cum să nu-mi fie milă de realismul meschin al celor care ne-au luat în derâdere? într-o lume terorizată și mediocrizată sufletește, de mitul „reșitei” (carriere, succes etc.), noi ne-am permis să participăm la mitul unui eșec. A fost marea noastră sfidare. Ne încurajam unii pe alții să visăm, să așteptăm, cu o credință care sfida orice calcul, și nu mă va convinge nimeni că așa ceva valorează puțin. Fervoarea inutilă cu care se cânta acolo „vino, Doamne, să vezi ce-a mai rămas din oameni” e una din dovezile cele mai frumoase că, după revoluție, au fost mulți romantici în București. Socotelile celor care ne-au persiflat au ieșit, de altfel, pe dos, fiindcă evenimentele au confirmat întru totul destinul lui Don Quijote. Hulită, batjocorită, „Piața Universității” a devenit, spre disperarea detractorilor săi, o legendă. Acum se circula acolo. Poliția stă la pândă. Cum apare pericolul blocării circulației, intervine și îi împrăștie pe „agitatori”. Numai că asupra miturilor poliția n-are niciun control.

Un râs vulgar îmi poate strica uneori toată ziua. Îl aud și după ce mă îndepărtiez. În zadar încerc să iau totul cu o anumită detașare sau „cu umor”. Nu mi-a reușit niciodată să mă amuz pe seama unei situații în care m-am simțit atins de o vulgaritate. Am purtat amintirea ei, zile întregi, și uneori mai mult, ca un pietroi în stomac. Timiditatea

am reușit să mi-o ascund, printr-o încăpățănare care poate deveni, la nevoie, și sumbră, dar oroarea de ridicol s-a dovedit mai puternică decât voința mea, făcându-mă să înțeleg că e de o mie de ori mai ușor să spui „am fost vinovat” decât „am fost caraghios”, deși prima oară când am întâlnit o asemenea mărturisire, la Rousseau, ea mi s-a părut forțată. O bună parte din atenția mea se risipește, în modul cel mai zadarnic, în strădania de a evita situațiile în care m-aș putea face de râs. Și câte inhibiții, câte stângăcii își au originea aici! Nici în glumă n-aș fi în stare să parcurg zece metri în postură de cavaler rătăcitor. Pot încerca să alerg ca în tinerețe ori să stau la soare, vara, în orele cele mai fierbinți, uzând astfel de restul de imaturitate care mi-a mai rămas, dar simt că aș înfrunta și nefericirea mai ușor decât ridicolul. Lui Don Quijote nu-i pasă de „cei ce râd”, înfruntă cu o superbă indiferență ridicolul de care se acoperă, de aceea, încă nedumeriți, cu o doză de perplexitate, vedem că devine sublim. Mai mult, „cei care râd” nu reușesc în fața lui decât să se facă, până la urmă, ei înșiși de râs. Poate în primul rând oroarea de ridicol m-a ținut departe de cavalerul care călărește o mârtoagă cu aerul că a încălecat un autentic Pegas.

Și tot ea m-a ținut departe de explicația pe care o dau azi faptului că printre cei șapte înțelepți nu se afla nicio femeie: controversele pe tema înțelepciunii sunt exclusiv operă bărbătească! Numai noi suntem în stare să călcăm prin gropi sub pretextul că privim cerul. Păcatul de a rătăci îndelung pentru a descoperi o banalitate e un păcat masculin.

În principiu, știu, deci, că eșecurile răsunătoare au dezvăluit mai bine decât reușitele aventura sufletului omenesc. Nu mi-ar lipsi exemplele în această privință. Știu, de asemenea, că am în decepțiile mele cea mai serioasă dovadă a ceea ce am așteptat, am iubit sau am dorit. Și că ar trebui să fiu maimândru de ele decât de

ceea ce am reușit. Fie că mi-am apreciat rău limitele, fie că nu m-am putut abține să visez în exces, mă simt mai bun, mai puțin meschin, în dezamăgiri. De altfel, nereușitele nu depind de noi totdeauna. Pot avea cauze fără nicio legătură cu eforturile pe care le-am depus. Nu ne-a surâs norocul sau ni s-au pus piedici mai mari decât ne-am așteptat. Doar țelurile pe care ni le propunem depind, exclusiv, de noi.

Apoi, sunt lucruri pe care, oricum, nu le-aș fi avut, deoarece nu eram în stare să le obțin. Mi le-am apropiat, măcar așa, visându-le, cu riscul de a constata că viața nu e doar un vis. Ce aș câștiga alungându-mi regretele? Din moment ce am regrete, înseamnă că aș fi putut fi mai mult decât sunt în această clipă... Cu toate acestea, mă bântuie uneori spaima ratării. Am lăsat în urmă o existență de acrobat, cu bucurii egoiste și tristeți vagi. Am trăit cu teama de a nu mă trezi căzând în gol. De fiecare dată, în momentele de pericol, m-am prins de sârmă. Sau am fost ajutat. Unor medici, mai ales, trebuie să le fiu recunoscător. În cei mai dificili ani, mi-au dat și alimente. Am aflat, așadar, cum arată solidaritatea. Am aflat și că încordarea nervoasă te poate umple de pete roșii, ca o eczemă a angoaselor, am gustat din umilința de a vedea că e greu să rămâi întreg într-un război atât de inegal cum a fost cel purtat aici în Est între individ și „dresori”, dar cu ce drept aș vorbi ca Andrei? N-am fost obligat să-mi întrerup studiile, să dorm prin barăci și să devin salahor. Am cunoscut dragostea. Am un fiu. Am scris cărți, am sperat, am disperat. Ce pot cere în plus? Am călătorit. Nu atât cât își imaginează unii, însă nu mă pot plânge. Cu mai puține scrupule, n-aș fi ajuns să fiu vânat de mineri, după revoluție. Am acționat, însă, ca un idealist încăpățânat, mânat parcă de o prostească nevoie de a ieși în pagubă, și mi-am primit plata în ură. Ticăloșii îmi dau cu tifla. Dar era mai bine să fiu printre ei? Și de ce n-aș avea orgoliul sărăciei mele? De ce n-aș fi mândru că am găsit puterea să vorbesc de regrete într-o perioadă în

care lichelele sunt curate ca lacrima? Se poate „reuși” pe un drum care te descalifică? Din contră, te poți rata prin „succes”! Am dorit să fiu liber, să spun ce cred, ce simt. Am renunțat la contabilitatea avantajelor și dezavantajelor. Nimic mai mult. Dar nu e de ajuns? Nu e enorm? Mici semne, discrete, de solidaritate primesc aproape zilnic. Ce altceva să vreau? Bani? Onoruri? Chiar dacă nu trăim pentru a ne „instrui”, tristețile sunt mai instructive decât bucuriile. Mi se întâmplă și azi să amuțesc în clipa în care am șansa de a fi ascultat de cineva și devin guraliv în societatea moliilor. În rest, ce să-mi reproșez? Credeam că, după calvarul mersului pe sârmă, ne vom arunca într-o furie de a trăi. M-am înșelat. Nu e decât o furie urâtă, azi, a clovnilor lui Ceaușescu și a groparilor revoluției. Nu aveam de ales. De câte ori mă întorc la nopțile din Piața Universității, îmi spun că noi care am fost izgoniți de-acolo suntem mai câștigați decât cei care au trimis poliția și minerii. Ei n-au reușit decât să alunge rugăciunea din stradă, în timp ce noi am aflat că lipsa de realism poate fi uneori purificatoare.

Don Quijote putea fi român?

În noaptea asta miros groaznic a străin și mă exasperează hărmălaia din port. Bătrânul chinez s-a întors din oraș adineaori. Niciodată n-a venit atât de târziu acasă. Mergea greu, mai nesigur decât de obicei și s-a oprit în dreptul ușii mele. Poate, simțea nevoia să discute cu mine, să-mi spună ceva. Văzând lumină sub ușă, și-a dat seama că nu dormeam. S-a răzgândit, însă. S-a îndepărtat cu aceiași pași greoi, după care am auzit cum a deschis, pe rând, cele trei broaște, și zgomotul ușii închise. Mi-a părut rău că n-am ieșit, chiar dacă era ușor „afumat”. Ar fi fost mai bine pentru amândoi. Căci, în afară de el, nu cunosc pe nimeni în această casă. Mă salut cu ceilalți colocatari, când ne întâlnim pe scară, dar nu știm nimic unul despre altul. Uneori, mă gândesc cu melancolie că la noi nimic nu stăvilește curiozitatea vecinilor, că e aproape cu neputință să-ți aperi intimitatea. Aici, nimic nu mă stânjenește și tocmai asta e îngrozitor. (Andrei)

De mic, am fost învățat să mă feresc de „gura satului”. Această „gură a satului” era, în același timp, o instanță ocultă și o sperietoare. Dacă intrai în „gura satului”, nu te mai putea salva nimeni, întrucât, la Lisa, tradiția ținea loc de lege.

În București, legea ține loc de tradiție, dar destul de repede am descoperit că nici aici nu eram de capul meu.

Există și o „gură a lumii”, mai vagă decât „gura satului”, însă nu mai puțin de temut. Pentru mentalitatea românească, „fumul” e mai important decât „focul”, de aceea e aproape imposibil să scapi de ceea ce „se zice”. De vreme ce a ieșit „fum”, aproape nu mai trebuie dovedită existența „focului”. E ceva necurat la mijloc, zice „gura lumii”, fiindcă, nu-i așa?, fără „foc” nu iese „fum”. *Quod erat demonstrandum*. În consecință, dezmințirile nu fac decât să sporească nebuloasa zvonurilor. „Gura lumii” e un fel de Moloh, pe care nimic nu-l satură. Și înțeleg ce trebuie să simtă un român emigrat, departe de acest Moloh. Mai întâi, are, probabil, sentimentul că a scăpat de o belea, de bârfă, de ceea ce „se zice”. Apoi, încearcă, bănuiesc, o senzație de gol. Lipsindu-ți „gura lumii”, îți lipsește o busolă. De jur-împrejur, numai „străinătate”.

Din același motiv, probabil, un român pustnic reprezintă o raritate. Căci pustnicul nu se mai poate baza decât pe ideile sale. Nu mai poate beneficia de ceea ce „se zice”. Or, așa ceva seamănă cu aventura cosmonauților care ies din navă. Depindem de „gura lumii”, cum depinde occidentalul de clasamente, fiindcă vom fi priceput, încă de pe vremea când dacii puneau capete de lup în steaguri, că un urlet nu ține locul haitei. Poate, aceasta l-a determinat pe Rădulescu-Motru să afirme într-o conferință ținută la Ateneu, în 1910, că românul, deși se găsește lângă munți, n-a fost tentat să-și sape gândul în piatră. A preferat să-și „verse” focul inimii stând de vorbă cu lumea, o lume trecătoare, ca și el. Așa se explică, probabil, și gustul pentru „trecător”, pentru „ne-durabil” care reprezintă, așa spune, cucerirea cea mai adâncă a înțelepciunii noastre. În România nu te amenință, ca în Grecia, în Italia sau în Spania, melancolia ruinelor. Ruinele vechi sunt puține și nu provin din edificii sau monumente ambițioase, care au încercat să umilească timpul, să-l înfrunte, să-l învingă, și au sfârșit prin a fi umilite, învinse de timp. Românul a avut smerenia sau orgoliul de a nu sfida eternitatea. Și-a făcut

intenționat casa din lemn, s-ar zice, ca ea să nu fie provocatoare. A acceptat gândul că totul e trecător și s-a instalat în „vremelnic” cu o bucurie care, practic, l-a eliberat de angoase. O casă de lemn a fost „casa mea”, „casa construită de mine” sau, cel mult, „casa construită de părinții mei”. În felul acesta, românii au trăit fără prea mari spaime metafizice, în intimitatea „posibilului”. În mod logic, „imposibilul” devenea, la noi, „nebunesc”.

Cred că a venit momentul să afli adevărul. La câțiva ani după ce am sosit aici, am trecut printr-o criză nervoasă gravă. N-am mai vrut să văd pe nimeni. M-am încuiat în casă și uram pe toată lumea. De la un moment dat, nu mai țin minte ce s-a întâmplat cu mine. M-am trezit la spital. „Am înnebunit?”, a fost prima întrebare pe care am pus-o doctorilor. Ei au negat. Mi-au spus că a fost vorba de un surmenaj grav și că am înghițit o doză prea mare de sedative. După ce am plecat din spital, m-am dus, în prima duminică, la biserica românească. Nu eram deloc în relații bune cu enoriașii bisericii din cauza unui conflict mai vechi. N-are rost să intru în amănunte. Ca să-ți faci o idee îți spun doar că o inițiativă care promitea să fie interesantă s-a soldat, după un obicei românesc, doar cu alegerea unui comitet format dintr-un președinte, doi vicepreședinți și doi secretari. Mă înfuriasem. „Domnilor, le-am zis, vă comportați jalnic. Vi se pare că exilul e un merit? De asta ați plecat din România?” Fusesem socotit, după asta, „diversionist”. La biserică, m-au primit șușotind și uitându-se la mine ca la o arătare. De atunci, i-am ocolit, m-am izolat. Nu m-am mai dus deloc la biserică. Mă indisputa să văd aceleași figuri cum își fac cruce și clevetesc, amestecând bârfa cu

rugăciunea. Pe urmă, se duc acasă și trăiesc o săptămână din bârfa duminicală. Merci. Mai bine lipsă. O singură dată m-am mai dus la o întâlnire a românilor de aici, la câțva timp după revoluție, dar și atunci am regretat. Băusem și le-am vorbit cam așa: „Ați vrut să vi se promită că, odată ajunși la București, veți fi primiți în triumf, veți fi sărbătoriți ca eroi ai neamului. Asta ați vrut, nu? Și întrucât cei de-acasă nu s-au repezit să vă întindă covorul roșu, v-ați supărat. Acum doriți, se pare, sincer ca în România lucrurile să se încurce, să meargă din ce în ce mai rău. Astfel, puteți striga fericiți: «Noi am avut dreptate!»... S-au supărat și mai rău pe mine. După asta, m-au forfecat, m-au tocat mărunț. Câțiva au lansat zvonul că aș fi „agent”, unul din ouăle de cuc pe care Securitatea le împrăstie prin cuiburile occidentalilor, dar, fiindcă am avut o criză de demență, am fost azvârlit la coș. Alții s-au mărginit să spună că sunt prost-crescut, bețiv, un „nenorocit”, un „gunoi”. Ce mai, m-au vârat în toate cazanele iadului. Așa că m-am transformat singur în fantomă. Am intrat în ceea ce eu numesc „al doilea exil”. Adică, m-am exilat și din ghetoul românesc de aici. Înțelegi acum de ce mie nu-mi vine să glosez pe tema „nebuniei”? Nimeni nu m-a lămurit ce fel de criză a fost aceea în urma căreia m-am trezit la spital. Oricum, din pricina insistențelor tale, am o lectură nouă a aventurilor lui Don Quijote. Știi ce m-a izbit? Mă tem că, în genere, românii n-au respect pentru sentimente. Vorbesc de ele fără să le trăiască în profunzime. Așa se și explică, probabil, că nu avem, din păcate, o mare poveste de dragoste, una de felul celei a Annei Karenina sau a lui Romeo și a Julietei. Or, tocmai respectul pentru sentimente îl caracterizează pe

Don Quijote, căruia i se pot reproșa multe, dar nu că se joacă vreo clipă cu ceea ce simte. Din moment ce iubește o femeie, Don Quijote consideră scandalos să se bârfească pe seama ei și înjositor să-și plece urechea la ce clevețește lumea. Impresia mea e că dacă Cervantes ar fi scris în limba română, eroul lui ar fi stârnit un interes minor. Cum se zice prin mahalaua bucureșteană, fanții de la noi nu s-ar fi putut stăpâni să nu facă „mișto” de acest cavaler bătrân care e atât de „nebun” încât e în stare să dorească gloria doar pentru a cuceri inima unei femei. „Ce prost e”, ar fi exclamat fanții noștri, fără să le treacă prin minte că „prostul” ăsta judecă lumea după alte legi. (Andrei)

Faima toreadorilor, care înfruntă moartea ca să depună urechea taurului la picioarele unei femei, demonstrează cu prisosință că Don Quijote n-a apărut întâmplător în Spania. Așa cum îl cunoaștem din paginile lui Cervantes, el are ceva ne-european în ființa lui. E străin și de spiritul cartezian al francezilor și de disciplina germană, n-are nimic din neutralitatea elvețiană, din exuberanța gălăgioasă a italienilor sau din spleen-ul flegmatic al britanicilor. Nu poate fi conceput mergând călare printre ruinele Greciei, concurând cu mitul lui miturile zeilor, și cu atât mai puțin pe o șosea olandeză, în ciuda faptului că în Olanda există mori de vânt. În Rusia, ar fi ajuns cu siguranță în Siberia, iar în Norvegia ar fi eșuat lângă un foc. Don Quijote nu-și putea scoate armura decât dintr-o magazie spaniolă. Numai în Spania iluziile pot fi mai importante decât realitatea și joacă același rol pe care-l joacă stafiile în Scoția. Încât nu e cazul să ne simțim jigniți dacă ne spune cineva că, la noi, Cervantes n-ar fi avut succes. E vorba, în bună măsură, de o lacună a spiritului european și ne aflăm, la acest capitol, într-o ilustră companie.

Altele, probabil, ar trebui să ne preocupe. La noi se face o confuzie gravă între minciună și iluzie. Ni se pare că iluziile mint, eroare plină de consecințe. Și poate că primul lucru care ne-ar fi intrigat la Don Quijote, dacă l-am fi cunoscut primii, ar fi fost sinceritatea lui, de neînțeles pentru noi. De ce un bărbat cu experiență, cum e cavalerul, care a avut posibilitatea să vadă cu câtă grijă își dezvăluie oamenii și, îndeosebi, își ascund gândurile, e atât de deschis? De ce, în timp ce alți aspiranți la glorie se prefac, plini de modestie, că disprețuiesc gloria, socotind-o simplă deșertăciune, el nu se sfiește să declare că o dorește? Mai ales că avea un minunat prilej să se arate altruist, generos, pretinzând că pornește la luptă exclusiv de dragul altora, că nu-l interesează nici nemurirea, nici faima, că numai existența prea multor monștri l-a determinat să îmbrace armura. Atâția au făcut-o înaintea lui. El de ce a preferat să strige în gura mare ceea ce alții se străduiesc din răsuputeri să ascundă? Nedumeriți, noi l-am fi bănuir de viclenie. Ce urmărește oare caraghiosul ăsta? am fi zis. Probabil, are un scop ascuns, dacă e întreg la minte. Altminteri, de ce s-ar expune? Mai ales la vârsta iui.

Apoi, ne displace, vai, reușita când nu e personală. Oricine izbutește să se impună, cât de cât, pe malul Dâmboviței, provoacă în alții pizmă, dorința de a-l nimici sau, măcar, de a-l devaloriza. Nu suportăm ieșirea din serie. În aceeași măsură în care înclinăm să exagerăm valorile străine, suntem porniți să le înjosim pe ale noastre. „Dictatura celebrității” funcționează numai dacă ne gâdilă vanitatea sau e impusă din afară. De aceea înainte de a fi compătimit, Don Quijote ar fi fost desființat prin invidie și bârfă. Harul nostru, inegalabil, de a cleveti ar fi risipit, bănuiesc, orice urmă de mister în jurul lui, iar despre Dulcineea ar fi circulat povești deochete care l-ar fi făcut și pe Sancho Pânza să roșească. Intrat în „gura lumii” de la noi, Don Quijote era condamnat să depindă de ceea ce „s-ar fi zis” despre el.

Acum, după ce a ajuns un personaj ilustru, e, desigur, altceva. Fanții noștri trebuie să înghită în sec, iar „cei care râd”, de obicei, se văd nevoiți să se rețină. Pe culmea ironiilor de care a avut parte, Don Quijote a devenit celebru, ceea ce valorează la noi mai mult decât calitatea de a fi o persoană onorabilă. E riscant pentru „cei care râd” să-și afișeze disprețul. Puțini sunt dispuși să admită că le lipsește orice urmă de romantism, de aceea până și compasiunea e amestecată, adesea, cu puțină admirație convențională, impusă de autoritatea celebrității.

L-am întrebat pe bătrânul chinez ce știe despre istoria noastră. Foarte jenat, și-a cerut scuze. „Spre rușinea mea, cunosc puține lucruri, domnule Andrei, despre istoria popoarelor. M-au interesat, mai degrabă, miturile lor. Am avut impresia că, în felul acesta, le înțeleg mai bine. Povestiți-mi un mit românesc, vă rog.” În clipa aceea, m-am zăpăcit. Un mit? Ce mituri avem noi? Bătrânul aștepta. Nu bănuisem această latură a preocupărilor lui. Și ce mit românesc puteam să-i povestesc? Nici Miorița, nici Meșterul Manole nu sunt propriu-zis mituri. Pentru prima dată mi-am dat seama că există câteva superbe legende românești, însă ar fi abuziv să le socotim mituri. I-am explicat în cele din urmă că, din pricina condițiilor în care am trăit, am fost prea obsedați de realitate pentru a crea altceva decât legende. Și am trecut la istorie. I-am spus că partidul comunist nu putea umple cu membrii săi, în 1944, în România, nici măcar o sală cu o mie de locuri. După patruzeci și cinci de ani, în decembrie 1989, străzile Bucureștiului erau pline de români care se saturaseră de comunism și l-au silit pe Ceaușescu să fugă. „Și câți membri avea atunci

partidul comunist?”, m-a întrebat el. „Aproximativ, patru milioane.” „Și câți au fost gata să ajungă în temniță pentru ideile lor?” „Niciunul.” N-a mai zis nimic. Deodată, m-a fulgerat o bănuială. „Dumneavoastră v-ați născut în China comunistă?” Așa am aflat că bătrânul s-a născut și a trăit în Taiwan. În China s-a dus pentru femeia pe care o iubea și a nimerit în închisoare fără să priceapă de ce fusese suspectat că venise să spioneze. Am încercat să-l fac să înțeleagă ce s-a petrecut la sfârșitul războiului, cum am fost trădați de Occident și sacrificați lui Stalin. Românii au priceput greu că Estul nu e pentru Occident decât o tablă de șah pe care se poate juca orice partidă. Abia mai târziu s-au dumirit, când Occidentul, în dorința de a face din Ceaușescu un pion împotriva Moscovei, nu s-a dat înapoi să-l răsfete, inclusiv cu titluri academice, deși știa că era un semidoct. „Ce puteau face românii după ce puhoiul armatei roșii s-a revărsat peste Estul Europei? I-am întrebat. Aveau la dispoziție două căi, dacă nu deveneau comuniști convinși, cum au fost nemții naziști convinși. Să se îndrepte cu toții spre pușcării ori să-și ascundă gândurile și să se prefacă.” „Vreți să spuneți că duplicitatea a fost o formă de rezistență?”, m-a întrerupt bătrânul, întorcând spre mine o față imobilă, pe care nu puteam desluși ce părere avea despre explicațiile mele. Am ezitat. Dar pot să-i înjur pe românii de aici, nu și să mă văd disprețuit, ca român, de străini. „Da, i-am zis, a fost și o formă de rezistență. A salvat numeroase vieți, a limitat crimele. Duplicitatea nu e, bineînțeles, ceva cu care să te lauzi, dar pentru noi a fost un refugiu, un adăpost. Românii au căzut o singură dată în

capcană, când Ceaușescu a denunțat invadarea Cehoslovaciei. În rest, au bătut din palme cum tulbură apa o sepie în pericol.” N-a mai spus nimic. Poate și din delicatețe. (Andrei)

În afară de greci, de spanioli, de scandinavi și de nemți, celelalte popoare din Europa nu prea au mituri. Mitologia romană este o simplă pastişă după cea greacă. Nici rușii, atât de înclinați să coboare în tenebrele sufletului omenesc, n-au, practic, o mitologie. Fantomele care bântuie castelele Scoției, zânele din poveștile Estului ori spiridușii din basmele Țărilor de Jos nu reprezintă „mituri”.

Fără îndoială, voievozii noștri n-au fost mai prejos decât Agamemnon, Menelau și ceilalți prinți rurali, cântați de Homer, iuți la mânie și la băutură, care s-au dus sub zidurile Troiei și s-au acoperit de glorie. În plus, în vreme ce eroii *Iliadei* s-au bătut ca să răzbune un adulter, voievozii noștri s-au bătut cu turcii, cu tătarii, cu polonezii, cu ungurii, ca să ferească țărilor române de lăcomia altora, și au ținut piept semilunei ca să apere crucea. Numai că, la noi, totul este la nivel rațional. Munții noștri sunt buni pentru excursii sau studii de geologie, nu pentru a fi populați de zei. Urcându-i, nu te apropii de Dumnezeu mai mult decât în câmpie. De la zeul dacilor, Zamolxis, niciun zeu n-a mai înfiorat pădurile noastre. În Grecia, zeii umblă și azi pe urmele caprelor, căutând umbra săracă a măslinilor și a chiparoșilor. În Anglia ceața e plină de stafii care dau târcoale crimelor vechi, în Sicilia până și mizeria e secretă, iar în Nord cerurile reci, sticloase, te neliniștesc. La noi, peisajul e parcă domesticit. Nu bântuie monștri, ca prin mlaștinile de aiurea, nici vrăjitoarele, din Evul mediu european. Doar duhurile morților agită iarba. Dracula ne-a fost impus de străini. Pentru români e la fel de exotic ca „omul zăpezilor”. În fine, tristețea însoțită a pământurilor pe care avansa Don Quijote, plecând din La Mancha, nu o

vezi decât cu totul întâmplător la noi, iar morile de vânt, câte sunt, foarte rare, prin Deltă, nu-ți dau niciun fior. Te fac să te gândești nu la vedenii, ci la utilitatea lor practică, ieșită din uz. Nicio grotă din România nu e de ajuns de departe pentru a da unui sihastru senzația că e rupt de lume și, nu întâmplător probabil, singura noastră legendă care are prestigiul unui mit e una despre melancolia ce o inspiră moartea.

Nici în orașe lucrurile nu stau altfel. În niciun oraș românesc nu poți să fii cu totul singur. Nici măcar în București. Inclusiv singurătatea e domesticită. Și, uneori, vulgarizată. Nu te împinge nici să te revolți până la capăt, nici să te cunoști până la capăt. Te lasă să oscilezi între ceea ce îți lipsește și ceea ce visezi. Dacă adăugăm la asta faptul că am trăit, volens-nolens, mai aproape de istorie decât de Dumnezeu, devin limpezi și altele. Noi n-am fi rezistat, ca grecii, câteva milenii, să nu ne suim în Olimp. Tentația de a-i spiona pe zei și de a bârfi apoi, eventual, pe seama lor ar fi fost prea mare. Ne-am fi grăbit să escaladăm muntele, ca să ne convingem ce e adevărat și ce nu, iar zeii noștri ar fi devenit destul de repede subiect de bășcălie.

Există, în schimb, două false mituri care exprimă relațiile noastre cu istoria. Amândouă stau sub semnul unor vorbe celebre, rămase de la cronicari. Grigore Ureche ofta, constatând că suntem așezați „în calea răutăților”, iar Miron Costin observa, cu melancolie, că nu e omul deasupra vremurilor, ci, dimpotrivă, bietul om se află sub vremi. Cele două „mituri” se completează, în realitate, reciproc. Unul aruncă vina, pentru ceea ce ni se întâmplă, asupra soartei, care ne-a așezat rău, celălalt ne convinge că, în general, nu te poți împotrivi vicisitudinilor soartei. Concluzia nu e greu de tras. E mai bine, mai cuminte, să te scutești de neplăceri și de riscuri, fiind înțelept!

Dacă judec după proverbele noastre, nu cred să fi

existat vreun popor mai obsedat de înțelepciune ca noi. Am transformat în virtute chiar puterea de a aștepta. Ne-am comparat cu pietrele și am disprețuit apa care trece. Nicio nenorocire nu e fără sfârșit, ne-am zis. Dacă ai suficientă răbdare, o păcălești. După fiecare bătălie câștigată, voievozii noștri înălțau o biserică pentru a-și da curaj să reziste la viitoarea năvălire a turcilor sau a tătarilor și, după fiecare înfrângere, și-au amintit că bietul om e sub vremi, încredințați că răul și binele nu depind decât aparent de noi.

Și amărăciunea lui Grigore Ureche, și melancolia lui Miron Costin au trecut din generație în generație, privite ca o axiomă pe care nimeni nu simțea nevoia s-o dovedească, deși motive de îndoială ar fi existat. Secole la rând, au năvălit peste noi, ba turcii, ba tătarii. Năvălitorii au ars sate, au prădat, au semănat groază. Rușii au privit și ei cu poftă spre țările române. Habsburgii, la fel. Ne-am bătut cu ungurii, cu polonezii. Dar, oare, numai noi am fost așezați „în calea răutăților”? Situată între două pietre de moară, Polonia s-a văzut de câteva ori împărțită. Apoi, cât de „sub vremi” ne-am simțit noi, în realitate? Dacă au fost nu puțini domnitorii care și-au cumpărat tronul, pe bani grei, la Stambul, n-au fost rare nici cazurile de sfidare a Porții otomane. Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul au uimit multe curți europene prin îndrăzneala lor. Iar multele capete tăiate, de la Miron Costin la stolnicul Constantin Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu, par să dezmință teoria capului plecat. Sârbii au stat cinci secole sub turci, ca într-un somn istoric. Noi am ațipit numai.

De aceea, impresia mea e că fatalismul nostru nu e tocmai inocent. El ne-a servit pentru a ne convinge că niciun rău nu ne va răpune, câtă vreme îl îndurăm tăcuți, și pentru consolări. Cu ajutorul lui, ne-am putut privi cu înțelegere prudentele, reținerile și ne-am asigurat justificările, scuzele, de care aveam nevoie. Departee de a ne apărea ca un deficit de îndrăzneală, resemnarea ne

apare înțeleaptă. În „calea răutăților” trebuie să fii atent, cu atât mai mult cu cât ești „sub vremi”!

Din această perspectivă, Don Quijote devine pueril. Și e greu de găsit o bază filosofică mai trainică împotriva „nebuniei” lui.

Desigur, și alte popoare care, dintr-o pricină sau alta, au fost obsedate că trăiesc într-o provincie, mai expusă, a timpului și-au idealizat virtuțile și și-au minimalizat cusururile. Dar noi nu ne-am oprit la atât. I-am privit cu ochi răi pe cei care și-au permis să pună în cauză imaginea pe care ne-am format-o despre noi. I-am acuzat că nu înțeleg cu câte sacrificii a fost răscumpărată dăinuirea noastră. Am plătit un tribut generos demagogiei lirice pe tema virtuților noastre, convinși că o facem din patriotism, iar neputința de a ne recunoaște defectele ne-a împiedicat să ne cunoaștem și calitățile. Am dat cu tifla Europei de câte ori am simțit că ea nu ne privește cu suficientă simpatie și ne-am romantizat istoria. Aproape toate înfrângerile pe care le-am suferit au devenit, sub pana istoricilor noștri, victorii, fiind amestecate cu biruințele reale, încât nu mai știm prea bine dacă am fost învinși în vreo bătălie. I-am considerat „viteji” și pe domnitorii care n-au avut alte calități decât ușurința de a tăia capetele neascultătoare.

Ce loc pentru „neînțelepciune” exista, la noi, în aceste condiții? Când trebuie să-ți aduni puterile pentru „a supraviețui”, nu prea ai chef să te bați cu morile de vânt. Te gândești, înainte de toate, să rezisti. Nu e de bun-gust, ne-am zis, să sfidezi riscurile, să nu-ți pui problema „ce se cade” și „ce nu se cade”, ce e „recomandabil” și ce e „prea mult”, de vreme ce ai o singură viață, și aceea amenințată. Istoria ne-a învățat sau, mai exact, ne-a silit să mizăm pe ceea ce „se poate”, nu pe imposibil. Tot ea a făcut ca disperările noastre să nu fie pure. În ele s-au cuibărit mereu tot felul de calcule și de consolări. Nu prea avem gustul utopiei, nici sentimentul tragicului, se pare.

Până și în sacrificii ne urmărește obsesia utilității. Zădărnicia ne irită, ne demoralizează, ne revoltă.

Nu e de mirare că „nebunii” noștri și-au ratat, de obicei, „nebunia”. Au avut măcar un „grăunte de înțelepciune” care a stricat totul. Nu ne-am putut da întreaga măsură prin lipsa de măsură. Dimpotrivă, ne-am măsurat gradul de seriozitate după capacitatea de a fi rezonabili. Și mă îndoiesc că un român e tentat să spună ca Luther: „Nu pot altfel”. Tendința noastră e să zicem: „Se poate și așa”. Căci ne împăcăm, la nevoie, cu orice. Dați cu capul de toți pereții istoriei, ne-am însușit înțelepciunea cu forța, din care cauză nu le-am mai putut acorda credit „nebunilor” decât dacă au reușit să devină celebri.

Eu sunt prea lucid ca să pot umple singurătatea vorbind despre singurătate. Ieri, mă hotărâsem să reiau un proiect mai vechi, să scriu o carte despre Nietzsche unde să demonstrez că „uciderea lui Dumnezeu e, în realitate, o crimă pasională, săvârșită din disperare. Nu am, însă, energie să trec dincolo de intenții. Și acest proiect s-a născut mort. Stau și mă uit la spuma pe care o fac valurile, la țărni. Probabil, așa arată și viața mea. M-am agitat, m-am risipit, fără să las nimic în urmă. Am pierdut, rând pe rând, sănătatea, tinerețea, șansa de a pune bazele unei cariere filosofice, pentru a afla ce? Că nu sunt bun de nimic și nimeni n-are nevoie de mine. Nu sunt bun nici măcar să-mi transform orgoliul în „nebie”, cum zici tu. Vroiam să scriu despre asasinatul metafizic comis de Nietzsche ca să mă scutur de complexe și uite că nu reușesc decât să-mi spun că lumea e prost alcătuită, nu găsești exact ceea ce cauți sau eu nimeresc, mereu, acolo unde n-ar trebui. Ce bine mi-ar prinde să pot

crede și eu în gloria cauzelor pierdute! Dar nu mă simt în stare să mai încep ceva pornind de la „sfânta nebunie a idealului”, de care vorba Papini, definindu-l pe Don Quijote. Azi-noapte, m-am întrebat dacă tata n-a greșit când s-a dus să lupte în munți. Era un medic excepțional, ar fi putut să salveze mii de vieți. A dezbrăcat, însă, halatul alb, a aruncat bisturiul și a luat pușca. Merita să se lupte, să se sacrifice? Pentru cine? Cu excepția câtorva țărani care le aduceau alimente pe ascuns, nimeni nu vroia să aibă de-a face cu ei, în vreun fel. Se temeau de Securitate. Exista un articol de lege care pedepsea „omisiunea de denunț”! De frica acelui articol, un preot a „turnat” la Securitate ce-i spusese un țăran spovedindu-se. Bietul om a fost ridicat de-acasă fiindcă încercase să-și ușureze sufletul. Cu bisturiul, tata ar fi alinat multe suferințe și ar fi murit respectat, desigur. Cu pușca, a ucis câțiva securiști, după care a sfârșit într-o groapă comună... N-am mai putut închide ochii, apoi, până dimineață. Înseamnă, oare, că oportuniștii, lașii, au procedat mai corect? Dintr-un ziar de pe aici, am aflat că la 22 decembrie 1989 unele publicații din București au avut pregătite numere duble. Unul pentru situația în care Ceaușescu ar fi reușit să golească străzile. Altul, invers, pentru cazul în care Ceaușescu se va prăbuși. Tot acolo scria că, pe un șantier, câinele favorit, pe care Ceaușescu îl luase după el la o vizită, a fost zgâriat pe bot de o pisică. „Să i se taie capul pisicii”, a ordonat Ceaușescu. Pisica dispăruse, dar Securitatea nu și-a făcut probleme. A prins o altă pisică și i-a tăiat capul. Deci, „se poate și așa”. (Andrei)

Am dezertat de pe șantierul Bumbăști-Livezeni, în iulie 1947, după ce, îmboldit de Andrei, mă lăsasem convins, la sfârșitul anului universitar, să lucrez, vara, într-un detașament de „brigadieri”, pe traseul unei viitoare căi ferate. Îmi plăcea să muncesc, dar nu-mi plăcea să mă trezesc în fiecare zi în sunetele unui marș, să mă încolonez și să merg în ritm de marș. În prima dimineață, când m-am dumirit cum arată „viața de baracă”, m-am hotărât să nu fac pureci acolo. Aveam douăzeci și unu de ani și descopeream că rămăsesem același „sălbatec” care se lipise cu spatele de un zid în prima zi de viață bucureșteană. Nu devenisem mai „social”. Pe ceilalți îi distra atmosfera de tabără. Pe mine mă asuprea. Și am fugit de-acolo într-un mod rușinos. Am înghițit praf de cretă, apoi am alergat prin tabără până ce mi-am ridicat pulsul și m-am dus la cabinetul medical acuzând dureri în zona inimii. Nu știu dacă medicul m-a crezut. Mi-a dat, însă, un bilet care mă scutea de obligația de a mai sta pe șantier. Andrei a rămas. El era încântat. Ilustra, spre deosebire de mine, ideea psihologilor că românii se simt mult mai bine „în grup”.

Reprezintă, probabil, o anomalie prin reflexele mele retractile. Asta nu mă împiedică să observ la cei din jurul meu bucuria de a se afla *împreună*: la o petrecere sau la orice le oferă posibilitatea de a sta la taclale. Singurătatea nu e un rău românesc. Ține de carențele personale. Poate de aceea românii îi cam ocolesc sau chiar îi antipatizează pe cei care ies din tiparul obișnuit. Și nici nu-i înțeleg. Formula, atât de frecventă la noi, „ca lumea” (casă „ca lumea”, haină „ca lumea”) spune totul. Cineva care nu se poartă „ca lumea”, care nu gândește „ca lumea” se pune în situația de a inspira îndoieli. E o excepție neplăcută. Or, Don Quijote nu e un ins „ca lumea”. E o excepție. Cavalerul se poartă „ca ne-lumea”.

În plus, românul este, structural, un om „cuminte”. N-are mari exaltări, nici mari iluzii, de obicei. Și îi privește bănuitor, precaut, pe cei care le au. Nu i se pare normal

ca un om să se comporte astfel. Iar atunci când nu mai putem iubi le oferim celorlalți înțelepciunea noastră. În forma ei cea mai searbădă: împărțim sfaturi.

E posibil ca unele din opiniile mele să stârnească mânia și reproșurile „patrioților”. Cum de neglijez frumoasa „ospitalitate românească”? De ce nu suflu o vorbă despre „omenia” noastră? Și, la urma urmei, de ce îl iau ca reper pe Don Quijote? Fiindcă eu am făcut o pasiune pentru eroul lui Cervantes? Românii nu sunt obligați să se bată cu morile de vânt ca să aibă dreptul de a fi mândri de virtuțile lor.

Nu de asemenea reproșuri mă tem, însă. Românii disperați își iubesc țara, fără îndoială, mai mult decât autorii de imnuri. Altceva mă frământă. Nu sunt, oare, prea obosit pentru a cumpăni corect?

În decembrie 1989, idealistii ies în stradă, la Timișoara, strigă „vrem libertate”, înfruntă gloanțele, sunt duși în beciuri, bătuți sălbatec. În timpul acesta, un general stă, calm, la comanda represiunii, bea cafele și sistematizează măcelul. Când află că dictatura s-a prăbușit, idealistii uită de suferințe, cu ochii împăienjeniți de lacrimi. Sunt fericiți și caraghioși, îi amuză șmecheria generalului care își pusese piciorul în ghips în clipa în care se duminise că lucrurile se complicau, apoi își condusesse „comandantul suprem” la elicopter, ca „om de încredere”. Idealistii sunt atât de ridicoli încât nici măcar nu se miră când generalul apare în procesul „comandantului suprem”. Nu ca inculpat sau, eventual, ca martor. E printre cei care judecă! în virtutea cărui drept? Nu contează. Stă la masa completului de judecata, cu brasardă tricoloră, evită privirile „comandantului suprem” și face avioane de hârtie. Povestea piciorului pus în ghips circulă, intră în folclor, dar în vârtejul tulbure al evenimentelor nimeni nu e atent la alte „curiozități”. După ce l-a păcălit pe „comandantul suprem”, generalul îi păcălește și pe

romanticii din armată. Ajunge ministru al armatei și, foarte curând, îi înlătură pe cei de care se servise. Idealiștii se dezmeticesc, însă continuă să fie ridicoli, își pierd timpul la manifestații, în vreme ce generalul își vede de interesele lui. Trece din fotoliul de ministru al armatei, pe fotoliul de ministru al economiei. Pe urmă, se eclipsează de pe scena politică. Idealiștii îl uită. Și abia când află că a devenit bancher, învârte miliarde și, de câte ori călătorește, e primit în salonul roșu al aeroportului, rezervat marilor demnitari, se încruntă. Nu cumva au fost prostiți? Nici nu le trece prin minte că acesta e destinul idealiștilor, să fie prostiți.

Mai există ceva care-i face pe idealiștii noștri să se simtă în dificultate, adesea. Și poate că ar trebui să ne hotărâm, într-o zi, să discutăm serios despre cea mai dubioasă dintre plăcerile noastre, de a minimaliza amărăciunile prin zeflema. Nu mă gândesc la bășcălia ordinară, de mahala, căreia nu-i poți opune decât o înjurătură sau un sedativ, bună doar să stimuleze pornirile mizantropice și bănuiala că Dumnezeu s-a folosit, când a plăsmuit omul, și de noroi, nu numai de lut. Mă gândesc la bășcălia „deșteaptă”, cu pretenții, ba chiar amuzantă uneori, care îndeplinește, la noi, funcția unei școli de corecție pentru visători sau pentru „încrâncenații” lipsiți de umor, ca mine.

În genere, ardelenii sunt mai rigizi, mai puțin dotați pentru zeflemeaua care se practică în anumite medii din „Vechiul Regat”, cu mare succes, iar eu mă mișc întocmai ca un elefant printre porțelanuri într-o societate „bășcălioasă”. N-am știința de a bârfi plăcut, cu farmec, nici libertatea de a mă distra pe seama altora. Aceasta nu mă oprește să înțeleg că a face haz de necaz presupune inteligență și că, până la un punct, zeflemeaua e, ca disperarea, o dovadă de vitalitate. Ea a fost, cumva, o supapă, prin câte încercări am trecut, și n-ar trebui să dau doar un sens negativ afirmației lui Paul Morand că

România e un pământ tragic unde totul sfârșește în comic. Defularea prin zeflema a avut și efecte salutare, ne-a ajutat să ne păstrăm cumpătul, să așteptăm, să nu ne lăsăm îngenuncheați de istorie. Fără capacitatea noastră de a transforma „catastrofele” în „fleacuri”, unele catastrofe ne-ar fi doborât, probabil, sau ne-ar fi întunecat viața și firea. Nu întâmplător, pe la noi, dacă ești prea grav, te trezești acuzat că n-ai pic de umor.

Mă deranjează, totuși, să văd că nu putem duce nimic până la capăt. Am mari îndoieli că românul s-a născut poet, cum ne place să spunem. În schimb, sunt aproape sigur, azi, că românul s-a născut sofist și că „filosofia bășcăliei” se bazează pe aptitudinea de a bagateliza orice, mai ales nenorocirile. Nu putem trăi, se pare, fără să dăm dimensiuni de catastrofă unor fleacuri și, paralel cu aceasta, să coborâm în deriziune catastrofe autentice. E în firea noastră, s-ar zice, ori să exagerăm totul, ori să nu luăm nimic în serios. Dacă anticii căutau frumusețea înlăuntrul disperării, dacă francezii se plâng că abuzul de inteligență i-a împiedicat să-și dezvolte și mai mult spiritul creator, noi avem ușurința de a persifla orice suferință, convinși că numai „proștii” se arată viteji când nu e cazul. Nicio dramă nu scapă de bârfe, iar procesele de conștiință ne plictisesc. Hamlet nu e sumbru la noi. Se duce cu amicii „la o bere” și le povestește dilemele sale. Pe Oedip, nu-l înțelegem. Avea tronul, avea puterea, nu-l silea nimeni să se sacrifice pentru adevăr, ce-i trebuia? Pe scurt, suntem în stare să îndurăm orice nenorocire, dar nu ne socotim obligați să o și respectăm! Nu ne putem descurca, se pare, fără o doză apreciabilă de superficialitate care ne ajută, în momentele grele, să facem haz de necaz. Un „banc” inteligent sau o glumă proastă ne consolează, ne relaxează, în situații în care alții ar țipa, de neputință sau de furie.

Probabil, bășcălia joacă în viața noastră rolul pe care-l joacă lipitorile la bolnavii care au suferit un atac cerebral. Ne pricepem de minune să ne lamentăm și, în clipa

următoare, să ne batem joc de propria noastră durere pentru a nu fi nevoiți s-o judecăm. Dar, la o analiză mai atentă, o astfel de pricepere se dovedește, ea însăși, o adevărată nenorocire. În fond, ce altceva era iluzia rezistenței prin „bancuri” cu care ne-am înviorat spaimele atâția ani? Bășcălia ne-a ajutat (și ne ajută) nu doar să ne defulăm. Ne-a ajutat (și ne ajută) să ne distrăm pe seama umilințelor noastre, îndemnându-ne să credem că orice infern poate fi tolerat dacă ai „puțin umor”. Astfel, din supapă, ea devine alibi. Și, din alibi, voluptate a deriziunii. Martirii, nu-i așa? n-au știut să se amuze pe seama persecuțiilor, n-au cunoscut arta de a-i duce de nas pe cei puternici, salutându-i cu spinarea îndoită pentru a-i persifla după colț. N-au dat dovadă de suplețe, s-au încăpățânat să stăruie într-o revoltă posacă, într-o seriozitate sinucigașă.

Această plăcere a superficialității explică de ce soarta profeților, a vizionarilor, a „nebunilor”, la noi, e să ajungă la o criză de lehamite, să se scârbească, la un moment dat, de ideile lor. La limită, prin bășcălie orice Golgotă devine talcioc. Orice disperare poate fi disprețuită. Orice cămașă de forță sfârșește prin a fi, cât de cât, comodă. Cine, dintre noi, n-a fost tentat să înfrunte răceala vigilentă și apăsătoare a teroarei cu o lașitate bine dispusă? Faptul că izbutim să luăm peste picior orice dezastru, că nu există suferință pe care să n-o putem bagateliza, s-a întors împotriva noastră. Când ne-a ajuns cuțitul la os și n-am mai putut respira, am izbucnit în râs. Ne-am asigurat liniștea, dar cu riscul de a nu avea aproape nimic sfânt, de a ne lăsa trași spre o simpatică mediocritate, care nu mai vrea să explice și să-și asume nimic.

Într-o asemenea țară, Don Quijote n-are, în principiu, nicio șansă. „Nebunia” donquijotescă își pierde orice aureolă în fața bășcăliei. Nu mai rămâne din ea decât un nimb de mucava pe care limbile ascuțite îl comentează într-un mod ce nu stârnește decât o veselie

batjocoritoare. Oricât nu i-ar păsa lui Don Quijote că se face de râs, ar fi fost imposibil, în condiții obișnuite, să nu se demoralizeze.

Trag linie și adun. Felul cum o visează Don Quijote pe Dulcineea nu ne emoționează din cale-afară. Umor avem doar când râdem de alții. Dovadă că am preferat să râdem de lumea lui Caragiale ca de ceva care nu ne privește. Apoi, am avut de înfruntat destule primejdii reale, pentru a nu dori să le sporim prin „lipsa de măsură”. Orgoliul de a pierde n-are de ce să atragă un popor care s-a așteptat, mereu, să-i fie arse casele de năvălitori ori să trebuiască să schimbe plugul cu sabia. Încât, prin tradiție și prin fire, n-am înclinat să ne situăm printre admiratorii „nebunilor”. Soarta ne-a pregătit să disprețuim felul de a judeca al lui Don Quijote cu o sinceritate care, în mod normal, nu lăsa loc pentru donquijotism.

Ocuparea Europei de Est, la sfârșitul celui de al doilea război mondial, a făcut, însă, din orice adversar al noului regim, care a cutezat să se împotrivescă tăvălugului, un fel de Don Quijote. „Un fel”, căci acest Don Quijote nu avea „vedenii” și nu stârnea amuzamentul trecătorilor. Lipsa lui de luciditate se manifesta doar atunci când spera că va fi înțeleș și sprijinit. De altminteri, nu se considera angajat într-o luptă cu morile de vânt, dinainte pierdută. Și nu teama de ridicol trebuia să și-o biruie, ci frica de moarte. Sentimentul onoarei îl mâna pe un drum primejdios. Nu mai putea fi sigur că va muri în patul său după ce stârnise furia celor ce rearanjau istoria Estului cu patul puștii.

Seriozitatea cu care „dreptii” și-au privit iluziile impune, totuși, mai ales în perspectiva de-acum, comparația cu Don Quijote. Câțiva ani, după război, ei au fost convinși că Occidentul nu-l va lăsa pe Stalin să pună stăpânire pe Europa de Est. S-au înșelat. Munții României s-au umplut de cadavre fără ca „lumea liberă” să reacționeze. Mai

târziu, au crezut că faimoasa cortină de fier era ridicată numai din interior. S-au pripit, iarăși. De fapt, cortina de fier era dublă. Poliția comunistă și diplomația capitalistă au sfârșit prin a conlucra strâns, speranțele est-europenilor fiind sacrificate pe altarul „coexistenței pașnice”. Și nu le-au lipsit dezamăgirile, nici între conaționali. Căci din pricina curajului lor „nebunesc”, care punea într-o lumina neplăcută „înțelepciunea” celorlalți, s-au văzut suspectați nu numai de Securitate ci și de „gura lumii”. O asemenea experiență, în care te trezești ponegрит chiar de cei cu care te-ai crezut solidar, poate pune în locul iluziilor o imensă silă.

Și mai crezi că Estul pregătește capodopere? Eu am unele îndoieli. Dacă e, cu adevărat, transhumant, Don Quijote emigrează acum din Est spre Vest și descoperă că, peste tot, e străin. În ultima vreme s-au înmulțit, aici, atacurile împotriva imigranților. Lumea e peste tot xenofobă, ce vrei? Dar n-aș vrea să crezi că regret experiența exilului. În țară n-aș fi știut niciodată cum arată un ghetou românesc. Experiența totală a singurătății n-o poți face decât ca emigrant. Exilul e o inițiere la sfârșitul căreia te lămurești dacă ești adaptabil sau nu. În ce mă privește, am cam prevăzut, se pare, ce se va întâmpla. Adu-ți aminte ce ți-am spus ultima oară când ne-am văzut la București. (Andrei)

Nu izbutesc să-mi amintesc la ce se referă Andrei. Întrevederea a fost scurtă, într-o stație de tramvai. N-a suflat o vorbă despre intenția lui de a pleca. Dimpotrivă, mi-a promis că va trece pe la mine să-i dau o Biblie. Cât am discutat, a aprins vreo trei țigări. Era nervos și preocupat. Nu se mai uita în felul lui provocator, aproape insolent, care-i stânjenea pe cei care nu-l cunoșteau bine. Îmi ocolea privirea, iar mâinile îi tremurau ușor. „Ascultă,

nu cumva bei prea mult?”, l-am întrebat. S-a grăbit să nege, dar nu mi s-a părut deloc convingător. „De unde, oare, au ieșit atâtea lichele dintre noi?”, a izbucnit, pe neașteptate, pe un ton iritat și abătut, dar, înainte de a apuca să-i cer lămuriri, a sărit în tramvaiul care oprise în stație. Apoi, într-o zi, am aflat că plecase și ceruse azil politic.

Brusc, am oroare de generalizări. În fond, niciun popor nu e format numai din „nebuni”. Și nici în Est nu domină „nebunii”. Grosul e alcătuit pretutindeni din „înțelepți” și din „cei care râd”. Soarta lui Don Quijote e să fie mereu în minoritate.

Judecata de acum

E adevărat, niciun popor nu e format doar din „nebuni”. Dar blestemul nostru e să-i preferăm pe „deștepți”. Nu știm să visăm enorm, să dorim enorm. Văd în port un vas portughez, Vasco da Gama. Îți poți închipui cam ce i s-ar fi spus, la noi, cuiva care ar fi cerut corăbii pentru a descoperi India? I s-ar fi ras în nas și ar fi fost poftit „să lase prostiile”. N-avem gustul grandiosului și nu mă mir că, în loc să fie grandioasă, Casa poporului a ieșit o oroare. Nici măcar o revoluție n-am putut s-o facem, fără s-o ratăm.

Și, dacă vrei, pot să-ți mai dau exemple. Priveam adineaori, într-o revistă, un peisaj aproape lunar, cu coaste muntoase, de un cenușiu închis, ca de cenușă veche, fără niciun fir de vegetație. În imaginea alăturată, se vede craterul Etnei, o gaură enormă, gata să vomeze lavă, așa cum un prost aruncă fraze pe care le crede strălucitoare. M-am gândit că, dacă Etna ar fi undeva pe aproape, mi-ar plăcea să dispar în craterul ci, ca Empedocle. Căci nu vreau să mă mai duc la doctor. Am aruncat destui bani inutil. Dar, în clipa următoare, gestul mi s-a părut mult prea teatral și absurd. Ce mai contează cum mori? De aceea, rămân la convingerea că nici iluziile noastre n-au insolența necesară pentru a înfrunța cinismul. Îmi vine în minte suficiența grosolană cu care

Stalin a întrebat în bătaie de joc: „Câte divizii are papa?”. În lumea asta, dacă nu vizezi enorm, trebuie să te dai la o parte. (Andrei)

Canicula a devenit istovitoare și nu poți să te răcorești nicăieri. Ștrandurile sunt puține și reprezintă adevărate focare de boli. Lacurile din împrejurimile Bucureștiului sunt puternic poluate. În parcuri e prea multă lume, ziua, iar noaptea e periculos să te aventurezi. Mormanele de gunoarie și de moloz dospit la soare infectează aerul. Și nicăieri nu scapi de praf, de câinii vagabonzi, de mitocănie. Dacă ies să mă plimb, mă întorc, de cele mai multe ori, plin de nervi. Azi am preferat să stau în casă, cu storurile lăsate, ca să mai opresc zăpușeala.

Am găsit o broșură despre regele Solomon și m-am apucat s-o răsfoiesc, amintindu-mi de nopțile și zilele în care căutam, cândva, „secretul secretelor”. Războiul ajunsese la Stalingrad. Până atunci, se vorbise despre „pericolul bolșevic” ca despre o primejdie reprezentată de extraterestri. După Stalingrad, diviziile rusești s-au apropiat tot mai mult de frontierele noastre. Modul meu, cumva, somnambulic de a trăi mă ținea, însă, departe de înțelegerea catastrofei care se apropia... Acum, nu mă mai interesează *Secretul secretelor*. Mă gândesc doar la faima lui Solomon de judecător în cauze încâlcite, la „judecata solomonică”. În „războiul tuturor împotriva tuturor”, de la noi, ne lipsesc, din nenorocire, judecătorii care să despartă apele tulburi de ceea ce a mai rămas limpede și să ne arate greșelile. Am avea nevoie de un al *treilea*, *nepărtinitor* și *înțelept*, cu destulă răbdare ca să ne asculte. Nodul gordian din psihologia noastră trebuie tăiat cu delicatețe, nu cu paloșul unui Alexandru cel Mare. Dar cine ar putea fi al *treilea*, un Solomon care să dea un verdict corect? Se pare că al *treilea* *nu* există în general. Fiindcă nu există „adevăr”, ci numai „adevăruri”. Solomon este un judecător infailibil doar pentru că e împărat. Verdictele lui sunt fără recurs fiindcă aparțin

unui autocrat, nu fiindcă ar fi cu desăvârșire drepte. El a luat locul lui Dumnezeu, ca atâția alți despoți. Al *treilea n-ar* putea fi decât Dumnezeu, dar Dumnezeu nu se amestecă în ceea ce au stricat ideologiile. Ne lasă să ne descurcăm singuri și să ne explicăm cum putem.

Unele voci din exil continuă să ne judece aspru, în esență, spun că – regretabilă excepție a Estului! —la noi intelectualitatea nu „s-a mișcat”. A trăit cu convingerea că era preferabil să avem cărți, fie și sărăcite de cenzură, decât martiri. Rarele gesturi de revoltă au fost minimalizate de „confrați”, înainte de a fi discreditate de Securitate. A funcționat o jalnică solidaritate a lașităților împotriva oricărui germene de curaj. Teoria „pendulului”, conform căreia pentru a spune o jumătate de adevăr trebuia să spui, mai întâi, o jumătate de minciună era larg acceptată, iar „curajul”, cât exista, nu izvoră din morală, ci din calcul, pentru a asigura succesul comercial al unor cărți, filme sau piese de teatru. Nu era vorba de un „colaboraționism” din convingere, cum a fost colaboraționismul unor Celine, Drieu la Rochelle sau Brasillach în Franța, ci unul scârbos, bazat pe interese și oportunism. Ni se reproșează că intelectualii români au preferat Academia, cu riscul de a pune sub semnul Academiei și bisericile demolate.

Și ce să răspunzi? Avem multe slăbiciuni de recunoscut, fără îndoială, multe tăceri de regretat. Dar unele incriminări mi se par prea categorice, prea sigure că, într-o viață, totul se poate împărți, limpede, în „bine” și „rău”. Aici, „în țară”, opiniile sunt mai divizate, adesea diametral opuse, dar și greu de apreciat, fiindcă se plătesc tot felul de polițe, răbufnesc resentimente vechi și nu mai știi unde sfârșesc interesele și unde începe sinceritatea, în genere, vârstnicii se cred neînțeleși de tineri, se irită și clatină din cap cu tristețe de câte ori vine vorba de culpabilități: „Ce știi ei? N-au avut timp să devină vinovați, să guste din frică. Numai cine a trecut

prin ce am trecut noi poate judeca în cunoștință de cauză”. Suferim de o obsesie „complotistă”, specialitate românească, suntem ispitiți să explicăm orice prin „conspirații” sau motive oculte, încât, pe lângă strigătele: sacrilegiu! blasfemie! care se aud, când sunt înșirate păcatele unor nume ilustre, se fac tot felul de presupuneri legate de intenția „procurorilor” de a dărâma busturi pentru a le lua locul pe soclu. Rezultatul e că nu mai pricepi nimic. Un istoric literar susține că, având martiri, n-am mai fi avut cultură. Și, inevitabil, te întrebi ce valoare mai are o cultură care disprețuiește martirii. Din aceeași pricină, am ajuns să mă îndoiesc de rostul confesiunilor pe tema culpabilității. Am făcut-o cu franchețe, până ce am constatat că eram singurul „prost” care își dezvăluia regretele și remușcărilor. Atunci, m-am oprit. Am încetat să mai vorbesc despre „a doua poliție”. Mă deranjează doar când mă lovesc de sofisme vinovate, de genul „toți suntem, în fond, vinovați”. Dacă toți suntem vinovați, toți suntem inocenți! Și nu mai e nicio diferență între călău și victimă! Ticăloșii pot sta liniștiți. Nimeni nu-i va mai tulbura câtă vreme sunt apărați de „vina generală”.

Ce curaj mai este să vorbești despre frică, acum? Am fost sigur că, fără cenzură, voi avea foarte multe lucruri de spus despre „turcirea” conștiințelor, despre spaimele noastre, despre umilințele lașității, la care eram obligați ca să ne apărăm de furia „dresorilor”, iar acum mă trezesc că mă întreb: la ce bun? Nu mai am starea de atunci, nu mai sunt cel de atunci, am devenit altul, cu alte spaime, cu alte disperări. Am o senzație bizară de impostură de câte ori încerc să vorbesc în numele celui care „am fost” și încep să mă îndoiesc de șansa de a mărturisi acum tot ce n-am avut curajul să mărturisesc altădată. Merită oare să încerc? mă întreb. Mai poate fi lămurit ceva ce n-a fost lămurit la timp? Simt o oboseală confuză, de parcă aș fi sub efectul unui narcotic grețos.

Nu există, probabil, amânări.

„Diviziile” nu l-au ajutat, totuși, pe Stalin să rămână în mausoleu. Îmi place să cred că spiritul nu poate fi umilit decât provizoriu...

M-am oprit deoarece, în realitate, nu sunt deloc sigur că „nebunii” din politică au mai puține șanse decât „nebunii” care nu dispun de armate, de poliție. Și, de fapt, altceva mă preocupă. Înainte de '89, puneam totul pe seama condițiilor în care eram siliți să trăim, convins că nedreptățile țineau exclusiv de absența libertății și că va fi posibilă, totuși, o Judecată de Acum „, nu va trebui să așteptăm Judecata de Apoi”. Acum, nu pot să nu observ cât de bine profită lichelele de libertate. Un regim totalitar e, din toate punctele de vedere, o ipocrizie riguros organizată. Injuriile, insultele publice erau meticulos dirijate, supuse unor reguli și scopuri precise. Nu se putea să fie „demascată” oricine, fără o „comandă socială”. Acum mitocanii pot fi mai „sinceri”. Nu mai trebuie să se prefacă ori să-și ia măsuri de precauție. Ticăloșii nu mai au nevoie nici ei să trimită delațiuni pe ascuns, la Securitate sau prin alte părți. Pot calomnia la lumina zilei. Există chiar publicații specializate în asta. „Nu merită să-mi pese de aceste porcării”, ar zice Don Quijote. Nu merită, într-adevăr. Numai că Don Quijote e o poveste pe care mi-o spun când visez cu ochii deschiși. În rest, nu prea sunt în stare să-mi ignor amărăciunile. Altădată, trebuia să îndurăm teroarea Securității. Azi, trebuie să ne obișnuim cu teroarea canaliilor care profită de libertate. „Înțelepții” prosperă din nou. Nu se mai miră aproape nimeni că vechi tortionari fac caz de patriotism. Don Quijote pierde din ce în ce mai mult teren, e din ce în ce mai izolat, mai ridicol. Abia dacă mai stârnește compasiune. E vremea lichelelor și mă tem să nu ajung să detest libertatea.

Între două lumi

M-am certat cu un neamț. M-a făcut „țigan” și mi-a sărit muștarul. „Ascultă, i-am zis, noi am fost înaintea voastră în Europa. Noi am făcut parte din imperiul roman, în timp ce voi umblați prin păduri, pricepi?” Seara, i-am mai explicat o dată bătrânului chinez ce s-a întâmplat cu noi. Vor fi fost, poate, i-am zis, și comuniști convinși, sinceri, în România, înainte de război. Dar ei nu reprezentau, practic, nimic în viața politică și nimeni, în afara Siguranței statului, nu-i cunoștea. Pentru românul obișnuit, comunismul era o sperietoare. Apoi, a devenit ceea ce a fost nazismul pentru Franța ocupată: o ideologie explicată cu patul puștii. Cu excepția celor care se interesaseră înainte de război de marxism, nimeni nu l-a mai putut citi pe Marx ca pe un filosof. Acum, Marx era un „dascăl” obligatoriu, alături de Stalin. În spatele Capitalului se aflau diviziile armatei roșii, „eliberatoare”, și poliția politică. Dacă nu-ți „plăcea” Marx, însemna că nu-ți mai plăcea să trăiești. Marxismul a devenit „barcă de salvare”, „șansă de parvenire”, „permis de rămânere în libertate”, orice, în afară de o doctrină, într-o primă fază, comunismul ne-a interzis cântecele patriotice, l-a silit pe rege să abdice, să se exileze, și i-a azvârlit în pușcării pe toți marii bărbați politici ai României. România nu mai era România, ci Republica Populară Română. Dizgrația liderului

comunist Lucrețiu Pătrășcanu a început după ce, la o adunare de la Cluj, acesta le spusese studenților: „înainte de a fi comunist, eu sunt român”. Într-o a doua fază, comunismul a pus tricolorul peste Capitalul lui Marx. Dar nu s-a dat înapoi să dărâme biserici și sate românești. Așa că românii n-au văzut în comunism „o utopie”, ci o ciumă obligatorie... Ce părere ai? Nu eram bun de ambasador? Păcat că nu mai am mult de trăit. (Andrei)

Peste drum, frunzele plopilor vibrează. Iedera a cotropit zidul casei din fața lor. Nu se văd decât două geamuri, aproape înăbușite de verdele prăfos, deasupra cărora acoperișul de țiglă parcă arde mocnit. Cerul e decolorat. Cer de vară bucureșteană. Aud un lătrat, după aceea se face liniște.

Probabil, n-aș mai putea suporta schizofrenia unui regim totalitar. De aceea, mă tem mai puțin decât alții de o dictatură militară sau de alt tip. Știu că, orice s-ar întâmpla, nu mă voi sui pe o altă sârmă. Îmi ajunge cea pe care o duc sub tălpi și care mă obsedează, văd. Probabil, fiindcă nimic nu arată mai bine ce a fost viața mea.

Venind în București, la unsprezece ani, am așteptat să mă întorc la Lisa. Nu m-am întors decât în vacanțe și, ulterior, în concedii, din ce în ce mai rar. Am așteptat după aceea să-mi găsesc o slujbă, să trăiesc din banii câștigați de mine, să am o familie, să nu mai exist lângă un geamantan. Apoi, am așteptat să-mi văd fiul ieșit din liceu, din facultate, din stagiul militar. Am așteptat, cumva fără speranță, să ajung la capătul „acrobațiilor”, să duc o viață normală. Azi, am senzația stranie că istoria se repetă cu ușurința și naturalețea unui cretin. Am îmbătrânit așteptând și ce mai pot, oare, aștepta? După revoluție, am colindat „baricadele”. Acum, când mă invită cineva să merg la un simpozion, la o „manifestare”,

bâlbâi tot soiul de pretexte ca să mă eschivez. Am mai ținut câteva conferințe, dar de fiecare dată am zis: e ultima. Și, până la urmă, mă voi decide să renunț. Din inerție sau, poate, pentru a mă defula, încă mai scriu articole de ziar. O fac și pentru că nu-mi vine să admit că morala nu mai are niciun loc în viața noastră, nu pentru că aș aștepta să se schimbe ceva. Vorbim în pustiu, m-am lămurit.

Și, cel puțin, dacă mi-ar ajunge lumea cărților. Dar abia apuc să deschid o carte, să citesc o pagină, două, și mă trezesc cu privirea fixată în gol. Aș fi fericit să mai pot citi ca în adolescență, când eram în stare să înghit orice maculatură cu entuziasm. Dar, vorba lui Heraclit, „toate curg”, toate trec. A trecut și asta. Acum sunt la momentul în care mă învârt în gol. Fac gesturi stereotipe, monotonia de azi seamănă cu monotonia de ieri, tristețea de azi e mai rea decât cea de ieri, și, din ce în ce mai des, trebuie să înghit un somnifer seara. Mă înstrăinez, am impresia, și de propriile mele cărți. De altfel, nu sunt singurul scriitor pândit de acest pericol, cred. Probabil, ne descurajează și faptul că scriitorii nu mai sunt în primul plan al atenției. Locul lor a fost luat de gazetari și de politicieni.

Cu ani în urmă, cărțile reprezentau o formă de rezistență. Ele se opuneau încercării comunismului de a ne transforma în brute disciplinate. Cititorii înțelegeau asta și se străduiau să nu scape nicio carte bună. A sta la coadă în fața unei librării era, oricum, mai puțin riscant decât a intra într-o biserică. Pe măsură ce obscurantismul ideologic devenea mai vâscos, cărțile nemincinoase câștigau în prestigiu. Erau un tub de oxigen într-o atmosferă irespirabilă. Occidentul n-a cunoscut această mântuire prin cărți, în ciuda librăriilor lui elegante. Nici scriitorul occidental n-a trăit cu conștiința că face parte dintr-o elită, în același timp curtată și hăituită, care l-a susținut pe scriitorul est-european.

Acum, toate acestea au dispărut, fără să câștigăm

altceva decât posibilitatea de a așterne pe hârtie ce vrem. Cartea a încetat să mai fie un obiect sacru sau primejdios. De vreme ce nu mai e în pericol să fie interzisă, retrasă din librării, dată la topit, și-a pierdut fascinația. A devenit un obiect oarecare. Poate sta laolaltă cu pachetele de chewing-gum. Și mă întreb dacă un ți-păt pe care nu-l aude nimeni contează mai mult decât un murmur înăbușit pe care mulți își încordau auzul ca să-l perceapă. Libertatea, neîntemeiată pe respectul pentru cultură, ofilește și urletele, după ce dictatura n-a reușit să împiedice nici tăcerea să vorbească. Niciodată nu s-a văzut mai clar, ca la noi, că nu naturii i se opune cultura, ci barbariei, dar marea greșală a regimurilor totalitare a fost, probabil, instituirea cenzurii. Căci indiferența este, se pare, infinit mai eficientă decât cenzura. Ea lasă vocile să se amestece într-un vacarm în care pornografia deprimă orice dorință de a vorbi. Azi, nimănui nu-i mai pasă că scrii ce scrii. Ești liber, nu-ți ajunge? Ei bine, se pare că nu ne ajunge. Unui scriitor din Est care s-a deprins să fie vânat pentru orice cuvânt curajos îi e greu să se obișnuiască, de pe o zi pe alta, cu indiferența.

Îmi reproșez că nu citesc măcar cărțile celor care au trecut prin închisori. Dar mă deprimă îngrozitor să văd că au existat atâtea torționari printre noi. Vorba lui Andrei, de unde au ieșit, Doamne? La Lisa, nu mai am decât un cumnat. E bătrân și îmi trimite bilete în care mă învinuiește că l-am uitat. Nu l-am uitat, numai că găsesc greu energie pentru o călătorie cu trenul.

În orice caz, altminteri mi-am imaginat libertatea.

La început n-am luat în serios diagnosticul bolii de care suferim cu toții: „boala post-totalitară”. Mă amuzam să-i consemnez simptomele: oboseală, dezgust, iritabilitate crescută, stări depresive, urmate de acalmii înșelătoare, și făceam asta tocmai fiindcă n-o consideram un rău personal. Nu mă socoteam „pacient”, ci „medic”. Acum, însă, descopăr că tot ce ne-a ajutat altădată să rezistăm,

să supraviețuim, să ne îmbărbătăm pentru a ne birui frica, nu ne mai e de folos. Dimpotrivă, ne încurcă, ne vulnerabilizează. Am fost „dresați” pentru o altfel de realitate, care nu mai există, și am devenit liberi fără să ne punem problema că libertatea nu este „să faci ce vrei”, ceea ce a sfârșit prin a ne da o stare de derută. În „cușcă”, strângeam din dinți, dar eram la adăpost de surprize. Cunoșteam obiceiurile și pretențiile „dresorului”, știam ce trebuia să spunem, ce trebuia să ascundem, duplicitatea noastră era bine pusă la punct după atâția ani de dresaj. Andrei zice că trăiește între două lumi. Cea pe care a părăsit-o și cea în care nu s-a integrat, într-un fel, și eu, aici, am această senzație, doar că termenii sunt diferiți. Am ieșit dintr-o lume închisă și, în loc să ajungem la lumea deschisă pe care o speram, ne-am trezit într-un haos agresiv, alunecos, ca o mazăgă. Azi, nimic nu mi se mai pare sigur. Interdicția libertății făcuse din libertate un cuvânt magic. Prăbușirea interdicțiilor, neurmată de nimic, în afară de indiferență, mă pune în situația să nu mai știu de ce să mă tem mai întâi și încep să mă tem chiar de această nesiguranță. Cele două lumi, una lăsată în urmă, alta foarte tulbure, deocamdată, plină de riscuri, pentru care nu sunt, poate, pregătit, mă atrag la fel de puțin, la drept vorbind, în clipa de față. Atârî între ele. Îmi continui, deci, în condiții schimbate, destinul de „acrobat”.

În urechile unui străin sună urât, probabil, „o viață de acrobat”. Îi sugerează, cred, ceva comic și pitoresc. Renunț să mai spun ce gânduri îmi provoacă mie această nouă dovadă că multe cuvinte au căpătat un alt înțeles la noi și aiurea.

E greu să priceapă cineva din Occident cât de primejdioasă este criza libertății pentru niște popoare care au trăit multă vreme în captivitate. Ideile frumoase în care am crezut când a fugit Ceaușescu s-au cam dus pe apa Sâmbetii. Acum, văd că se formează la noi două

clase: una a „deșteptilor”, alta a „proștilor”. Șmecherii, cinicii prosperă, se căpățuiesc. Lichelele zburdă. „Dreptii” au devenit ținte fixe. Scrupule? Moralitate? Baliverne! Fleacuri, bune doar pentru „proști”! Se fac averi din demagogia pe seama mizeriei, în vreme ce „proștii” numără de zece ori fiecare leu. Și nu vrem să auzim de „judecarea” faptelor din urmă. „Am suferit o dată trăind ceea ce am trăit, se zice, să mai suferim o dată amintindu-ne?” Logic ar fi să recunosc teza ta, că Don Quijote a fost un „prost”.

Nu l-am crezut pe Strabo în ce spune despre Corcyra (actualul Corfu): că a fost o cetate înfloritoare, dar după multe tiranii, când și-a câștigat libertatea, n-a mai știut ce să facă cu ea. Acum îmi dau seama că n-a exagerat.

Noapte bună, Europa

Poate nu voi mai avea ocazia să te plictisesc cu furiile mele. Te scutesc și de explicații. Bocitoarele se aleg numai dintre femei fiindcă bărbații nu sunt în stare să se plângă decât pe ei înșiși. Dar eu sunt prea mândru pentru asta. Și nici n-are importanță, de fapt. Mă voi strădui, oricum, să rămân calm până la capăt. Detest compasiunea. Salutări celorlalți mâncători de „salam cu soia”. (Andrei)

La televizor, se transmite un nou episod dintr-un serial american, „Telefonul de la miezul nopții”. Finalul e, ca de obicei, același: „Noapte bună, America, oriunde te-ai afla!”. Îmi aduc aminte că, în copilăria mea, exista în Lisa un bărbat, în vârstă, căruia toată lumea îi spunea „americanul”. Nu i-am știut niciodată numele adevărat. Emigrase în America înainte de primul război mondial, strânsese o sumă frumoasă de dolari și s-a întors în Lisa să-și ridice o casă. Era singura casă cu jaluzele din sat. Copiii strigau după el: „E O.K.?”. El se întorcea și zicea, serios: „Yes”. Dar umbla vorba că nu știa mai mult de o sută de cuvinte englezești. După „Telefonul de la miezul nopții” urmează un documentar care ne îndeamnă să-i compătimim pe bieții români care bat drumurile Europei. Se încearcă, evident, descurajarea emigrației, fără să se cerceteze cauzele. Totul se lămurește când însuși directorul Televiziunii își face apariția pe micul ecran laudând „curățenia” noastră sufletească, grav amenințată de murdăriile Europei. Bravos națiune!, ar fi exclamat

Caragiale.

Adevărata civilizație, zicea Baudelaire, nu stă în mașina cu aburi, ci în diminuarea păcatului original. Europa n-ar trebui să uite, probabil, că barbarii au preluat asupra lor vina prăbușirii imperiului roman. Nici noi n-ar trebui să uităm că România interbelică înseamnă, nu doar o epocă plină de imperfecțiuni, cum susțin marxistii noștri, ci parte a unui veritabil miracol, care ocupă mai puțin de un secol, între 1848 și 1938.

Să mă explic. Din pricina năpastelor istorice de care am avut parte, noi n-am cunoscut o Renaștere adevărată și un Ev mediu plin de fervori spirituale, în vreme ce alții aveau răgaz să înalțe catedrale, domnitorii noștri trebuiau să ridice în grabă biserici între bătălii. Am fost nevoiți să supraviețuim între plug și sabie, să suportăm aroganța înaltei Porți și drojdiile Fanarului, în timp ce alții se angajau în glorioase cruciade și clădeau universități. Shakespeare murise de două secole când poeții Văcărești versificau naiv. Michelangelo devenise o amintire când noi ne sculptam doar porțile pe care veneau să le spargă diverși nepoțiți. Bach închisese ochii când la noi doar doinele ne făceau legătura muzicală cu Dumnezeu. Versailles-ul cunoscuse două secole de splendoare, când Bucureștiul mai era un târg prăpădit. Eram mai puțin înzestrați decât alții? în niciun secol, am reușit să refacem, în linii mari, un handicap de aproape un mileniu! Mai întâi cu „forme fără fond”, apoi cu vanitatea de a ne sincroniza cu Occidentul, cu poticneli, cu certuri, am reușit, din 1848 până în 1938, să transformăm Bucureștiul într-un „mic Paris”, iar România în „Belgia Orientului”. Nu era totul sistematizat și bine făcut, dar ne aflam pe un drum firesc. Exportam cereale și clădeam frumos. Ne aflam la Porțile Orientului, dar dădeam valori de talie europeană.

Și a venit ruptura cu noi înșine. Ni s-a impus o istorie de import. Am ajuns să-l vedem pe „homo sovieticus”

slăvindu-l, demagogic, pe Burebista și hulind România interbelică, fiindcă Burebista nu-l deranjează pe „homo sovieticus”. Am ajuns să-l vedem pe „homo sovieticus” înfășurându-se, în mod fățarnic, cu tricolorul. Sunt nostalgic? Cine a copilărit, ca mine, într-un sat unde o grindină însemna mai mult decât o bătaie în parlament mă va înțelege, cred. Un ziar a publicat, într-o zi, fotografia unui țăran înhămat ca un cal și trăgând după el o grapă pe un ogor. Țăranul acela mi s-a părut mai aproape de Europa decât cei care ne lingușesc pentru a ne stimula resentimentele împotriva Occidentului.

Nu pricep ce se întâmplă cu Andrei. Îi voi trimite o telegramă. Azi căldura a devenit năucitoare, sufocantă. Nu mai plouă deloc. Ciorile nu mai stau pe soclul de marmură, preferă să se bălăcească în praf.

Spania și-a găsit în Don Quijote o figură care s-o exprime. Roma, oricât de mediocră i-ar fi ziua de azi, nu uită, din pricina ruinelor sale, cum arată măreția. Dar pe noi ce ne exprimă, oare, azi? Poate, câinii vagabonzi. Ei continuă să-și aștepte vechii stăpâni pe mormanele de moloz. Dincolo de vânzoleala străzii, există o disperare ascunsă. Râsetele prea tari nu fac decât să trivializeze tristețea, la fel cum se întâmplă la înmormântările sărace, din mahalale, când mirosul rachiului dat de pomană alungă mirosul de tămâie. Ciudat e că o asemenea descoperire mă leagă, parcă, nu doar mă înstrăinează, de acest oraș.

Fascinația degradării

Lasă-mă pe mine. Eu sunt pe punctul să mă scutur de orice vanitate, iar Claudia mă învață să mor. Claudia e o infirmieră care s-a atașat de mine când am fost ultima oară la spital și i-am vorbit despre Socrate, de care nu auzise niciodată. Vine, când poate, de la spital și-mi aduce medicamente pe care le arunc pe furiș, ca să n-o jignesc. L-a rugat pe bătrânul chinez s-o anunțe, dacă am vreo criză. Urmărind-o cum îmi aranjează lucrurile, mă simt mai împăcat. Exist, în sfârșit, se pare, și eu pentru cineva aici, nu doar pentru cei care fac reclamă sau încasează taxele. Păcat că n-am întâlnit-o mai de mult. Poate aș fi ajuns s-o iubesc, deși mă număr, am impresia, printre ghinionistii care nu reușesc să se îndrăgostească decât o dată. După aceea n-o mai pot lua de la capăt. Dar îi sunt recunoscător Claudiei. Grija ei e o excepție în această lume, care e imorală prin egoism și prefăcătorie. Crezi cumva că Occidentul se interesează cu adevărat de nefericirea Estului? Un ziar scria zilele trecute, aici, făcând un bilanț al întâmplărilor din Est, că „global, evoluția e pozitivă”. Adică e un progres când crapă mai puțini decât înainte! Occidentul judecă „global”, n-are timp decât pentru procente. Îmi pare rău, însă, că optica ta despre exil e, nu mi-o lua în nume de rău, rudimentară. Nu înțelegi - și simt asta din tot ce spui -, că există și despărțiri din

dragoste. Când preferi să rămâi singur, fiindcă nu suporti să vezi cum dragostea ta se degradează. Dar nu-ți port pică pentru faptul că nu m-ai înțeles. Poate nici eu nu vă mai înțeleg demult pe voi. Dumnezeu să ne ierte și pe unii și pe alții. (Andrei)

În ultima vreme, am zărit mulți oameni vorbind singuri pe stradă. Au cedat nervos, îmi spunea cineva. Au suportat mai bine teroarea decât dezamăgirile. Simt, de altfel, că lucrurile se complică. Azi, am primit o scrisoare de amenințare unde sunt anunțat că figurez pe „o listă” și că ar trebui să mă grăbesc să mă duc la un preot, să mă împărtășesc. Duhnea a ură primitivă și mi-a stricat toată ziua.

Probabil „atenția” pe care mi-o acordă acum, din nou, „îngerii negri” o datorez unui articol unde am afirmat că, la noi, cel puțin deocamdată, pericolul e reprezentat nu de nebuni adevărați, ci de saltimbanci care se iau în serios. Se congestionează ca Hitler, țipă, vor să impresioneze, însă efectul e jenant, ilustrând diferența dintre un apucat ce-și trăiește delirul și un cabotin oarecare. Până la urmă, îngrijorările pe care le provoacă extremiștii noștri ies din sfera psihiatriei pentru a se îndrepta spre culise. Cine trage sforile din umbră? Acea parte a Securității care urăște revoluția și i-a rămas fidelă lui Ceaușescu? Dar, fără îndoială, nu îndemnul de a-mi face testamentul m-a tulburat. Acest gen de amenințări constituie, azi, aproape o banalitate. De fapt, m-au deranjat ura și mitocănia din cele câteva rânduri, bineînțelese nesemnate. Și ceea ce demonstrează ele.

Decenii la rând, proastele maniere au fost, la noi, ca pretutindeni în Est, la mare cinste. Reprezentau un semn de „atașament”. Militanții comuniști erau, în genere, indivizi fără prea multă școală, într-o societate normală, ar fi avut, probabil, complexul lipsei lor de educație, de care nu erau, în fond, vinovați. Ajunși, brusc, la funcții

care le permiteau să dea ordine, să dispună de alții, și chiar la onoruri amănitoare, ei și-au pierdut, însă, capul, transformându-și complexul de inferioritate într-un complex de superioritate. Au devenit mândri de educația lor precară, au început să și-o etaleze cu satisfacție, cu ostentație, pentru a-și arăta disprețul față de tot ce era „burghez” sau „mic burghez”, convinși că astfel își demonstau „originea sănătoasă”. De aici până la grosolanie n-a fost decât un pas. Nu le trecea prin minte că buna-cuviință țărănească e o valoare aristocratică și că, în măsura în care există ceva complex la noi, acest „ceva” trebuie căutat nu în filosofie, ca la nemți, ci în simplitățile aparente. Respectul, aproape superstițios, pentru cultură îi făcea pe țăranii, abia știutori de carte, din Lisa să zică „domnule” oricărui elev de liceu, în schimb activiștii comuniști tutuiau un profesor universitar. Cuvântul „dumneavoastră” nu exista pentru ei. Puținele excepții, de militanți mai cultivați, s-au aliniat la moda impusă de ceilalți, încât stilul regimului comunist, de la vârfuri la activiștii locali, a devenit lipsa de stil. Un soi de aristocrație întoarsă pe dos, de orgoliu al proastei creșteri, a câștigat tot mai mult teren. Boierii de viță veche s-au exilat ori au murit săraci, după ce și-au vândut tot ce mai aveau prin case, marea burghezie a fost decimată, țăranii s-au văzut transformați în argați ai statului, obligați să fure ca să trăiască sau să petreacă zilnic, ore întregi, în autobuze hodorogite și trenuri murdare, ca muncitori navetiști, meșterii au dispărut, elita muncitorească a fost înghițită de industrializarea forțată și ruinătoare, în timp ce o selecție inversă făcea din „ceafa groasă” semnul reușitei. Multe datini românești au fost socotite „reacționare”, codul manierelor elegante era luat în râs, prostul-gust s-a extins. Comunismul n-a însemnat doar pânda roșie care se așeza pe mese la toate întrunirile. El a creat o optică în care distincția era sincer disprețuită, socotită o „rămășiță”, un indiciu al „vechiului”, o dovadă de

„educație burgheză”. În această optică, individul avea datoria să fie disciplinat, să nu pretindă să aibă alte păreri decât cele pe care partidul comunist le considera utile societății. Cu timpul, individul a ajuns să se teamă de acuzația de „individualism”, socotită infamantă. Instinctiv, se grăbea să fie smerit sau ipocrit când era vorba de „legătura cu poporul”. Noua „ordine” a semănat, astfel, cu praful din București. A intrat în case, chiar dacă locatarii au ținut ferestrele închise, ne-a îmbâcsit existența, ca un blestem de care nu te poți apăra. Lunga obișnuință de a bănuî în orice încercare de independență spirituală o sfidare la adresa celorlalți a dat „gurii lumii” o intoleranță mai gravă decât cea tradițională. Aceasta face și mai dificilă, azi, o discuție serioasă despre defectele noastre. Îndoielile stârnesc furie, nu dorință de dialog, iar „patrioții” de ocazie profită din plin de reacțiile pasionale pentru a-i declara „trădători” și „agenți” pe toți cei ce se încăpățânează să înțeleagă prin patriotism o iubire lucidă.

Mă abat prin Piața Universității. Troița ridicată în memoria celor căzuți la revoluție e aproape dărăpănată. Florile se usucă și se transformă în murdărie, fără ca nimeni să se îngrijească de întreținerea acestui modest sanctuar. Zidurile acoperite de sloganuri prăfuite par opera unor grafomani. Totul are ceva de mit degradat. Câteva țigănci vând tot felul de fleacuri, expuse pe ziare vechi, direct pe trotuar, în vreme ce, doi pași mai încolo, cerșetorii care au reușit să cumpere de la mafia cerșetorilor privilegiul de a cere de pomană într-un loc ultracentral și-au pus pălăriile, cu monezi, între picioare, stând jos, răpuși de căldură. Lângă ceasul unde, altădată, se întâlneau îndrăgostiții, roiesc doar copiii vagabonzi. Pe un afiș rupt, de la intrarea metroului, scrie: Jos hoții”. Aud că, noapte de noapte, cimitirele sunt prădate, că se deschid mormintele ofițerilor, mai ales, ca să li se fure medaliile. „Ne americanizăm, îi explică un domn femeii

pe care o ține de mână, coborând scara. O ducem mizerabil, dar avem, acum, gangsteri.” Ca să găsești o firmă românească, „La Popescu”, să zicem, trebuie să străbați tot orașul. Majoritatea firmelor dezvăluie preferințe anglofile. Proprietarilor li se pare că sună mai șic! Mulți taximetriști nu consideră nici ei de *bon ton* să cadă în banalitate. S-au decis să scrie pe mașinile lor „tacsi” ori „taksi”. Unul a fost și mai îndrăzneț. A scris: „taksy”. Poate că e imposibil să explici tristețea noastră fără puțin umor.

Dacă aș avea bani, m-aș duce la mare. Acolo, pe plajă, aș reuși să uit tot ce mă crispează aici. Îmi ajunge un petic de nisip fierbinte, vara, la mare, pentru a mă relaxa. Probabil, trebuia să iasă din lumea practică, serioasă, a Lisei și unul care să reacționeze astfel! Biata mama, Dumnezeu s-o ierte, n-a înțeles asta. N-a vrut să plec de-acasă, la liceu. Ca s-o convingă, tata a mințit-o că merg la școală pentru a deveni preot. Mama l-a crezut. S-a mângâiat cu gândul că, într-o zi, își va vedea fiul ieșind din altar. Drept care m-am văzut împrăștiat cu primii mei bocanci și nu m-am mai dus cu vacile pe Calea Secii. Dintr-o pace arhaică, am pătruns în gălăgia modernă din București, unde am descoperit morile de vânt.

M-ai derutat de-a binelea. Aștept vești despre tine.
(Telegramă trimisă lui Andrei)

Era clar că manifestația donquijotescă din Piața Universității nu avea nicio șansă. Nu se poate trăi la infinit într-o utopie, sfidând realismul celorlalți. Ne strângeam acolo cam aceleași zece, cincisprezece mii de persoane. Ajunsesem să ne cunoaștem între noi, să ne comportăm ca o mare familie. Dar, în loc să stimuleze o limpezire a conștiințelor, cum am sperat noi, „Piața Universității” a ajutat, fără să vrea, murdăria să prospere. Căci foarte mulți din cei care n-au văzut decât imaginile trunchiate,

tendențioase, de la Televiziune s-au crezut îndreptățiți să ne insulte. Cu cât era mai frumoasă, mai pură, atmosfera din Piața Universității, cu atât detractorii ei deveneau mai grosolani. Nu mi-am imaginat că libertatea înseamnă, pentru unii, dreptul de a urî în public. A fost cea mai neașteptată experiență pe care am trăit-o după revoluție. Cea mai stranie și cea mai tristă.

În noaptea când s-a transmis filmul mascaradei de proces care a decis împușcarea lui Ceaușescu, am avut senzația jenantă că, în locul unei judecăți civilizate, ni s-a oferit un asasinat. Mi-a fost milă de bătrânul despot căzut în genunchi, după ce gustase din toate minciunile puterii, ciuruit de gloanțe din ordinul unui tribunal care nu era mai bun decât el, dar am văzut în moartea oribilă de care a avut parte Ceaușescu ultima abjecție a unui timp abject. M-am înșelat. Foarte repede, sângele s-a prefăcut în noroi. Teroriștii care trăgeau, în mod laș, din umbră au dispărut ca prin farmec, de parcă făcuseră parte dintr-un vis urât. În locul lor au apărut alți „teroriști” care au început să murdărească la lumina zilei pe oricine se grăbea să ia în serios libertatea. De la asasinate fizice, s-a trecut la asasinate morale. Mă temusem, până atunci, că se va declanșa un val de răzbunări ale populației împotriva milițienilor, a securiștilor, a activiștilor de partid. Din fericire, excesele au fost puține, nesemnificative. Directori alungați, profesori respinși de studenți, milițieni bătuți. În schimb, cei care aveau interesul să deturneze elanul singurei răsturnări din Est care costase sânge s-au priceput să se folosească de isteria generală, de confuzie și de complexe ale unor părți ale populației pentru a provoca o incredibilă răfuială *à rebours*. N-a avut loc o „vânătoare de vrăjitoare”, în România, ci o vânătoare de disidenți!

Câteva săptămâni, după revoluție, disidenții au fost eroi naționali. Erau omagiați pentru curajul de care dăduseră dovadă înfruntând Securitatea și paranoia lui Ceaușescu. Se vorbea cu respect despre ei la Radio, la

Televiziune, în ziare. Apoi, deodată, au început atacurile. Încă timide, învăluite în recunoașteri amabile, până ce s-a văzut că nu erau necesare precauții. Atunci, invectivele s-au dezlănțuit cu furie. Nici Ceaușescu n-a fost insultat cum au fost insultați cei care, cu ani în urmă, au îndrăznit să riște „nebunia” de a nu fi lași. „Drepții” s-au văzut așezați la stâlpul infamiei, au fost calomniați, huliți, jigniți, înjurați, într-un mod care ține de coșmar. Se pare că au existat și disidenți „fabricați”, care primiseră misiunea de a fi disidenți, cel puțin așa se vorbește. De sub armura lui Don Quijote au apărut, în unele cazuri, indivizi grăbiți să-și valorifice disidența, s-o transforme în trambulină. Dar aceste excepții privesc, fie perversiunea metodelor Securității, fie precaritatea unor caractere. Regula rămâne aceasta: cu cât meritele cuiva sunt mai mari, cu atât e ponegrit, ofensat cu mai multă patimă, ingratitudea „înțelepților” lovind mai sigur și mai brutal în „nebuni” decât a făcut-o poliția politică. De aceea, în loc să-mi clarific stuporile, mă adâncesc în ele. Există, oare, un șoc al libertății? Sau o nevroză a libertății? Nu suportăm, oare, să avem modele, să ne arătăm recunoscători? Ne deranjează să ne aducem aminte că unii dintre noi au fost mai puțin „acrobați” și vrem să-i coborâm la nivelul compromisurilor noastre? Nu-i mai tolerăm decât murdăriți, fiindcă așa nu ne mai pun în cauză cu exemplul lor? Sau e mai ușor să degradezi decât să admiri? Nimeni nu recunoaște că vrea să se răzbune. Cuvântul cel mai des auzit, în ultimii ani, este „iertare”. S-a ajuns chiar la un fel de demagogie a iertării. În realitate, însă, nimeni nu iartă pe nimeni. Ziarele sunt pline de atacuri. Și se pare că orice e permis azi, să furi, să minți, numai idealismul nu e permis. Tata îmi povestea că, într-una din nopțile în care armata lui Mackensen mășcăluia prin noroaiile Bulgariei, în 1916, apropiindu-se de granița României, regimentul format din români ardeleni s-a strâns într-o noapte și a jurat: „Dincolo de Dunăre, toate gloanțele spre stele!”. Azi, unii generali ne amenință că,

dacă nu ne „cumințim”, vor da ordin să se tragă, și nu spre stele. Comunismul ne-a adus, ca ultim „dar”, acest război româno-român în care ne dovedim mai toleranți cu ticăloșii decât cu „dreptii”.

Îmi amintesc o vorbă ciudată, lansată de Péguy cam pe la începutul secolului. Lumea modernă, zicea el, simte o necesitate imperioasă de a se degrada. Poate că e exagerată această opinie, dar, în ce ne privește, ne străduim, parcă, din răspuțeri s-o confirmăm. Uneori, când moralul meu se prăbușește, îmi spun că soluția cea mai inteligentă ar fi să nu mai deschid niciun ziar, nicio scrisoare, pentru a nu mai avea surprize, să încerc să nu mă mai gândesc la nimic ce mă poate tulbura, să urmăresc baletul moliilor, convins că, în afară de egoismul de a-mi apăra liniștea, totul e fără importanță. Nu e, oare, cea mai mare nebunie să ai nostalgia „nebunilor” când iluziile, nu doar că te fac de râs, te și murdăresc? Tot ce-i mai oferă Estul lui Don Quijote, se pare, este gloria rușinii.

Dreptul de a uita

Sunt sătul de cei care-și curăță în fiecare dimineață găinașul căzut pe creștetul statuiilor lor Dacă-ți place, ia-ți sulița, aranjează-ți armura și bate-te cu morile de vânt. Dar nu-mi cere să te înțeleg. Nu mai pot. (Andrei)

A trecut prin fața casei, huruind, un autobuz. Au fost aduse autobuze noi, portocalii, pe care sunt pictate, cu albastru, pe toate părțile, cămile. E o reclamă pentru țigările *Camei*. Eu mă gândesc, însă, la altceva. Singura dată când m-am aflat la marginea unui deșert, în Egipt, n-am avut curaj să mă depărtez prea mult de ultimele semne de viață și de civilizație. Acolo unde m-am oprit, cuprins de panică, erau încă tufe mici de alfa care creșteau pe nisip. Aș fi putut să mai merg câțiva kilometri, până într-un loc unde, de jur împrejur, n-ar mai fi fost decât nisip, dar mi-a fost frică. Mi se părea o nebunie să risc să mor de sete. Și n-am îndrăznit să mă lansez în această nebunie. Am ratat-o, cum am ratat și altele, pierzând șansa unei experiențe unice.

Căci trebuie să fie, într-adevăr, unică o asemenea experiență, să descoperi, deodată, că nu mai există nimic în jur, cât vezi cu ochii, în afară de nisip, că tot ce te-a nemulțumit, te-a bucurat sau te-a înfuriat înainte nu mai are importanță, totul a devenit amintire, halucinație, probabilitate, libertate și moarte. Iubire? Tristețe? Cerul e gol, indiferent. Dacă vrei să le regăsești, trebuie să mergi mai departe. Un pas, doi, trei. Ți s-a făcut frică? De ce te-ai oprit? Ești abia la început. Ca să dovedești ceva trebuie

să mergi zile întregi. Să rabzi de sete. Seara să te culci sub cerul gol, fără somnifere. Să cauți, dacă găsești, resturile unei tufe de alfa, pe care să le aprinzi și să te încălzești puțin, după ce s-a răcit nisipul. Lângă foc, vei avea răgaz să-ți aduci aminte și să regreti. Ce? N-are importanță. Dar trebuie să-ți iei de undeva puterea de a merge mai departe. Acum vei afla ce valoare au amintirile și regretele tale, cât de mult te leagă ele de ceea ce se află dincolo de deșert. Ești singur cu tine însuși. Nu te amenință nimic, nimeni, în afară de spaimile tale... Mă întreb iarăși, de ce mă obsedează deserturile, de vreme ce n-aș avea curajul să înfrunt unul real.

Am primit o nouă scrisoare de amenințare, în care sunt îndemnat să nu amân prea mult să mă împărtășesc. Povestea asta e mai degrabă comică, „îngerii negri” mă supraestimează, se pare. Ar fi cazul să-și îndrepte pornirile exterminatoare spre alții, să mă lase pe mine cu moliile și țânțarii. Mă pricep să-mi fac singur rău, n-am nevoie de ajutorul lor. Mai ales că nu am câtuși de puțin intenția să-mi iau vreo măsură de prevedere. Știu că e inutil, azi, să te aperi. Te poți trezi ziua în amiaza mare lovit, pe stradă, de un necunoscut care dispare apoi. Au mai fost intelectuali bătuți, fără ca poliția să descopere făptașii. Ca să nu mai spun că ideea însăși de a ține seama de asemenea avertismente mi se pare vulgară.

Tot ce au reușit ele a fost să-mi accentueze pesimismul. Ajung să cred că nici Dumnezeu nu mai poate interveni în ce se petrece la noi fără să se murdărească. Revoluția a devenit un obiect de speculă. S-au vândut, pe valută, certificate de „luptător în revoluție” până și unor ofițeri de Securitate care au împușcat manifestanți înainte de fuga lui Ceaușescu, iar, după aceea, s-au ascuns de frică. Într-o asemenea vânzoleală, un idealist nu poate stârni decât antipatii și suspiciuni. Ce vrea? Ce urmărește? Faptul că nu urmăresc nimic li se pare unora deosebit de grav. O veritabilă impertinență.

Poate că „dreptul la uitare” este o ultimă lașitate. Multe s-ar lămurii dacă am avea tăria să recunoaștem: „Am procedat așa din silă, de frică”. O asemenea mărturisire ni se pare, însă, umilitoare, degradantă. De aceea zicem: „Așa am crezut”. Sau: „M-am înșelat, dar am făcut-o de bună-credință”. Nici nu mai e nevoie de un „dresor”! Ne comportăm, din proprie inițiativă și chiar cu convingere, ca niște „acrobați”.

În fine, să mă întorc la faptul că sunt bucurii și iluzii care n-au cum să fie posibile în singurătate, oricât de mult am dori, din orgoliu, să nu așteptăm de la alții nimic. Evident, singurătățile nu seamănă între ele. Există singurătăți unde te baricadezi din mândrie și singurătăți în care te azvârle viața ca pe un obiect inutil; singurătăți în care aștepti să se întâmple ceva și singurătăți în care nu mai există decât amintiri. Dar, într-o privință, ele nu diferă. Când te aude cineva, nu e nicio bravură să vorbești. Problema e dacă o poți face când nu te aude nimeni. De abia atunci ai ocazia să verifici care sunt adevărurile fără de care nu poți trăi.

Singurătatea mea a jinduit totdeauna după puțină gălăgie. Știu, totuși, că există și o sălbăticie a lumii. Când ies pe stradă, îmi dau seama destul de repede că nu în aglomerație trebuie să-mi întretin bunele păreri despre oameni. Ca să nu devin mizantrop, trebuie să văd cât mai puțină lume, să tânjesc după o discuție. De fapt, deșertul e un mare profesor de umanism. De câte ori sunt demoralizat, mă imaginez într-un pustiu, purtând o ușă în spate. Merg, merg, și când nu mai sunt sigur că merg în direcția bună, mă opresc, răsuflu câteva clipe, las ușa jos, o așez pe nisip în picioare și o deschid. După ce mă uit și văd drumul pe care trebuie să-l urmez, iau ușa din nou în spinare și pornesc. Mă conving, astfel, că, orice s-ar întâmpla, rămâne un drum pe care îmi poate fi de ajuns, ca lui Don Quijote, credința în mine însumi.

Mă ridic de la masă, ies pe balcon, unde praful a format

un strat gros, și mă uit spre soclul de marmură roșcată. Nici urmă de ciori. Canicula a devenit ucigătoare. N-ar strica o ploaie torențială acum care să spele străzile și să răcorească puțin pietrele încinse.

Sfârșitul ideologiilor

Tocmai de ziua mea de naștere, s-a întâmplat să trec prin fața Bibliotecii Centrale Universitare, mai exact prin fața a ceea ce a rămas din ea, și să-mi aduc aminte cum arăta exemplarul din *Don Quijote* pe care l-am avut în mână în iarna din 1946, pentru că de aici l-am împrumutat. Probabil, a ars în incendiul care a mistuit Biblioteca în noaptea de după fuga lui Ceaușescu.

Mă revăd ieșind din sediul Uniunii Scriitorilor pe o Cale a Victoriei pustie, copleșită de beznă. Nicio lumină nu exista pe stradă. Nu trecea nicio mașină. Ferestrele blocurilor erau întunecate. Se auzeau împușcături, iar dinspre Piața Palatului se zăreau limbi de flăcări. Ce s-a petrecut în noaptea aceea între zidurile Bibliotecii Centrale Universitare nu se știe nici azi. Cine a pus focul? Se vorbește că Securitatea plasase acolo o parte din arhivele ei secrete și că, în panica de după fuga lui Ceaușescu, s-a grăbit să dea foc clădirii pentru a șterge urmele, dar nimic nu e sigur. Numai noi, naivii, am crezut, în euforia noastră stupidă, că totul era clar. Îmi vin în minte băieții cu brasarde tricolore care opreau, în acele zile, mașinile suspecte pe stradă, controlând portbagajele, în căutarea unor eventuale arme, tinerii cu fețele trase de nesomn care legitimau pietonii la gurile metroului. Cineva și-a bătut joc de romantismul nostru. Dacă m-ar fi nimerit atunci un glonte, aș fi murit cu convingerea că România a ieșit, în sfârșit, din al doilea război mondial. Azi, nu mai am o asemenea certitudine.

În Piața Universității, un bărbat relativ tânăr, un muncitor șomer, s-a hotărât azi să-și dea foc. Câțiva gură-

casă așteptau sceptici. „Nebunul ăsta vorbește serios? Chiar are de gând să se omoare?” Bărbatul și-a turnat benzină pe haine, fără ca nimeni să încerce să-l oprească. Omul a devenit o torță vie, dar instinctul de conservare e uneori mai puternic decât disperarea. Când flăcările au ajuns la piele, bărbatul și-a azvârlit, cum a putut, hainele de pe el. În cele din urmă, s-a salvat cu arsuri pe corp. Unul dintre curioșii care au urmărit scena a bombănit disprețuitor: „De ce-a mai făcut, dom’le, atâta tapaj?”. Vizibil umilit, de sinuciderea ratată sau de faptul că gestul lui n-a stârnit nici solidaritate, nici compasiune, șomerul a trântit o înjurătură zdravănă.

Zidurile Bibliotecii se dovedesc aproape emblematice, așa cum arată, fără niciun geam, în paragină, cu tencuiala căzută sau ciuruită de gloanțe și înnegrită de foc. Nu mă leagă de această clădire decât ceasurile petrecute în sălile de lectură, dar am senzația că o parte din viața mea a pierit, împreună cu sutele de mii de cărți arse, într-un incendiu absurd.

Și mă sperie tot mai mult faptul că mă simt, uneori, înstrăinat într-un oraș unde am trăit o jumătate de veac. Îți trebuie instincte bune, azi, și eu nu le am, se pare. Încep să mă îndoiesc și de exactitatea percepțiilor mele. Teroarea, da, era o realitate evidentă. Nu te puteai îndoii de ea. Te făcea să dormi ca un iepure speriat și să-ți înghiți vorbele la câte o ședință unde se uita urât la tine cineva din prezidiu. Dar libertatea? Eșecul ideologiilor nu înseamnă, automat, sfârșitul lor. Reziduurile se pot dovedi mai rele, mai toxice decât doctrinele din care provin, iar un coșmar istoric nu se termină ca un vis urât de care scapi frecându-te la ochi. Lumea în care mă învârt îmi pare descumpănită și, oarecum, neurastenizată de această derută. E ceva în starea noastră care seamănă cu bisericile profanate din care Dumnezeu a fost scos cu roaba și dus pe mormanele de moloz. Și mă tem că „abordarea mai pragmatică” a acestei derute, cum cer

unii, nu duce nici ea la o mântuire. Pentru un pragmatic totul e negociabil. Inclusiv dragostea, bănuiesc. Vulgar zis, totul e târg. *Les affaires sont les affaires*, îți spune el. Dar viața e, totuși, mai mult decât un șir de „afaceri” între o copilărie și un mormânt. Și mă întorc spre plopul de peste drum, deveniți aproape funebri, azi, din cauza caniculei.

Pe mama, faptul că era o ființă profund religioasă a ajutat-o să fie, până în ultima clipă, calmă, împăcată cu soarta. Credința a apărat-o și în timpul bolii, în schimb, eu mă tem că va trebui să combat ceva mai rău decât frica și că nu mai pot fi sigur de nimic. Tot ce știu e că trebuie să-mi duc mai departe ușa pe care o port în spate.

București, 2 iulie 1993

SERIA DE AUTOR

OCTAVIAN
PALER

„*Don Quijote în Est* e, întâi de toate, o carte complexă și foarte nuanțată despre identitatea românească ce, după aproape cinci decenii în care fusese confiscată și fabricată politic, are, în sfârșit, posibilitatea de a fi reflectată de o gândire liberă. Cine și cum suntem noi românii este întrebarea obsedantă a cărții prin care aceasta se înscrie, de altfel, într-o istorie a complexului identitar românesc care, cel puțin pentru scriitori, a început cu pașoptiștii, a trecut prin marile dezbateri și polemici ale epocii interbelice și își păstrează întreaga intensitate (inclusiv temperatura înaltă a interogațiilor și incertitudinilor) până astăzi.”

Sanda Cordoș

EDITURA POLIROM

ISBN 978-973-46-1632-9

www.polirom.ro